

ספר העוסק במצווה פטור מן המצווה

בירור הלכתי, יסודי ומקיף של עשרות סוגיות
אקטואליות בענייני העוסק במצווה פטור מן המצווה.
בחיבור זה מתבררים בין היתר גם נושאים רלוונטיים
מתוך מדרשי הלכה ואגדה, זהר, מאמרי חסידות
וספרי מוסר.

הרב ארז אברהמוב

פעיה"ק ירושלים תובכ"א

©

כל הזכויות שמורות למחבר
ניתן להשתמש במודפס בספר אך
ורק לשימוש פרטי.
כל שימוש מסחרי בספר אסור ע"פ
דין תורה.

להערות ולהזמנות ניתן ליצור
קשר עם המחבר בכתובת:
erezavrahamov@gmail.com
או בטלפון 054-9932259

טקסט רץ. הוצאה לאור

— 039-111-444 —

הסכמה ממרן הראשון לציון הגאון הרב יצחק יוסף שליט"א

Yitzchak Yosef
The Rishon LeZion Chief Rabbi of Israel

בס"ד, כ"ה סיון תשפ"ג, 4-1515/פ"ג

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

דברי ברכה

הובא לפני ספר **"עוסק במצוה"**, מעשה ידיו של האברך החשוב, היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, משנתו סדורה וערוכה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, הרה"ג ר' **ארז אברהמוב** שליט"א,

בעברי בין בחרי הספר ראיתי את אשר כתב חיבור מקיף ורחב לחידודא בשמעתתא, מאשר השיגה ידו בעמל תורה ושקידה. ומחיבור זה ניכר שעמל ויגע לאסוף מדברי רבותינו ז"ל ראשונים ואחרונים בכמה נושאים חשובים, ודן בדבריהם בטוב טעם ודעת, והוסיף מדיליה ממה שחננו ה', ומצא כדי מדתו, להגדיל תורה ולהאדירה, איישר חיליה לאורייתא.

והנה יש לדון בענין העוסק במצוה פטור מן המצוה, האם גם בתלמוד תורה אומרים כן, הנה המאירי במועד קטן (ט:), כתב, דבתלמוד תורה לא שייך לומר העוסק במצוה פטור מן המצוה, והטעם, משום דניתנה תורה על מנת לקיים המצוות, והיאך הלימוד יפטור אותו מקיום המצוות. אולם הרמב"ם בהלכות אישות (פט"ו הלכה ב-ג) כתב: האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה. ואימתי האיש נתחייב במצוה זו, מכן שבע עשרה שנה. וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה ה"ז עובר ומבטל מ"ע. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתיירא מלישא אשה כדי שלא יטרד במזונות בעבור אשתו ויבטל מהתורה, ה"ז מותר להתאחר.

שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. וכ"ש בת"ת. ומי שנפשו חשקה בתורה תמיד, ושונה בה כבן עזאי, ודבק בה כל ימיו ולא נשא אשה, אין בידו עון, והוא שלא יהיה יצרו מתגבר עליו וכו', ואפילו היו לו בנים, שמא יבוא לידי הרהור. ע"כ. ומבואר דגם גבי העוסק בתלמוד תורה אמרין העוסק במצוה פטור מן המצוה, וכבר העירו האחרונים דהיאך יתכן שהעוסק בתלמוד תורה יהיה פטור מכל המצוות, הרי כל עיקר לימוד תורה הוא כדי לשמור לעשות ולקיים, ולא המדרש עיקר אלא המעשה, ואם נפטור אותו מלקיים את המצוות מצד העוסק במצוה פטור מן המצוה, אם כן לא יוכל לקיים מצוות.

ועל כרחק דגבי תלמוד תורה לא נאמר האי דינא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ואם כן אמאי פסק הרמב"ם שילמוד תורה ואחר כך ישא "משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה".

יש שכתבו ליישב, דהרמב"ם כיוון למה שאמרו בגמרא, באפשר לקיים המצוה בזמן אחר, או על ידי אחר. אבל אם א"א לקיים המצוה ע"י אחר, לא פטר הרמב"ם משום ת"ת. אלא שהנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ס"ס ג) כתב, דלשון "העוסק במצוה פטור מן המצוה" אינו מתאים לזה, אלא שפטור אפילו שא"א למצוה להיעשות ע"י אחר, או בזמן אחר, בכל אופן פטור. כמו בהא דברכות דחתן פטור מק"ש. ומקור הדין בזבחים (ק). דהעוסק בקבורת מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה. וע"ע בסוכה (כה:). אבל בעוסק בת"ת אינו פטור מן המצוה, אלא ת"ת קודם אם

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

אפשר שתעשה אותה המצוה לאחר זמן, או ע"י אחר. וא"כ היאך למד הרמב"ם דין זה מהא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכ"ש בת"ת, הרי דאינו כמו שנתבאר כלל, דת"ת האף שהיא מצוה יקרה מכל המצוות, מ"מ אין בה כח בעוסק בה לפטור מן המצוה, דעל מנת כן ניתנה תורה כדי לעשות המצוה.

ויש להוסיף, דהנה מאי דלא אמרינן דין דהעוסק במצוה פטור מן המצוה גבי תלמוד תורה, היינו טעמא, לפי מה שכתב הגר"א בשנות אליהו (פרק א' דפאה) דבכל תיבה ותיבה שלומד, מקיים מצות עשה של תלמוד תורה. ע"ש. ולפי זה יש לומר דמהאי טעמא לא שייך בתלמוד תורה דין העוסק במצוה פטור מן המצוה, דעוסק במצוה שייך רק היכא שהוא באמצע המצוה, אבל היכא שהוא כבר גמר המצוה ורוצה להתחיל מצוה אחרת, לא שייך הכלל דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ולכן בתלמוד תורה דתיבה שכבר למד כבר נגמרה מצותה, ומה שילמוד עכשיו הוא עוד מצוה, לא שייך העוסק במצוה פטור מן המצוה. ואמנם יש ליישב, דכ"ז לענין עצם הלימוד דלא שייך העוסק במצוה כיון דלא שייך שיהא באמצע וכנ"ל, אבל גבי הילוך לת"ת ההילוך הוא מצוה אחת של הילוך לת"ת, ושפיר אמרינן ביה שהוא באמצע המצוה, וממילא שייך לומר בזה עוסק במצוה פטור מן המצוה. ולכן כתב הרמב"ם האי כללא גבי מצוה זו "דהליכה" לת"ת. דהיינו, שאומרים לו שילך ללמוד, ולא ישא אשה, משום דעוסק במצוה וכו'. נאעיקרא, דאף שכל תיבה היא מצוה בפני עצמה, הרי עסוק בלימודו תיבה אחר תיבה, ושפיר שייך לקוראו עוסק במצוה שיפטור מן המצוה].

ועוד אפשר לומר, דהא מצות ת"ת אין לה הפסק, והיא מצוה תמידית, כדכתיב והגית בו יומם ולילה, כי היא חיינו ואורך ימינו, והרי התורה ציוותה אותנו במצוות הרבה הגורמות להפסקה מלימוד תורה, וע"כ דמצות ת"ת שהיא תמידית אינה פוסקת מצד העוסק במצוה פטור מן המצוה.

ובדרך אחרת י"ל עפ"מ ש"ש בגר"ז (הל' ת"ת פ"ג ה"א), דלא אמרו שמבטלינן ומפסיקין מת"ת כדי לקיים מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים אלא להפסיק לפי שעה וזמן מה, שאין בו אלא ביטול מצות העסק ולימוד התורה תמיד, אבל לא ביטול מצות ידיעת התורה באר היטב, בפירושה, שהן ההלכות כולן וכו' ולכן בימיהם שהיו לומדים עם הנערים מבין עשר שנים ואילך, חמש שנים משנה, וה' שנים תלמוד, שהם הטעמים בדרך קצרה, אם לא היה נושא כשעברו עליו עשרים שנה, היה עובר על מ"ע של תורה פרו ורבו, ותחלת זמנה הוא מי"ח, כי גם אחר הנישואין יוכל ללמוד ב' או ג' שנים בלי טרדה גדולה כ"כ, בטרם יוליד בנים הרבה. ע"כ. ומבואר שמחלק בין דחייה לפי שעה, לבין ביטול המצוה לגמרי. ולפ"ז גם הרמב"ם סובר כן, דכיון שלא מבטל מצות פו"ר לגמרי, אלא דוחה לפי שעה, שפיר שייך לומר בזה העוסק במצוה פטור מן המצוה. ומאי דלא אמרי' בת"ת העוסק במצוה וכו', היינו בדחייה לגמרי, אבל לא בעיכוב. [אלא דצ"ע שהרי הרמב"ם כתב דאפשר גם לבטל לגמרי מפריה ורביה כבן עזאי]. וע"ע בילקוט יוסף שובע שמחות (חופה וקידושין עמ' י').

וברכתי למחבר נר"ו, שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, ויזכה לחבר עוד חיבורים טובים ומועילים, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ויזכה לכל מילי דמיטב.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון
הרב הראשי לישראל

הסכמה מרבה הראשי של ירושלים הגאון הרב אריה שטרן שליט"א

ב"ה

לשכת הרב הראשי ירושלים

הרב אריה שטרן

כסלו תשפ"ד

לכבוד

מכובדי הרב ארז אברהמוב שליט"א

פדואל השומרון

שלום רב

התפעלתי מאד בראותי מקצת מן הספר (כטיוטא) של ספרך החדש העוסק בהלכות
" העוסק במצווה " . כשהחידוש העיקרי הוא בהבנה ובראייה היפה שכל אשר נעסוק בו ,
נחשב כעיסוק במצווה .

אכן זו ייחודה של תורתנו ואמונתנו שבעצם רואה את כל חיינו בעולם הזה כמילוי של תפקיד
לקיים את המצוות המקיפות את כל תחומי החיים , בחול כמו בקודש .

אכן אתה , הרב ארז שליט"א , מיטיב להראות את האידאל של חיי הקדושה שזכינו לקיימם
על ידי קיום המצוות כולן . ומה נפלא הדבר שאתה מציג כל דבר כדבר ערך ששייך לעולם של
תורה ומעשים טובים .

אני שמח לנצל את ההזדמנות לברך אותך על מפעלך בתורה , ואי אפשר שלא להתפעל
מכוחך המיוחד ללמוד , להבין ולדעת איך כל מעשה מתחבר אל המצווה בפרט ובכלל .

על כל אלה תבורך להמשיך בדרכך המיוחדת מתוך שילוב של תורה שיש עמה מלאכה ותהא
הברכה מצויה אצלך , אצל כל משפחתך ואצל כל ישראל .

הרב אריה שטרן

א. שטרן

תוכן עניינים

הקדמה	א
שיש לרדוף אחר המצוות ♦ מצוות ששכרן גדול יותר ממצוות אחרות ♦ דיון בדברי הזהר בעניין "ברא חדא זעירא" ♦ חשיבות כתיבת חידושי תורה ♦ אודות חיבור זה	
סוגיות מבוא	כב
הסברות בדין "העוסק במצווה פטור מן המצווה"	כז
שיטת התוס' ♦ חידושו של הריטב"א ♦ שיטת הר"ן ♦ שיטת ה"אור זרוע" ♦ שיטת הראב"ד והשטמ"ק ♦ בירור שיטת המאירי ♦ שיטת ר"ת ♦ סיכום עיקרי השיטות ♦ בירור שיטת הרמב"ם ♦ להלכה ♦ העוסק במצווה ובאו כעת לפניו מספר רב של מצוות	
"טרדה של מצווה"	סח
"בשבתך בביתך ובכלתך בדרך" - מה כל אחד מהם בא למעט ♦ בירור סברת "טרדה" ♦ האם "טרדה של מצווה" פוטרת רק מק"ש או מכל המצוות ♦ האם סברת "טרדה של מצווה" שייכת רק אצל חתן ♦ האם טרדה הינה תנאי הכרחי בכל "עוסק במצווה" ♦ ממתי מתחילה טרדתו של החתן ♦ פטור חתן כיום מק"ש ומתפילה ♦ מהות החילוק בין טרדה של מצווה לטרדה של רשות ♦ טרדה של מצווה שנעשתה בעבר ♦ טרדה מצד היותו מוכן לקיים מצווה ♦ מדוע המחליפים פטורים מק"ש ♦ פטור המלוים של הנפטר מתפילה ♦ גדר "עוסק במצווה" במשתתפים בלוייה וחיוב ברכת "אשר יצר אתכם בדין" ♦ טרדה של רשות ולימוד תורה	
פטור חתן ושושביניו מסוכה	קיא
טעם הפטור של חתן ושושביניו מן הסוכה ♦ שיטתו של רבי זירא והיחס בין הבבלי לירושלמי בסוגייתנו ♦ דיון בפסק הרא"ש ♦ להלכה	
דין חתן ושושביניו לענין פטור מק"ש, תפילה ותפילין	קל
שיטת רש"י ♦ שיטת התוספות והריטב"א בסוגיה ♦ שיטת הרא"ש והטור ♦ פסק תרומת הדשן - האם לאורחי החתונה יש גדר של "עוסק במצווה" ♦ פסק השו"ע ♦ דין השושבינים ויתר המוזמנים בימינו	
פטור של "עוסק במצווה" משאר המצוות גם בזמן מנוחתו	קסב
בירור קושייתו של ה"חלקת יואב" ב"קבא דקושיתא" ♦ גדר "עוסק במצווה" למי שתשוש עקב צום	
"חולים ומשמשיהם" - דין רופאים, אחיות ומלוים של החולים	קעד
סברת "עוסק במצווה" ♦ סברת "תשבו כעין תדורו" ♦ שיטת ה"ארחות חיים" ♦ להלכה	
פטור ממצוות כשעוסק ברפואת גופו	קפה
האם עיסוק בצרכי בריאות הגוף נחשב למצווה	קפט

העוסק בפרנסה האם דינו כ"עוסק במצווה" קצה
שיטת הר"ת ♦ האם מניעת הפסד רכושו נחשב כעיסוק במצווה

האם העולה לארץ ישראל או המטייל בה נחשב "עוסק במצווה" רד

עוסק במצווה בכיבוד הורים, במצווה עוברת ובמצווה שאינה יכולה להיעשות על ידי אחרים רי

סוגיות "מצווה שיכולה להיעשות ע"י אחרים" ♦ גדר "מצווה שיכולה להיעשות ע"י אחרים" והאם מצווה שאדם שיכול לקיים באופן איכותי יותר מאחרים נחשבת כמצווה ש"אינה יכולה להיעשות על ידי אחרים" ♦ סוגיות "מצווה עוברת" ♦ סוגיות כיבוד הורים מול מצוות אחרות ♦ עוסק במצווה שיכולה להיעשות ע"י אחרים ובאה לפניו מצווה שאינה יכולה להיעשות ע"י אחרים ♦ העוסק במצווה שאינה עוברת ובאה לפניו מצווה עוברת ♦ להעביר את המצווה בה הוא עוסק כעת לאדם אחר המזומן לכך- וכעת יוכל לקיים את המצווה השנייה ♦ שיטת הרבנו מנחם והפסקת מצווה שיכולה להיעשות ע"י אחרים לצורך לימוד תורה ♦ "עוסק במצווה" בכיבוד הורים כנגד קיום מצוות סוכה ♦ העוסק במצווה בכיבוד אמו, האם חייב כעת בכבוד אביו

הפסקה לקדיש, קדושה ולשאר ברכות באמצע התפילה רמה
הפסקה באמצע מהלך התפילה לצורך ברכת לבנה, ברכת הקשת וברכת הרעמים ♦ לענות על קדיש וקדושה באמצע הנחת תפילין

לעמוד לכבוד ת"ח במהלך התפילה או לימוד תורה רס

דין עוסק במצווה כאשר כוונתו בקיום המצווה היא לשם פרנסה רעא
שיטת המג"א והביה"ל ♦ שיטת ה"זכור לאברהם" והנצי"ב ♦ שיטת ה"כתב סופר" ו"ערוך השלחן" ♦ דין אנשי צוות רפואי [רופא, אחות, כימאי, טכנאי רנטגן וכד'] המקבלים שכר ♦ דין מגייסי כספים לשיבות המקבלים אחוים מהתרומות ♦ דין "עוסק במצווה" במוהל המקבל שכר עבור המילה, וכן האם יאמרו תחנון היכן שהוא מתפלל ♦ דין משגיחי כשרות ושוחטים, האם פטורים מסוכה או תפילה ♦ גדר "עוסק במצווה" במי שעוסק במצווה לשם קבלת שכר מהקב"ה

דין עוסק במצווה בעוסק בצרכי ציבור רצז
שיטות רש"י, התוס' והרא"ש ♦ שיטת המאירי ♦ שיטת הרמב"ם ♦ לדינא ♦ העוסק בצרכי ציבור לשם קבלת שכר ♦ מי מוגדר "עוסק בצרכי ציבור"

"עוסק בהכשר מצווה פטור מן המצווה" שכא
העוסק בהכשר מצווה וכוונתו לשם פרנסה

העוסק במצווה שאין הוא מחויב לקיימה [-"קיומית"] האם פטור ממצווה אחרת שהוא מחויב לקיימה [-"חיובית"] שכז
שיטת מהר"ש קלוגר ו"נתיבות המשפט" ♦ שיטת החולקים ♦ דין "עוסק במצווה" בזקן

ואינה לפי כבודו הטורח ומשיב אבדה ♦ העוסק במילי דחסידות האם פטור ממצווה אחרת ♦ דין העוסק במצווה כאשר כנגד יש "פרסומי ניסא" ♦ דין העוסק במצווה כאשר כנגד יש חשד או מראית עין ♦ העוסק במנהג האם פטור מן המצווה

העוסק במצווה מדרבנן- האם פטור ממצווה מדאורייתא **שמט**
דין הקוברים והמנחמים שפטורים מק"ש ♦ מצוות הקבלת פני רבו ♦ מקורות נוספים מהם ניתן להסיק לעניין סוגייתנו

מציאות בה המצווה השנייה כן דוחה את המצווה הראשונה- "אפרושי מאיסורא" **שסד**

עוסק במצווה כנגד "מצווה דרבים" **שסז**

העוסק בספק מצווה- האם פטור ממצווה ודאית אחרת הבאה לידו **שעג**
עוסק במצווה, שספק אם תתבטל כאשר מקיים את המצווה השנייה

"עוסק במצווה פטור מן המצווה" במצוות בין אדם לחברו **שפא**

דין "עוסק במצווה" בחיילים ובאנשי כוחות הביטחון **שפט**
שיטת רש"י ♦ שיטת המאירי ♦ שיטת הרמב"ם ♦ בירור גדר המציאות הבטחונית כיום ♦
דין אדם יחיד היוצא למלחמה בשם עם ישראל ♦ גדר "עוסק במצווה" באימון חיילים ♦
סיכום ♦ האם עוסק במצווה פטור ממלחמת מצווה

"הלומד תורה פטור מן התפילין" **תיח**
הסבר התוס', המרדכי והר"ן ♦ שיטת הריטב"א ♦ שיטת הרא"ש ♦ שיטת הרוקח ♦ שיטת הרבנו יונה ♦ הסברים נוספים למכילתא ♦ לדינא ♦ שיטת המג"א ♦ שיטת הגר"א

כותבי ס"ת, תפילין ומזוזות בעניין "עוסק במצווה" **תל**
גרסת הרבנו חננאל ♦ שיטת ר"ת ♦ ביאור הב"י בדברי הרמב"ם ♦ ביאור המג"א בדברי הרמב"ם ♦ ביאור ה"ברכי יוסף" בדברי הרמב"ם ♦ ביאור שיטת התוס' ♦ ביאור שיטת הר"ן ♦ פסק השו"ע ♦ פסק הרמ"א

עוסק במצווה במניח תפילין ודין "היסח הדעת" **תמח**

האם ההולך לדבר מצווה נחשב גם כן כ"עוסק במצווה" **תנא**
האם כל הליכה לדבר מצווה נחשבת לעיסוק במצווה ♦ בירור הסברה מדוע ההולך לדבר מצווה מוגדר כעוסק במצווה

גדר "עוסק במצווה" במציאות בה המצווה לא נעשית לשם שמיים **תסב**
המכניס עצמו לגדר "עוסק במצווה" כשמטרתו האמיתית היא להיפטר ממצווה אחרת ♦
"עוסק במצווה" ב"תוהא על הראשונות" ♦ המקיים מצווה אחת ומתחרט על שלא מקיים כעת מצווה אחרת ♦ "תוהא על הראשונות" ו"מצוות צריכות כוונה" במצוות בין אדם לחברו ♦ עוסק במצווה כאשר מטרתו היא לשם כבוד עצמו ♦ עוסק במצווה המתגאה באותה "הצלחה רוחנית" שהוא מתעסק בה כעת ♦ התעסק במצוות צדקה עבור אדם שהתחזה לעני והפסיד תפילה- האם נחשב כמי שעסק במצווה וכן האם מקבל על כך שכר מצווה

עוסק במצווה בהתייחסות לאשתו, לצרכיה וצרכי הבית תקכא

"העוסק במצווה בלימוד תורה" תקכט

שיטת הירושלמי, המאירי וה"קהלות יעקב" ♦ שיטה שנייה במאירי, שיטת ה"קול בן לוי" וה"חזון יחזקאל" ♦ שיטת המהר"ל ♦ שיטה נוספת של ה"קהלות יעקב" ♦ שיטת ה"ברכי יוסף" ♦ שיטת שו"ת "שרידי אש" ♦ שיטת הסוברים שיש עוסק במצווה גם בת"ת ♦ ביאור דברי הרמב"ם בהל' אישות ♦ העוסק בלימוד תורה ובאה לפניו מצווה מדרבנן ♦ דין "העוסק במצווה" כאשר הוא הולך ללמוד תורה ♦ עוסק במצוות "התבודדות" ♦ בעניין נתינת צדקה באמצע לימוד תורה ♦ קימה בפני ת"ח בשעה שעוסק בתורה ודין הפסקת ת"ת לשם בניית סוכה וקניית לולב

"עוסק במצווה" במלמד אחרים תורה תקנט

לימוד תורה לכלל ישראל ♦ לימוד תורה לפני התפילה ♦ מחלוקת ראשונים בדין "המלמד תורה לאחרים" ♦ פסק השו"ע והרמ"א ♦ שיטת האחרונים החולקים ♦ דין הציבור המשתתף בשיעור ♦ מאילו מצוות המלמד פטור ♦ דין חברותא ♦ דין המלמד תלמיד אחד ובירור החובה ללמד תורה לאחרים ♦ דין המלמד תשב"ר, שדינו כתלמוד תורה לרבים ♦ מסירות נפש בלימוד תורה לרבים ♦ "תלמוד תורה לרבים והכנסת כלה"

ה"עוסק במצווה" מול מצוות צדקה- מתי העוסק במצווה פטור גם מאיסורים תרה

תירוצ' א'- סברת "לאו הטפל לעשה" ♦ תירוצ' ב'- העוסק במצווה פטור גם מלאו של "שב ואל תעשה" ♦ תירוצ' ג'- הלאווים של מצוות צדקה הם דווקא כאשר מקיים את "די מחסורו" ♦ תירוצים נוספים ♦ נתינת צדקה באמצע שמחת מצווה ♦ בעניין נתינת צדקה באמצע תפילה ♦ נתינת צדקה בזמן שהות בסוכה

דיני אונן והעוסק במצווה תרכב

שיטת רש"י ♦ שיטת הרמב"ם ♦ שיטת התוס' ועוד ראשונים ♦ שיטת הראב"ה ♦ לדינא ♦ חידושו של המהרש"ל, שהאונן חייב במצוות מסוימות ♦ חידושו של ה"חכמת שלמה" ♦ עוסק במצווה שנעשה אונן

קיים מצווה בעודו פטור מן המצווה- האם מותר ונכון לעשות כן והאם יצא ידי חובת המצווה השנייה תרמא

שיטת הריטב"א ♦ שיטת המאירי והרמ"ע מפאנו ♦ שיטת המהר"ח או"ז ♦ "העוסק במצווה" לעומת שוטה שאכל מצה

האם ראוי לעוסק במצווה להחמיר ולקיים גם את המצווה האחרת, ואם עשה כן אזי האם המצווה האחרת הוי מצווה הבאה בעבירה תרנה

עבר ועזב את המצווה הראשונה וקיים את השנייה ♦ איסור "בל תוסיף" בקיום מצווה כשהוא פטור ממנה כעת

הפסיק ממצוותו ומקיים את המצווה השנייה- האם רשאי לברך עליה תרסג

דיון בפסק הרמב"ם ♦ דיון בדברי "שער הציון"

עוסק במצווה שמקיים כעת את המצווה ממנה הוא פטור, האם יכול להוציא אחרים ידי חובתם. תרעא

האם עוסק במצווה יכול או צריך למנות שליח שיקיים את המצווה השנייה. תרפב
אונן הממנה שליח להוציא אותו ידי חובת מצווה ♦ מינוי אונן להיות שליח לקיום מצווה ♦
"עוסק במצווה" הממנה שליח להוציא ידי חובת מצווה ♦ האם לשליח ההולך לקיים את מצוות שולחו יש גדר של עוסק במצווה בעצמו

"העוסק במצווה" שפטור ממצווה אחרת- האם אותה מצווה היא בגדר "הותרה" או "דחיה". תרצג
בירור פסק ה"פרי מגדים" והמשנה ברורה ♦ הפסיד את סדר הלימוד הקבוע שלו עקב עיסוק במצווה- האם צריך להשלים ♦ דין האדם שעסק במצווה לאחר סיום העיסוק במצווה

היה פטור בעיקר זמן החיוב וסיים לאחר מכן את העיסוק במצווה- האם חייב בזמן התשלומין. תשה

עוסק במצווה שאכל ואח"כ סיים את מצוותו- האם חייב בברכת המזון. תשח

התחייב במצווה, אך טרם התחיל לעסוק בה ולאחר מכן התחיל מצווה אחרת, ובשל כך התבטל מהמצווה בה התחייב תחילה. תשיב
שיטת הפוסטים מתפילת תשלומין ♦ שיטת המחייבים בתפילת תשלומין

עוסק במצוות "ברוב עם הדרת מלך". תשכד

השלכות ממוניות מסוגיות "עוסק במצווה". תשכו
האם בהשאלה של חפצים יש מצווה ♦ הנהגתו של רבי יוסי דמן יוקרת

נספח א- עד כמה האדם צריך לטרוח על מנת לקיים מצווה. תשלח

נספח ב'- להאכיל אדם בדבר שהאוכל סובר שהוא אסור, ואילו המאכיל סובר שזה מותר. תשדמ

נספח ג'- העוסק במצווה כעת ועקב כך הוא יתבטל בעתיד ממצווה אחרת. תשנה

נספח ד'- קימה בפני העוסקים במצווה. תשנח
"אין בעלי אומנויות רשאים לעמוד" ♦ מדוע בעלי האומנויות עומדים בפני מביאי הביכורים ♦ האם יש לקום בפני כל עושה מצווה שהיא ♦ עמידה בפני גבאי צדקה

נספח ה'- "עוסק במצווה" בביקור חולים וניחום אבלים בשבת. תשסח

נספח ו'- האם יש חילוק בין "עוסק במצווה" לבין "אין מעבירין על המצוות" והאם מקבל שכר על המצווה ממנה הוא פטור כעת. תשעג

נספח ז'- דיון בשיטות המהר"ח או"ז והרבנו מתתיהו תשעט
שיטת המהר"ח או"ז ♦ שיטת הרבנו מתתיהו

נספח ח'- בירור פסוקים ומדרשים בהקשר לדין "עוסק במצווה" תשצ
בעניין אברהם אבינו שעזב גילוי שכינה בשביל להכניס אורחים ♦ בירור הלכתי במדרש
על המפגש של יעקב ויוסף לאחר עשרים ושנים ♦ בדבר משה רבנו שעסק במלון ♦
מרים ואהרן שדיברו על אודות האשה הכושית ♦ בדבר הוראתו של אלישע לגיחזי כשהלך
להחיות את בן השונמית

נספח ט'- שיטות ראשונים נוספות בסוגיית "חתן ושושביניו" תשצח
שיטת המאירי ♦ הסבר שני של הר"ן ♦ שיטת הרבנו חננאל ♦ שיטת הרי"ף

נספח י'- לימוד תורה בחזרת הש"ץ תתג

נספח י"א- לשמח חתן וכלה- מצווה מדאוריתא או מדרבנן תתו
גדר חיוב החתן לשמח את אשתו בשבעת ימי המשתה

נספח י"ב- "עוסק במצווה" בענייני "פיקוח נפש" תתי
העוסק במצוות פיקוח נפש ובאה לפניו כעת מצוות פיקוח נפש אחרת

נספח י"ג- עוסק במצווה בדיינים תתיד

נספח י"ד- בירור דברי אביי "אנא טרידנא בגירסאי" תתית

נספח ט"ו- לימוד תורה כנגד קיום מצוות גמילות חסדים תתכג
הפסקת ת"ת לצורך מצוות גמ"ח שיכולה להיעשות על ידי אחרים ♦ "גדול תלמוד תורה
יותר מהצללת נפשות"

**נספח ט"ז- מדוע לעיתים קל יותר לעבור על איסורי "בין אדם לחברו" מאשר על איסורי
"בין אדם למקום" תתכט**

נספח י"ז- לימוד תורה או עיסוק בצרכי ציבור תתלד

נספח י"ח- דין "מת מצווה" כנגד "עוסק במצווה" או קריאת מגילה תתלז
מת מצווה ומקרא מגילה ♦ שיטת הב"ח, הט"ז והמג"א בדין מת מצווה ומגילה

נספח י"ט- בירור שיטת ה"משכנות יעקב" המחייב אונן בתפילת תשלומין תתמט
דין אונן שלא הבדיל במוצ"ש- האם חייב להשלים את ההבדלה

נספח כ'- עשה עבירה וחשב שהוא עושה מצווה תתנז
התכוון לעשות מצווה ועשה עבירה באיסורי "בין אדם לחברו"

הקדמה

בחיבור זה, הבאנו מבחר סוגיות מחיי היום-יום, העוסקות בנידון של "העוסק במצווה פטור מן המצווה". אמנם דין זה של "העוסק במצווה פטור מן המצווה" מפורסם וידוע, אך בהרבה מהמקרים האדם אינו מודע להשלכות של סוגיה זו בחיי היום-יום שלו. מקרים כגון: עוסק במצווה בכיבוד אביו ואמו, בסיוע בצרכי ביתו ובעזרה לאשתו. הפסקה מלימוד תורה [לעצמו ולאחרים] לצורך שאר מצוות. האם עיסוק בפרנסת הבית נחשב לעיסוק במצווה. דין המטפלים בחולה, כגון רופא, אחות או המלוים את החולה. הפסקה באמצע תפילה על מנת לענות לקדיש וקדושה, לברך ברכת הלבנה, הקשת או הרעמים וכן קימה בפני ת"ח. האם מי שעוסק במצווה לשם קבלת שכר נחשב כעוסק במצווה, כגון מוהל, משגיח כשרות, מגייסי תרומות וכד'. עוסק במצווה אצל אנשי כוחות הביטחון בפעילות מבצעית, אימונים ושגרה. עוסק במצווה בעוסקים בצרכי ציבור [פוליטיקאים, עסקנים וכד']. עוסק במצווה אצל אנשים העוסקים במקצועות של "קודש", כגון קברנים, מתנדבי זק"א, סופרי סת"ם ומשווקי תשמישי קדושה. עוסק במצווה בקרב מתנדבים בארגוני חסד. מה דין חתן, שושביניו ושאר האורחים בסעודת המצווה ומאיך מה דין אונן ר"ל.

וכן עוד מבחר סוגיות כגון: האם העיסוק בצרכי רפואת עצמו [שינה, רחצה, כושר וכד'] נחשב כעיסוק במצווה. האם העולה לארץ ישראל או המטייל בה נחשב כעוסק במצווה. מה דין העוסק במצווה בשעת מנוחתו. בסוגיות אלו ועוד סוגיות רבות ניסינו בס"ד לגעת בחיבור זה, וכדלקמן.

שיש לרדוף אחר המצוות

בסוגיות דלקמן נרחיב במציאויות בהן אדם פטור ממצוות, מצד היותו "עוסק במצווה פטור מן המצווה". לכן ראשית חכמה נפתח את החיבור בדיון העוסק בחובה לרדוף אחר המצוות ככל שניתן.

המשנה באבות (פ"ד מ"ב) אומרת:

"בן עזאי אומר הוי רץ למצווה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה..."

ומבאר שם הרמב"ם:

"... וכבר העירו החכמים, עליהם השלום, על חידוש נפלא בתורה, יש בו זירוז על מעשה המצוות, והוא אומר: 'אז יבדיל משה שלוש ערים' וכו', וידוע שהן לא יועילו, ולא יהיה בהן דין ערי מקלט, עד שיובדלו השלוש האחרות אשר בארץ כנען. אמרו: 'ידוע היה משה רבנו שאין שלוש שבעבר הירדן קולטות עד שיהיו שלוש שבארץ כנען, שנאמר: שש ערי מקלט תהינה', ואמנם הבדיל [משה רבנו] את [ג' ערי מקלט] אלו לפי שאמר: 'הואיל ובאת מצווה לידי אקיימנה'. ואם איש כמשה רבנו,

משיג האמיתות, השלם שבשלמים, נכסף להוסיף חצי מצוות עשה לכל מעלותיו ושלמותו- מה ראוי לאשר נצטרעו נפשותיהם, ונתחזקה צרעתם ונושנה?"

במשנה כלאים (פ"ג מ"ז) מובא תנא ששמו "רבי יוסי בן החוטף אפרתי", ומבאר ה"מלאכת שלמה" (שם) את משמעות הכינוי "החוטף":
"ושמא כי קראוהו החוטף על שם שהיה חוטף המצוות".

בגמ' שבת (קנו). מובא:

"האי מאן [שנולד] במעלי שבתא- יהיה גבר חזון. אמר רב נחמן בר יצחק- חזון במצוות [שכן דרך ערב שבת לחזר אחר מצוות שבת (רש"י)]"

כלומר, זה שבח לאדם שיהיה נקרא "גבר חזון" אחר המצוות.

בגמ' פסחים (סה.) דנים על מקריבי קרבן הפסח שהיו נכנסים לעזרה ב-ג' כתות, ואומרת הגמ':

"יצתה כת ראשונה [ונכנסה כת שניה, אח"כ יצאה כת שנייה ונכנסה כת שלישית] וכו'. תנא: [אותה כת שלישית] היא נקראת כת עצלנית. [מקשה הגמ'] והא לא סגי דלאו הכי [כלומר, הרי בהכרח חייבים ג' כתות, כמבואר בגמ' שם (סד); אם כן מדוע בני הכת השלישית קיבלו תואר של "עצלנים", הרי] מאי הוי להו למיעבד?- אפילו הכי, איבעי להו לזרוזי נפשיהו [להיות מן הראשונים (רש"י)]..."

בגמ' נזיר (כג:) מובא:

"א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה: לעולם יקדים אדם לדבר מצווה, שבשכר לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה [הכוונה לבנות לוט, שכוונתן הייתה לשם מצווה, כפי שהובא בסוגיה שם] זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות [-עובד, ישי, דוד, שלמה. ואילו צעירה לא אתת בישראל עד רחבעם דהוה מנעמה העמונית (רש"י)]".

בגמ' סוטה (יד.) מובא:

"דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי..."

וכותב רש"י בפסחים (קיג: ד"ה "ואין"):

"... יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב, כדאשכחן במשה, שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל כדי לקיים מצוות שבה..."

א. וכן הוא בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' ק"ב בתשובה השמינית). ועיין ב"ברכי יוסף" (יו"ד סי' רמ"ד סק"א), שכתב: "זה שמו אשר יקראו להתנא רבי יוסי בן החוטף אפרתי, דהיה נדחק וחוטף מצווה בעוד שמקיים אחרת".

ב. עיין נספח כ' שם הרחבנו מעט בביאור דברי הגמ' הללו.

ג. וע"ע בסוגיית "גדר עוסק במצווה במי שעוסק במצווה לשם קבלת שכר מהקב"ה", שם הבאנו דיון על המשך הגמ' הנ"ל.

עוד יש להוסיף, שכפי שנראה לקמן בסוגיה הראשונה, הרי שאותם האנשים שהיו טמאים למת ולא יכלו לקיים את מצוות קרבן הפסח, אזי אע"פ שהם היו פטורים מקרבן הפסח מפני שעסקו במצווה, מ"מ הם באו בטענה למרע"ה מדוע יגרע חלקם מקיום מצוות הפסח. קמ"ל, שגם מי שפטור ממצווה, הרי שלעיתים יש לו לחזור ולחפש כיצד לקיימה בכל זאת.

מובא ב"רוח חיים" (לרב חיים מוולוז'ין על אבות שם):

"... כי הנה המצוות בורחין מן האדם, ועל כן הזהירו חז"ל (מכילתא בא י"ב, י"ז) 'כשם שהמצוות צריכין שימור, כן המצוות צריכין שימור, מצווה הבאה לידיך אל תחמיצנה. ואם בעת שהיא מצויה בידך, תעלים עיניך, אז תיכף תברח [המצווה] ממך. ואמרו חז"ל (ב"ב ט:): מאי דכתיב 'רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה' וגו', כל הרודף אחר צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות לעשות צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר: הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים כו'. הראו למופת, שאף במצוות צדקה, שאין מצווה כמוה [המצווה] לרוב, כי נפיש עניים, ומכל מקום רק הרודף ימצא, כל שכן שאר המצוות... לכן הזהיר, שאחר המצוות - ירדוף, כמו אחר אחד הבורח ממנו..."

מובא בשו"ת "בית יהודה" (סי' נ"ח):

"שאלה: בשניים שהיו בבית האסורין או במדבר בערב פסח ולא נמצא להם אלא כזית מצה בצמצום מי הוא הקודם לאוכלה וליפטר.

תשובה: לכאורה נראה דאם אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמעשה - הגדול קודם, כעין הא דתנן פרק עשירי דזבחים (פט.) 'דכל המקודש מחבירו קודם את חבירו' ואשכחן כהאי גוונא בת"ת באב ובנו הצריכין ללמוד והיו שניהם שוין - האב קודם כדאיתא בטור יורה דעה ריש סי' רמ"ה.

אלא דיש לדחות, דהתם הרי גם הבן יש לו חלק בשכר הלימוד דאלמלא עלייא לא מתקיימי אתכליא' ועוד דשאני כח האב דעדיף לגבי הבן, דמה שאין כן לגבי אדם דעלמא אין לדחות האחד מפני חבירו מכח קצת מעליותא דאית ביה. אלא נלע"ד לפשוט ספק זה ממתני' דריש פ"ב דיומא (כב.) דתנן 'בראשונה כל מי שרוצה לתרום המזבח - תורם. ובזמן שהן מרובין רצין ועולין בכבש - כל הקודם את חבירו בארבע אמות זכה. ואם היו שניהם שוין - הממונה אומר להן הצביעו' כו' ואם כן [שכך היו עושים במקדש], הכא נמי מאן דאליה גבר, ואם שניהם שוין באלמות עושים פייס ביניהם. מיהו יש לדחות [שאם שניהם שווים אז יעשו ביניהם הגרלה], שאני התם דחויב הרמת הדשן אינה חובת הגוף המוטלת על כל אחד, דהא בראשונה כל מי שרוצה לתרום תורם מה שאין כן הכא לגבי מצה דכל אחד מחוייב באכילת מצה לילה הראשונה ולא סגי בלאו הכי. לכך אפשר לומר דהכל תלוי במאן דאליה גבר וכן הדעת נוטה"

ד. אלמלא העלים [- עמי הארצות] לא מתקיימים האשכולות [- ת"ח], ועל כן גם הבן, שנותר ע"ה, יש לו חלק בשכר, שכאמור ללא ע"ה לא היו ת"ח.

עולה מתוך דבריו, שכאשר יש שני בנ"א שעושים "תחרות" מי יזכה במצווה- "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' " (משלי כ"א, ל'), ואפילו אם אחד מהם ת"ח וגדול מחברו, מ"מ אין לו כל קדימות על חברו במצוות, אלא במקרה זה, הכלל בהשגת מצוות הוא "מאן דאליה גבר".

ועיין ב"שערי תשובה" (סי' תפ"ב אות א') שדן באריכות בדברי שו"ת "בית יהודה" הללו, וז"ל:

"... ואמנם יותר נראה דה' בית יהודה' מירי שהכזית של מצה היה של הפקר ואין לשום אחד מהם זכות בו ובכהאי גוונא נראה פשוט שמי שבידו לזכות יזכה... והכי אמרינן בסוף פרק אלו מציאות 'אפס כו' שלך קודם לכל אדם', ואפילו בדבר שיש בו משום חיי נפש חיי קודמין כדאמרינן בפרק איזהו נשך דדרש ר"ע בההיא דקיתון של מים מ'וחי אחיך עמך' שחיי קודמין ע"ש ואם בעסקי גופות כך, בעסקי נפשות על אחת כמה וכמה [שהאדם צריך לדאוג למצוות שלו עצמו לפני שהוא דואג למצוות של חברו].

וכ"כ באגרת שמואל על רות במה שאמר בועז לגואל 'ביום קנותך מיד רות המואביה' [כלומר, שלכאורה בועז המאס את רות בעיניו של הגואל בכך שציין שהיא מואביה] לפי שצפה [בועז] ברוה"ק שעתיד לצאת מחלציה שלשלת מלכות בית דוד לכך אמר 'המואביה' כדי שימאן הוא [-הגואל] ויקחנה הוא [-בועז] ויזכה לשלשלת גדולה ההיא. ואף דאסור לרמות חברו לקחת את שלו זהו בדבר שבממון אבל במצוות, אף שא"א ליקח מיד הזוכה, כגון כסוי ומילה וכיוצא מ"מ כל שלא זכה עדיין הם כמדבר המופקר לכל וכל אדם נצטוו להשלים את נפשו ולזכות במצוות. וזה ענין יעקב אבינו ע"ה בבכורה ובברכות לפי שראה וידע שעשו התמכר לעשות הרע והוא [-יעקב] היה צריך לזה [-לבכורה] לשלימות נפשו... אמנם [במקרה] שהמצה היא שלהם בשותפות אם בכח יגבר איש ועלתה ידו על יד רעהו לחטוף ממנו- אי עביד לא מהני, דמצת גזולה מיקרי... [וע"ע שם בהמשך דבריו].

כותב ה"פלא יועץ" (ערך "מצווה"):

"... והאיש אשר הוא יהודי ומאמין בה' שמשלם שכר טוב לשומרי מצוותיו ועונש רע ומר לעוברי מצוותיו, ראוי לו להיות רץ למצווה וטורח עליה להשיגה בכל כחו ובכל נפשו ובכל מאודו, יותר ויותר ממי שטורח להרויח אלף אלפים דינרי זהב ויותר ויותר מהרץ אחר החיים, כי רב מאוד מתן שכרן של מצוות. צא ולמד שבשביל ב' ריצות שרץ אברהם אבינו דכתיב 'וירץ לקראתם' 'ואל הבקר רץ אברהם', שבביל זה בלבד הקב"ה אינו יכול לזוז מישראל, דכתיב 'מלך אסור ברהטים' וכמ"ש רז"ל במדרש (ויק"ר פרשת אמור פרשה ל"א)⁷. ובשביל מצוות כיבוד אב שעשה עשו הרשע- זכה לו ולדורותיו עד ביאת משיחנו. וכן ישמעאל שבביל המילה, וכן נבוכדנצאר הרשע שבביל ד' פסיעות שפסע לכבוד המקום זכה לכבוד גדול שמלך בכיפה, כמ"ש רז"ל (סנהדרין צו)...".

ה. כלומר, המלך לכאורה קשור לעמ"י בזכות הרהטים, דהיינו הריצות שרץ אברהם, וכמובא באונקלוס על הפס' "וירא וירץ לקראתם"- "וחזא ורהט לקדמותהון".

ועיין עוד בהרחבה מקורות רבים לזה ב"מקור חסד" (על ספר חסידים סי' קנ"ה אות י"א).
מכל מקום, מכל המקורות הללו עולה לנו, שכל כמה שהאדם יכול- הרי שמוטל עליו לחזור
אחר המצוות'.¹

מצוות ששכרן גדול יותר ממצוות אחרות

הרשב"ץ ב"מגן אבות" (על מסכת אבות פ"ב משנה א') כותב:

"והוי זהיר במצווה קלה כבמצווה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות.
התורה גילתה עונשן של עבירות: יש במלקות, ויש במיתה קלה כחנק והרג, ויש
במיתה חמורה כשריפה וסקילה, ויש בכרת, ויש במיתה בידי שמים. אבל במצוות
עשה, לא פירשה לנו מתן שכרן. ואמרו בפסיקתא² וכן בירושלמי דפאה³ ו[ירושלמי]
קדושין⁴ וכן ב'ילמדנו' פרשת עקב⁵ ומדרש תהלים⁶, 'אורח חיים פן תפלו נעו
מעגלותיה לא תדע', אמר רבי אבא בר כהנא, **שלא תהא יושב ושוקל מצוותיה של
תורה ורואה איזו מצווה ששכרה מרובה, ועושה אותה.** 'נעו מעגלותיה לא תדע',
מטלטלין אינון שבילי דאורייתא. תני רבי חייא, משל למלך שהיה לו פרדס והכניס
בו פועלים, ולא גלה להם המלך שכר נטיעותיו של פרדס, שאילו גילה להם היו רואין
איזו נטיעה ששכרה מרובה ונוטעין אותה, נמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטילה
ומקצתה קיימת. אמר רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא, כך לא גלה הקדוש ברוך
הוא לישראל שכר מצוותיה של תורה, שלא תהא תורה מקצתה בטילה ומקצתה
קיימת... **ולפי שאין שכר מצוות גלוי, אמרו חכמים ב[פרק] שני מברכות (טז.)** ובשני
מסוכה (כו.), 'העוסק במצווה פטור מן המצווה', ולא חלק בין מצווה למצווה. ועל זה
אמרו, 'אין מעבירין על המצוות', בפרק אמר להם הממונה (יומא לג.). ומזה השורש
דנו שומר אבידה [שלדעת רב יוסף דינו כ]שומר שכר, מפני שהוא פטור מלתת
פרוטה לעני בשעה שהוא עוסק בשמירתה, כמו שאמרו במציעא פרק אלו מציאות
(כט.)... וזה קורין אותו 'פרוטה דרב יוסף'⁷, בנדרים פרק אין בין המודר (נדרים לג.).
**ואעפ"י שבאותה פרוטה אפשר שתתקיים נפשו של אותו עניי, ולא יארע הפסד גדול
באותה אבידה, כיון שהוא עוסק במצווה, אין לו להניחה מפני מצווה אחרת"**

עולה לנו מכאן, שהכלל של "עוסק במצווה פטור מן המצווה" [דהוי מדאורי' וכדלקמן]
טומן בחובו את הטענה, שמכיוון שאין אנחנו יודעים מתן שכרן של מצוות, אזי אין לנו

ו. ועיין בנספח א' דיון בהרחבה עד כמה אדם צריך להתאמץ בשביל לקיים מצווה.

ז. רבתי, איש שלום, פרשה כג ד"ה "אורח".

ח. פ"א הל"ה.

ט. פ"א הל"ז.

י. תנחומא פ"ב ד"ה "והיה עקב".

יא. בובר, מזמור ט [ג] ד"ה "דבר אחר".

יב. נרחיב בדין זה לקמן.

יג. עיין בנספח י"ב, מה שכתבנו בזה.

להעדיף מצווה אחת על פני חברתה, ולכן אם התחיל לעסוק במצווה אחת, ימשיך לעסוק בה ולא יעבור למצווה אחרת.

אלא שהדברים עוד צריכים בירור, שכן גם במציאות בה אנחנו כן יודעים שמצווה אחת "חמורה" יותר ממצווה אחרת, בכל זאת אין לעזוב את המצווה ה"קלה" שהתחלנו בה ולעבור למצווה האחרת. והראיה, שכן הגמ' סוכה (כה:) "מביאה שני מקורות ל"עוסק במצווה פטור מן המצווה": מהפסוק "בשבתך בביתך" וכן מהאנשים שהיו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות את הפסח, ואומרת שם הגמ' שצריך את שני הלימודים:

"ואי אשמועינן הכא [שהעוסק במצווה פטור מן המצווה מהפסח] "ובלכתך בדרך" משום **דליכא כרת** [אם לא קורא ק"ש אלא ממשיך לעשות את המצווה שהתחיל בה], אבל התם [בביטול מצוות הפסח] **דאיכא כרת** [בביטול מצוות הפסח] - אימא לא [נאמר ש"העוסק במצווה פטור מן המצווה" כאשר הוא עוסק במצווה "קטנה" יותר]? צריכא!..."

משמע אם כן, שגם כאשר יש מצוות עשה שהעונש על ביטולה גדול יותר ממצוות עשה אחרת [ולכן לכאורה גם שכן קיום מצווה זו גדול משכר קיום מצווה אחרת] מכל מקום יש לו להמשיך ולעסוק במצווה הקלה יותר, והוא יהיה פטור גם ממצווה שחמורה יותר ועונשה גדול יותר. ולכאורה זה לא מתיישב עם טענת הרשב"ץ דלעיל, שדין "עוסק במצווה" קשור לכך שאין אנחנו יודעים שכר המצוות.

אלא שלענ"ד מכיוון שמקור דברי התשב"ץ הנ"ל הם מדברי הרמב"ם בפירהמ"ש (אבות פ"ב מ"א מהדורת הרב קאפח), אזי ניתן לדייק מדברי הרמב"ם (שם) לענייננו, וז"ל:

"... מצוות לא תעשה, הרי **פירש הכתוב** העונש על כל אחת מהן, זולתי מעט... ומן העונשין ידענו את כל מצוות לא תעשה, מה מהן איסורו חמור ומה מהן למטה מזה, והם שמונה דרגות... ומן הדרוג הזה נדע חומר העברה וקלותה. **אבל מצוות עשה - לא פירש שכר כל אחת מהן מהו לפני ה', כדי שנדע מה מהן חמורות ומה מהן למטה הימנה, אלא ציוה לקיים דבר פלוני ודבר פלוני, ולא הודיע שכר איזה מהם יותר גדול לפני ה', ולפיכך ראוי להשתדל בהן כולן. ועל היסוד הזה אמרו: 'העוסק במצווה פטור מן המצווה', ללא הבחנה בין המצווה שהוא עוסק בה למצווה העוברת... אמר אחר כך: ואף על פי שלא נתבאר ערך עדיפות מצווה לגבי אחרת, הרי יש דרך הערכה^{טו}, והוא, שכל מצוות עשה שאתה מוצא שחייב את העובר עליה**

יד. תובא בהרחבה לקמן.

טו. ועיין במאירי ("בית הבחירה" על אבות פרק ב' ד"ה "ואמר אחר כך"), שהביא את דברי הרמב"ם הנ"ל וכתב: "... שאע"פ שלא התבאר חיוב מצווה על מצווה כמי שביארנו וכמו שאמרו מטעם זה העוסק במצווה פטור מן המצווה וכן אין מעבירין על המצוות. מ"מ יש בקצתם צד הקשה [מלשון להקיש ולא מלשון קושיה] והוא, שכל מצוות עשה שיש במניעתו עונש חמור כגון פסח ומילה, שהנמנע מעשייתם במזיד חייב כרת [אזי] שכר עושיהם גדול משכר שאר המצוות שאין במניעתם כרת...". וכן הוא ב"מגן אבות" הנ"ל, שכתב בהמשך דבריו: "ורבינו משה ז"ל פירש זה לענין של מעלה שאף על פי שאין אדם יודע מתן שכרן של מצוות, אפשר לעמוד בזה מצד העונשין...".

חייב חמור- תדע שבקיומה יש שכר גדול. המשל זה, הנה המילה וקרבת פסח ושבתה בשביעי ועשיית מעקה, כל אלו מצוות עשה, אלא שחייב את העושה מלאכה בשבת סקילה, והמבטל המילה או הקרבן במועדו כרת, והשם דמים בביתו לאו... מזה תלמד כי שכר שבתה בשבת גדול מאד, יותר משכר המילה, וששכר המילה גדול אצל ה' משכר עשיית מעקה. וזה הוא ענין אומרו הוי מחשב הפסד מצווה כנגד שכרה...^{טז}.

לכאורה הרמב"ם סותר את עצמו מיניה וביה, שכן בתחילה כתב, שהתורה לא פירשה את שכר המצוות, על מנת ללמדנו בין היתר שלעניין "עוסק במצווה" כל המצוות שוות, ואם עוסק במצווה אחת, לא יפסיק את מצוותו על מנת לקיים מצווה אחרת. מאידך מיד לאחר מכן כתב, שניתן להעריך על חלק מהמצוות מי שכרה גדול יותר ממי. ולפי"ז מי שעוסק במצוות "מעקה" וכעת באה לפניו מצוות מילה או קרבן פסח, לכאורה יש לו להפסיק את מצוות מעקה ולעבור למצוות מילה, שכן שכרה גדול יותר.

לענ"ד כוונת הרמב"ם היא, שיש את בחינת "חשיבות המצווה" ויש את בחינת "שכר המצווה", דהיינו, התורה לא כתבה בפירוש את שכר המצוות,^{טז} על מנת ללמדנו [בין היתר] שאין כל הבדל בבחינת חשיבות המצווה בין מצווה קלה למצווה חמורה, לעניין זה שאם אדם עוסק במצווה קלה הרי שהוא פטור גם ממצווה חמורה. אבל יש בחינה נוספת והיא "שכר המצווה", ואכן ניתן לדייק מתוך העונשים, מהן המצוות ששכרן גבוה יותר ממצוות אחרות.

עולה לנו אם כן, שאכן ישנן מצוות, שהשכר עליהן גדול יותר ממצוות אחרות, אך אין לזה השלכה לעניין "עוסק במצווה", ששם בכל גווני היכא שהתחיל לעסוק במצווה, אפילו "קלה", הרי שהוא פטור מן המצווה, אפילו היא "חמורה".

דיון בדברי הזהר בעניין "ברא חדא זעירא"

בזהר (במדבר פרשת בלק דף קפו עמוד א') מסופר:

"רבי יצחק ורבי יהודה הוו אזלי באורחא, מטו להווא אתר דכפר סכנין [-הלכו בדרך והגיעו למקום בשם כפר סכנין], דהוה תמן [ששם היה גר] רב המנונא סבא. אתארו באתא דיליה דהוה לה ברא חדא זעירא [-התאכסנו אצל אשתו, שהיה לה בן קטן] וכל יומא הוה [הילד] בבי ספרא. ההוא יומא [אותו הילד] סליק מבי ספרא ואתא לביתא, חמא לון לאלין חכימין [-ראה הילד את אותם ת"ח הנ"ל]. אמרה ליה אמיה קריב לגבי אלן גוברין עלאין ותרווח מנייהו ברכאן [-אמרה האמא לילד, שיתקרב לאותם ת"ח, על מנת שיזכה לברכה מהם]. קריב לגבייהו עד לא קריב אהדר לאחורא [התקרב אותו קטן לת"ח, אך עוד לפני שהגיע אליהם חזר לאחורין], אמר לה לאמיה: **לא בעינא לקרבא לגבייהו, דהא יומא דא לא קרו**

טז. וכן הובא במאירי ("חיבור התשובה" משיב נפש מאמר א' פרק ז').

יז. וכפי שכתב לעיל ה"מגן אבות": "ולפי שאין שכר מצוות גלוי".

קריאת שמע, והכי אולפי לי: כל מאן דלא קרי ק"ש בעונתיה בנדוי הוא כל ההוא יומא [-אותו קטן לא רצה להתקרב לאותם ת"ח, שכן הוא "ראה" על אותם החכמים, שבאותו היום הם לא קראו ק"ש, ואותו קטן למד שמי שלא קורא ק"ש בזמנה - הרי הוא בנידוי!]. שמעו אינן ותווהו ארימו ידיהו ובריכו ליה [שמעו אותם ת"ח את דבריו, השתאו ממעלתו ומדבריו החכמים של אותו הילד וברכו אותו]. אמרו, ודאי הכי הוא [אכן אתה צודק, שהיום לא קראנו ק"ש] ויומא דא אשתדלנא בהדי חתן וכלה, דלא הוה לון צרכייהו והוו מתאחרן לאזדוגא [ובאותו היום עסקנו בהכנסת חתן וכלה, שמכיוון שלא היה לאותו הזוג כדי צרכם הם עיכבו את החתונה] ולא הוה בר נש לאשתדלא עלייהו^י ואנן אשתדלנא בהו ולא קרינן ק"ש בעונתיה **ומאן דאתעסק במצווה פטור מן המצווה**. אמרו ליה ברי במה ידעת [שלא קראנו ק"ש]? א"ל בריחא דלבושיכו ידענא כד קריבנא לגבייכו [כלומר, או שהוא הריח בבגדיהם את הריח ששורה על האדם שלא קרא ק"ש בזמנה, או שהוא לא הריח בבגדיהם את הריח של אדם שכן קרא ק"ש]^כ

משמע מכאן, שאמנם העוסק במצווה פטור מן המצווה, מ"מ אותה קדושה ואור אלוהי היורד בשעת קיום המצווה - לא חלו על האדם^{כא}. ודברי הזהר הללו הם כעין דבריו של רבי יוחנן בירושלמי קידושין (פ"ב ה"ג):

"רבי יוחנן אמר אונסא כמאן דלא עבד".

מאיך הרי ידועה הגמ' ברכות (ו):

"מאי 'ולחושי שמו'? אמר רב אשי: חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה"

יח. והרי זו מצווה שאינה יכולה להיעשות ע"י אחרים, שאם הייתה יכולה להיעשות ע"י אחרים, אזי היה להם להניח את המצווה הזו ביד אחרים, ושהם יקיימו את מצוות ק"ש.

יט. בספר ישעיהו (פרק י"א פס' ג') מובא תאורו של המלך המשיח: "וְהָרִיחוּ בִּירְאָת ה' וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יִכְיֶה", ועיין שם בדברי האבן עזרא. ועיין בהקדמת מהר"ח ויטאל זצ"ל לספר "עץ חיים" (ד"ה "והנה היום") שם העיד על גדולתו וקדושתו של האר"י זצ"ל, וכתב בין היתר: "... מכיר בריח האדם כל מעשיו על דרך ההוא ינוקא בפרשת בלק..."

כ. עיין בדברי "נפש החיים" (שער ד' פרק ל'), שדן ביחס בין לימוד תורה לקיום מצוות, וז"ל: "[מצוות ת"ת יתרה מאשר קיום המצוות]... וגם כי קדושת ואור המצווה, אשר תשכין אורה על אותו הדבר והחפץ, אשר בו ועל ידו תעשה המצווה, אינו שורה עליהם רק לפי שעתו, בעת שהמצווה נעשית בהם, אבל אחר שנעשית בהן מצוותן - הקדושה והאור מתעלה ומסתלק מהם תכף, ונשאר [אותו החפץ] כבראשונה. אבל התורה הקדושה, כל מקום שתזריח ותופיע אורה וקדושתה פעם אחת, קדושת עולם תהיה לו, ונשאר תמיד בקדושתו, כמו ששנינו בבריתא (מגילה כו:) שתשמישי מצווה נזרקין לאחר שנעשה מצוותן ותשמישי קדושה נגנזין...". מתוך דבריו עולה, שבחפצא של מצווה, האור והקדושה שורים רק בזמן קיום המצווה, ומדברי הזהר הנ"ל רואים בנוסף, שהאור והקדושה של המצווה שורים על הגברא שמקיים את המצווה, גם לאחר שסיים לקיימה.

כא. עיין לקמן בסוגיית "המצווה שממנה פטור העוסק במצווה, האם היא בגדר הותרה או דחויה", שם הבאנו את מחלוקת הדרישה והט"ז, ועיין כיצד כל אחד לשיטתו יבאר את דברי הזהר הללו.

ממקור זה עולה לכאורה, שמכיוון שהם לא קראו ק"ש מפני שהם עסקו במצווה, אזי מעלה עליהם הכתוב כאילו הם כן קראו ק"ש, אם כן לא מובן מדוע לא חלה אותה קדושה וריח אלוקי על בגדי אותם הת"ח^{כב}. ושמא יש לחלק ולומר^{כג}, שבמצוות יש "שני דינים" – יש את השכר אותו מקבלים בעוה"ב על קיום המצווה וכן יש את האור והשפע האלוקי היורד לעולם הזה בזכות אותה מצווה^{כד}.

על כן יש לבאר שהגמ' בברכות מדברת על השכר לעתיד לבוא, שאם אדם רצה לעשות מצווה ונאנס, מ"מ בעוה"ב הוא יקבל עליה את השכר הראוי לו עבור מצווה זו, וכמו שכותב הרמב"ם בפירוש המשניות (אבות פ"ב מ"ב) על דברי המשנה: "ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם":

"ואתם מעלה אני עליכם שכר – הוא דבר ה' לאותם אשר הם עמלין עם הציבור [ונחשבים לעוסקים במצווה], שפעמים יהיו טרודים מלעשות מצווה בהתעסקם במה שהוא מיוחד לציבור, ואמר שה' יחשיב להם שכר מעשה המצווה ההיא ואף על פי שלא עשאוה, הואיל והתעסקו בעניני הציבור לשום שמים".

וכן כתב המהר"ל ב"תפארת ישראל" (פ"ג):

"... אמנם אל תטעה בדברים אלו לשלול השלמות ממי שאי אפשר לו שיוציא שלימותו אל הפעל, [כלומר, אדם] אשר הלך לעולמו קודם שהוציא שלמות שלו אל הפעל. [שזה אינו, שכן] אין אנו שוללים העולם הבא ממנו כלל, אם יש בו הכנה אל השלמות ומת, שאנוס היה שלא הוציא שלמות שלו לפעליה. כאמרם ז"ל

כב. עיין ב"להורות נתן" (חלק ח' סי' ל"ג סי' י"ט) מה שכתב לתרץ בזה. וכן עיין בשו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' מ"ו): "ובמקום אחר כתבתי דהא דאמרינן 'חשיב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה' דאינו סותר לכלל 'דאונסא כמאן דלא עביד' רק התם הוא על דרך כ"ף הדמיון וכמ"ש בתשובת חכם צבי סי' ע"ז מכמה דוכתי..." כלומר, אכן אנוס לא נחשב כאילו עשה, ומה שאומרים חז"ל "מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה" זה רק "כאילו", אך בפועל לא נחשב שעשאה. **כג.** והבאנו נידון זה באריכות לקמן בסוגיית "התעסק במצוות צדקה עבור אדם שהתחזה לעני והפסיד תפילה – האם נחשב כמי שעסק במצווה וכן האם מקבל על כך שכר מצווה", וכן בנספח ו', שהרחבנו עוד לדון בעניין זה. עיי"ש.

כד. ולימים מצאתי כדברים הללו ממש, בשו"ת "ציץ אליעזר" (חט"ו סי' ל"ה ד"ה "אולם"), שהביא בשם ה"אמרי בינה" (ח"א בשו"ת שבסוף הספר סי' י"ג ד"ה "וכן מרובה"), וז"ל הצי"א: "... האריך [האמרי בינה] בדברי נועם ע"פ מה שלמד מפי סופרים וספרים (כעדות עצמו) להסבר גדר חלקי השכר והעונשים ועל פי זה תימצת והעלה כי השכר על פעולת מצווה כפול הוא, (א) שכר סגולי הדבק בפועל הטוב, שמושך על עצמו שפע אלקי וחיות רוחני חיי עולם בעשיות המצוות לשמן לשם פועלן, והן קישוטין דנפש הישראלי ולבושי יקר דנשמתא כמבואר בזה"ק וכו' וכו', (ב) בלבד מה שמתעלה עי"ז שכר מצווה מצווה והוא שכר סגולי הדבק בפועל אשר אין קץ ועין לא ראתה אלקים זולתך, יש כמו כן שכר מצווה גמולי אשר הקדוש ברוך הוא משלם שכרו כיד מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כאילו עשה לו כביכול עבודות". ויגל ליבי.

כה. וע"ע בסוף סוגיית "מי מוגדר עוסק בצרכי ציבור", שהבאנו את דברי ה"ישכיל עבדי" בדבר צדיק שמת בעוון הדור.

(ברכות ו.) חשב לעשות מצווה ונאנס, יש לו על זה שכר כאילו עשה המצווה. וזה מצד כי השכר לעתיד הוא לנשמה, וכאשר הוא אנוס, לא היה עכוב זה מצד הנשמה, רק לגוף. ולכן נותנין לנשמה שכר כאילו עשה המצווה...^{כי}.

מאיך הזהר מדבר על האור והשפע האלוקי היורד לעולם הזה בזכות כל מצווה שאדם עושה, שגם אם האדם היה פטור מאותה המצווה, מכל מקום האור האלוקי לא ירד מאותה המצווה, ולכן לא היה "ריח" של מצוות ק"ש על בגדי אותם הת"ח^{כי}.

הסבר נוסף לדברי הזהר הללו זכיתי לראות בשו"ת "דברי יששכר" (גרוברט או"ח סי' ז', ד"ה "ודברתי") שכתב:

"ודברתי בזה, בשבת קודש העבר בענינא [של העוסק במצווה פטור מן המצווה] בדברי הזהר הקדוש פרשת בלק... בההיא ינוקא דאמר בריחא דלבושיהו ידע דלא קרו ק"ש, ואף דהיו עוסקים במצווה. ש"מ דמ"מ אותה המצווה חסרה להם והיו כמו 'טומאה דחיה בציבור' וכמו שבת במקום פיקו"נ לדעת הרמב"ם.

אך אמרתי קצת, הגם שבמופלא ממני לא אדרוש, אעפ"כ יש קצת לומר, הגם שנשמתו של אותו ינוקא היה גבוה מעל גבוה, אעפ"כ לא ראה ברוה"ק אלא מה שהוא היה בגדר חינוך [כלומר, רק מצוות השייכות אליו, שיש חובה לאביו לחנכו בהן]. אבל מצוות חתן וכלה, שהם היו עוסקים בה, כיון שהינוקא לא היה עוד בזה בגדר חינוך [שכן אין אביו מצווה לחנכו לנישואין בעודו קטן] - זאת לא ראה, ואה"נ

כו. ועיין בשו"ת "חתם סופר" (חו"מ סי' קע"ו) שכתב בדין החוטף מצווה מחברו, שמשלם לו עשרה זהובים: "ונ"ל דהך שיעורא [של עשרה זהובים] הוא ההפרש שבין שכר עושה בפועל ובין חשב לעשות ונאנס ולא עשה", כלומר, הסכום של עשרה זהובים אינו פיצוי על שכר המצווה עצמה שנלקחה ממנו אלא פיצוי על שכר העשיה בעוה"ז בלבד. במילים אחרות, האדם שחטפו לו את המצווה נחשב כ"חשב לעשות מצווה ונאנס" ואכן לא הפסיד את שכר המצווה, אלא כל מה שהפסיד זה את המעשה בפועל של המצווה, והחוטף אכן צריך לשלם את השכר על המעשה שמחסר, ושיערו זאת חכמים בסכום של עשרה זהובים.

כז. עיין בדברי בעל "התניא" (אגרת התשובה פרק א'), שמברר, כיצד מצד אחד אומרים חז"ל (שבת קלב:): "ש"אני עשה ודחי לא תעשה", כלומר, שמצוות עשה גדולה יותר מלא תעשה, ומאיך אומרים חז"ל (יומא פו.), שהעונש על "לא תעשה" חמור יותר מעונש על "עשה", שב"לא תעשה" צריך תשובה ויום הכיפורים ואילו ב"עשה" די בתשובה בלבד! וכותב שם בעל התניא בהסבר הדברים: "פרוש, דאע"ג דלענין קיום - מצוות עשה גדולה שדוחה את לא תעשה. היינו משום שע"י קיום מצוות עשה ממשיך אור ושפע בעולמות עליונים מהארת אור אין סוף ברוך הוא... וגם על נפשו האלקית כמו שכתוב 'אשר קדשנו במצוותיו'. אבל לענין תשובה [על חיסרון מצוות עשה] אף שמוחלין לו העונש על שמרד במלכותו יתברך ולא עשה מאמר המלך. מ"מ האור נעדר וכו' וכמארז"ל (חגיגה ט:): ע"פ מצוות לא יוכל לתקן זה שביטל ק"ש של ערבית או וכו'. דאף שנזהר מעתה לקרות ק"ש של ערבית ולעולם אין תשובתו מועלת לתקן מה שביטל פעם אחת... כלומר, האור והשפע האלוקיים ממצווה זו לא יורדים אם לא קיים את המצווה בפועל. ולפי דברנו עולה אם כן, שכל הסברה של "עוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד ה"דינא", אבל מצד שני לכאורה האדם כן "מפסיד" כתוצאה מכך את האור והחיות שהיו באים עליו ועל העולם בקיום המצווה השנייה.

אילו היה בגדר זה [כלומר, אם אכן הוא היה בגדר חיוב מצוות נישואין] **והיה רואה מצווה שהיו עוסקים- היה רואה שלא חסר להם כלום**. ואך קשה מאוד להביא ראיה מענינים גבוהים כאלה..."כ

כלומר, אכן לא היה באותם ת"ח שום חיסרון, שכן הם עסקו במצווה והיו פטורים ממצווה אחרת, ואפילו אותו שפע ואור אלוקי היה חל עליהם. אלא רק שאותו קטן היה בעל יכולת "ראיה" רק עבור המצוות שאביו חנכו בהן, ומכיוון שהוא טרם הגיע לגיל חינוך למצוות נישואין, על כן הוא כלל לא ראה את האור והשפע של אותה מצווה על אותם הת"ח, ועל כן ראה רק חיסרון של מצוות ק"ש.

חשיבות כתיבת חידושי תורה

כותב ה"ספר חסידים" (סי' תק"ל):

"מי תכן את רוח ה' (ישעיהו פרק מ' פס' י"ג) כי הקדוש ברוך הוא גוזר מי יהיה חכם ומה חכמתו וכמה שנים וכמה ספרים יעשה. יש שגוזר עליו שעושה ספר אחד או שניים או שלשה, וכן בתלמוד וכן לפתור קרייה וכן בסודות אחרות. וכל מי שגילה לו הקדוש ברוך הוא דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב הרי גוזל מי שגילה לו כי לא גלה לו אלא לכתוב דכתיב (תהלים פרק כ"ה פס' י"ד) 'סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם' וכתוב (משלי פרק ה' פס' ט"ז) 'יפוצו מעינותיך חוצה', וזה שכתוב (קהלת פרק י"ב פס' י"ד) 'יביא במשפט על כל נעלם' שגורם שנעלם אם טוב שגילה לו אם רע שאינה כותבה..."

כותב שם החיד"א ב"ברית עולם":

"וכל מי שגילה לו דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב הרי זה גוזל מי שגילה לו כי לא גילה לו אלא לכתוב כו'. בהקדמת ספר החשוב לב אריה כתב משם רז"ל בזמן שבית המקדש קיים כשאדם מקריב קרבן מתכפר לו וכשאדם כותב בספר מה שלומד איזה חידוש- הכתיבה זו היא עולה לו במקום קרבן... וראיתי בספר רבינו אפרים על התורה כתב יד פרשת תשא שכתב משם רבינו אלעזר מגרמיזא זכרם לברכה שכל מי שמגלין לו רזי תורה מן השמים ואינו כותבו עתיד ליתן את הדין עכ"ל".

וכמו כן עיין ב"מקור החסד" (שם סק"כ), המפנה לדברי שו"ת "מן השמיים" (סי' ל"ב), שכתב:

"... גם שאלתי על החכמים שכותבים [בחול המועד] בלי שינוי [של הכתיבה וכד']- אם יפרשו פירוש פסוק או הלכה ומחדשין בה חידוש ובעבור שלא ישכחו כותבין אותו חידוש בחולו של מועד ואומרים שאין לך דבר האבוד גדול מזה, ואם לא יכתוב עתה שמא ישכח, ושאלתי אם מותר לכתוב הפירושים ההם או לאו.

והשיבו: 'אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה'. ולא הבנתי התשובה, ובלילה השנית שנית ושאלתי לפרש לי התשובה

כח. וראה בשו"ת "להורות נתן" (ח"ח סי' ל"ג אות ט"ז ואילך) דיון בדברי הזהר הללו ומ"ש שם, ש"חיסרון ריח" הוא דווקא בק"ש אם הפסיד מחמת היותו עוסק במצווה, אבל לא בשאר מצוות.

או להשיב תשובה אחרת מבוארת, והשיבו לי כבראשונה ופירשו לי 'אוהב ה' שערם המצוינים בהלכה' כשמחדשים חידוש בהלכה ומעמידים אותה על בירור, אותן שערם נאהבים לפני המלך הגדול יותר מכל משכנות יעקב המקיימים בהם שאר המצוות, וכל מי שמחשב מחשבות וסובר סברות בהלכות חמורות ובפסקים החמורים נאהב ונחמד לפני המלך העליון, וזהו שאמרו 'אגרא דשמעתתא סברא'. והדברים והמחשבות ההם הם כמרגליות היקרות בעיניו. ואם על אבידת כסף אחד או שוה כסף התירה תורה לעשות מלאכה בחולו של מועד, כל שכן שיש לחוס על אבידת המרגליות היקרות ההם לכתבם ולחתמם למען לא יאבדו, והכותב והחותם יקבל שכר עליהם. כל זה פירשו לי ושמו בפי באמת...".

כותב ה"פלא יועץ" (אות כ' ערך "כתיבה"):

"הנה מי שחננו ה' דעת ושם חלקו מיושבי ביה"ד, מה טוב שירשום בכתב כל אשר חננו ה' לחדש, דבר קטון ודבר גדול, ואל יתשל, שכבר אמרו שעתיד אדם ליתן את הדין על אשר לא כתב בספר כל אשר גילו לו מן השמים חידושי תורה. ועוד אמרו, שהכותב חידושי תורה מעלים עליו כאילו הקריב קרבנות ועל ידי הכתיבה מתגלה הדבר והרי הוא כאילו דרשו בתוך רבבות אלפי ישראל... ויבוא זמן שיהיו שפתותיו דובבות בקבר ותשביע בצחצחות נפשו, ואם חננו ה' לשון לימודים לדעת להוכיח בשבט פיו ויכתוב בספר תוכחות מוסר וקיצורי דינים הנצרכים וכד' ולא יבצר בזמן מן הזמנים, שיעשו דבריו פירות, אפילו לאחד מיני אלה, ואז אשריו ואשרי חלקו, שאילו לא בא לעולם אלא לזה- די...".

כותב ה"פרי מגדים" (הקדמה לאו"ח ד"ה "אם כן"):

"א"כ מי שמדפיס ספר כן ימצא בו איזה דבר טוב ומזכה רבים אין להלעיג עליו ושלא יהיו ח"ו בכלל אלו דכתיב ואם בחקתי תמאסו... והנה בספר לפעמים ימצא בקטן מה שלא נמצא בראשונים או מקום הניחו לו או לרוב פשיטתו ורחב שכלם די להם והשמיטו".

כותב ה"שבט מוסר" (פרק כ"ב):

"ומה טוב ומה נעים כל חדוש שיחדש האדם בתורה אפילו חדוש קטן להעלותו כרגע על הספר בדיו למען יעמוד ימים רבים שלא ישכח. כמו שראיתי בהקדמת ספר אחד (עיין בספר חסידים) שאדם שאינו כותב חידושי בתורה בעבור שהוא קטן בעיניו עתיד לתת דין וחשבון על זה. משום שאומרים לו בפנקס הסחורות כותב אדם מה שחייבים לו וחייב לאחרים אפילו עד חצי פרוטה, אומרים לו וכי יותר חביב היה בעיניך חצי פרוטה שכתבת אותה שלא לשכוח לאבדה מחדוש של תורה אפילו שיהיה קטן. לכן צריך אדם לכתוב כל מה שמחדש בתורה שלא ישכח ואפילו חידוש קטן. ונראה דזהו שארז"ל (כתובות עז:) 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו'. ירצה 'תלמודו' דייקא שמביא בידו כל מה שלמד וחידש שלא שכח. וכיצד? שכתבו! שעל ידי כך אינו נשכח אותו חידוש מן העולם ומוליכו בידו במותו. וזהו ג"כ כוונת התנא (אבות פ"ג מ"ח) 'כל השוכח דבר אחד ממשנתו כאלו מתחייב בנפשו', שהכוונה כל השוכח דבר אחד ממשנתו דייקא שהוא משנתו שחידש.

וכיצד לא ישכח? יכתוב אותו על הספר שכל זמן שישכח רואה ויזכור. **ויש תועלת גדול מחדוש אפילו קטן** לקשר עמו איזה ענין או לבוא להבין עמו ענין גדול. והוא משל לאבנים הקטנים שמשימין בבנין אבנים גדולות בין אבן לאבן להעמיד הבנין ונמצא שהאבנים הקטנים גורמים בקיום הגדולות שלא יפלו ויעמוד כל הבנין הגדול. כך ע"י חדוש קטן נבנה בנין גדול. וזה מעשה בכל יום בין החכמים ובפרט בין כת חכמים הדורשים רשומות שע"י חדוש או הקדמה קטנה בונים מגדל אחד חזק בנוי לתלפיות נחמד למראה ומתוק לנפש. **לכן אין לבזות מלכתוב חדוש אפילו קטן.**

מאיך, עיין בדבריו של החת"ס (שו"ת או"ח סי' ר"ח), שכתב:

"... כל המחבר ספר ומתערב במחשבתו לגדל שמו, רבצה בו האלה האמורה במילי דאבות [פ"א מ"ג] נגיד שמה אבד שמא, ולא תעשה ידיו תושיה להוציא מחשבתו אל הפועל כי יבואו מבקרי מומין ויחפשו וימצאו, מלבד שהוא עובר איסור דאורייתא: 'דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתוב' ולא הותר אלא משום עת לעשות לה' [כגיטין ס.]. ואם איננו עושה לה' הרי איסורו במקומו עומד. ולעומת זה, **היודע בעצמו כי כל מגמתו לשם השי"ת להגדיל תורה ולהאדירה** ורק מונע בר מפני חשש מבקרי מומין ומלעיגים ומלעיבים במלאכי ה', **עבירה היא בידו**, וכשם שיקבל עונש על הדרישה הנ"ל [שכותב ספר ע"מ לגדל שמו], כן יענש זה על הפרישה, אחז"ל [נדרים סב.]. עשה דברים לשם פעלן ודבר בהם לשמן..."

כלומר, אדם הכותב ספר קודש, כאשר מטרתו הינה גם לגדל את שמו שלו, הרי שמתקיימים בו דברי המשנה באבות, האומרת שמי שמגדל את שמו- אובד שמו. וכמו כן, הרי כל ההיתר לכתוב דברי תורה היא מפני "עת לעשות לה'" ואילו כאן, כאשר כותב שלא לשם ה' אלא למען רוממות שמו שלו, הרי שלא מתקיים בו ההיתר הנ"ל. אלא כוונתו צריכה להיות אך ורק לשם שמיים ולהגדיל תורה ולהאדירה.

וכן הוא ב"ערוך השלחן" (יו"ד סי' רמ"ו סע' ל"ד), וז"ל:

"... ולשמה' מקרי שלא לשום פנייה אלא משום שכן צוה הקדוש ברוך הוא. וכל שכן במלמד לאחרים, שצריך דווקא לשמה. וק"ו בן בנו של ק"ו **במחבר ספר ומכוון לשם איזה פנייה- טוב ממנו הנפל והמחבר יכוין רק לשם ד' ותורתו לבדה**" כ"ט.

אמנם ישנם פוסקים רבים החולקים על דברי החת"ס הללו, אך מ"מ הדברים בשורשם הינם אמת, ולימוד תורה "לשמה" אכן צריך להיות לשמה, ולא לשם כל דבר אחר.

כט. נציין כאן את דבריו של "נפש החיים" (ש"א פ"ו בהגה"ה), שכתב מה נגרם עקב חטא אדם הראשון: "ומאז גרם על ידי זה ערבוביא גדולה במעשיו, שכל מעשי האדם המה בערבוביא והשתנות רבים מאוד, פעם טוב ופעם רע, ומתהפך תמיד מטוב לרע ומרע לטוב. גם המעשה הטוב עצמה, כמעט בלתי אפשר לרוב העולם שתהיה כולה קודש, זכה ונקיה לגמרי, בלי שום נטיה לאיזה פניה ומחשבה קלה לגרמיה..."

ל. מכמה טיעונים- עיין שו"ת "אפרקסתא דעניא" (ח"א סי' ב'), "בצל החכמה" (ח"ד סי' פ"ד) ו"להורות נתן" (בהקדמה לח"ה). ואכמ"ל.

אודות חיבור זה

כפי שכתבנו לעיל, הרי שגדרים אלו של "עוסק במצווה" על פי רוב מוכרים לציבור שומרי התורה ואפילו לחלק מחובשי ספסלי בית המדרש רק באופן כללי, הן מצד היותם גדרים העוסקים ב"כללי מצוות" ולא בפרטיהן. והן מפני, שסוגיות אלו של "עוסק במצווה" מפוזרות בש"ס בכמה מקומות, ובעיקר בדברי הראשונים והאחרונים. אדם הבא לנסות ולברר את הסוגיות הללו לעצמו נמצא עומד מול מרחב עצום ולא סדור של מקורות, המשולבים זה בזה, ולעיתים האדם החושק ללמוד סוגיות אלו אין ברשותו את הכלים או את הזמן למצוא את המקורות הנוגעים ישירות לנידון אותו הוא רוצה לברר. והיטיב לבאר זאת הרמח"ל בהקדמתו ל"דרך ה'" וז"ל:

"יתרון ידיעת הדברים על מתכונת חלקיהם, כפי מחלוקתם וסדרי יחסיהם, מידעתם שלא בהבחנה- כיתרון ראית הגן המהודר בערוגותיו ומיופה במסילותיו ובשורות מטעיו, מראית חורש הקנים והיער הצומח בערבוב. כי אמנם ציור חלקים רבים, אשר לא נודע קשרם ומדרגתם האמיתית בבנין הכל המורכב מהם, אצל השכל המשתוקק לדעת, אינו אלא משא כבד בלא חמדה, שייגע בו ויעמול, ונלאה ועיף ואין נחת. כי הנה כל אחד מהם שייגע ציורו אצלו לא יניח מהעיר בו התשוקה לבוא עד תכליתו- וזה לא יעלה בידו... ונמצאת תשוקתו טורדתו מבלי שבעתה, וחמדתו מכאיבתו ואין מנוחה. לא כן היודע דבר על אפניו, שבהיות נושא מתגלה לעיניו בעליל כמות שהוא, הלך והשכל אל אשר יפנה שם, וביופי מלאכותיו יתענג וישתעשע".

חיבור זה, בא בס"ד לנסות ולמלא את הצורך לכנס הרבה מקורות בנושא "עוסק במצווה" למקום אחד, בו יסודרו הנושאים ותתבררנה בעז"ה הסוגיות, מתוך כוונה להגיע בס"ד למסקנות הלכתיות. נציין שחיבור זה אינו דן אך ורק בגמ', בראשונים ופוסקים. אלא חיבור זה מכיל בנוסף גם דיונים בזהר, מדרשי הלכה ואגדה, ספרי חסידות ומוסר ובירורים של סוגיות במחשבה, כאשר כל המקורות הללו נוגעים לענייני "עוסק במצווה".

אציין, שלאורך החיבור שיבצתי כיהלומים עשרות פסקים של הגאון הרב יצחק זילברשטיין שליט"א העוסקים בנושא "עוסק במצווה", המלוקטים ממבחר ספריו ושיעוריו.

ועיין בדברי הגמ' סוכה (כ.) הדנה בדין טומאה של "חוצלות", ומביאה מחלוקת אמוראים בביאור מהן החוצלות האמורות, ותוך כדי הסוגיה שם מובא:

"... דאמר ריש לקיש: הריני כפרת רבי חייא ובניו. שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה, עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדוה..."

וכותב הריטב"א (שם ד"ה "והא"):

"והא דאמרין חזרה ונשתכחה ועלו רבי חייא ובניו ויסדוה. לא מצינו שנשתכחה תורה בדורו של רבי חייא שהרי בדורו היו רבינו הקדוש וחבריו שהיו גדולי ישראל, אלא אמר כך: בשביל מה שחדשו בהלכה זו, שכל המקיים הלכה אחת שלא תשתכח הוי כאלו מייסד כל התורה כולה..."

עוד כתב ה"פלא יועץ" (ערך "אסיפה"):

"אסיפה- כמה טובה עשו לנו בעלי אסופות רבותינו הקדושים אשר בכל דור ודור זכו וזיכו את הרבים זכות תלוי בם, שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל ובפרט כגון אנן דור יתום יתמי אשר טרדות הזמן רבו עלינו ואין הפנאי מסכים אתנו כל כך ללמוד בשקידה כל כך כמו הראשונים ודעתנו קצרה ואם נבא ללמוד ספרים הרבה אין קץ ומי הוא זה אשר תשיג ידו להיות כל הספרים נמצאים אצלו **אבל על ידי האסיפות נוכל לצאת מעט ידי חובתינו** ובכל דור צריכים האסיפות כמו שעשה הרמב"ם והטור והרב"י והרב כנה"ג ורבים כמוהם שהיו לנו לעינים ומהם יראו וכן יעשו בכל דור ודור כל ת"ח אשר חננו ה' דעת וספרים הרבה ישתדל להועיל לרבים בדברים הנצרכים מאד כאמרם הכל צריכים למארי חטיא ויעשו אסיפות כיד ה' הטובה עליהם מי מקצורי דינים על ארבעה טורים מי מכללים מי מהקדמות לדרושים מי מתוכחות מוסר וכדומה כל אשר עושים חסד גדול יחשב ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש ועושי אלה הם מזכים את הרבים וזכות הרבים תלוי בם. ואל יחושו ללעג השאננים שאומרים מה הועילו אלו החכמים בתקנתם לשנות לנו את הידוע ומפורסם בספרים, אין זה כי אם ללקט כסף וליטול את השם שהוציאו ספר. שארי להו מרייהו למדברים כן כי לא צדקו **שודאי הגמור יותר טובים לנו אלו הספרים של אסיפות מכל חברי הפלפולים והחריפות** כי מה יתן ומה יוסיף לנו אלו החבורים רובם הם מתעפרים בעפר אין דורש ואין מבקש... אבל אלו הספרים של האסיפות תועלתם מרובה כאמור ולכן כל ת"ח ירדוף אחריהם כאשר ירדוף הקורא בהרים ויד הכל ממשמשת בהם כל שעה. כי בזמן הזה הקיצור הוא טבע חריף אהוב ונחמד לכל ואומרים דרך צחות ויאמר לקוצרים ה' עמכם. ולכן אף מי שעושה ספר שו"ת שהוא מועיל לרבים בהיותו מחדש דינים חדשים ופושט ספיקי דינים לא ילך בארוכה ויצא מענין לענין ממלאכת השאלה למלאכת השיטה ופלפול בדברי האחרונים לנתוץ ולנתוש ולבנות ולנטוע ולומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה, כי מה יתן ומה יוסיף. וחוששני מחטאת ברוב דברים. רק יכתוב הלכות קטנות מצוי הדין הנצרך לענין דינא דוקא... ומתוך כך יהיו דבריו נקראים ונזכרים ונאמרים בבתי כנסיות של ת"ח ובבתי מדרשות, ויהיה מזכה את הרבים ותתענג בדשן נפשו בהיות שפתותיו דובבות בקבר. זהו דרך ישרה לפי דעתי לחברי חבורים. **אמנם הבעלי אסופות שמאספים קצורי דינים צריכים לזהר הרבה שלא יכנסו למלאכה זו אא"כ יכולים לעשות אותה על מתכונתה כי היכי דלא תיפוק מינה חורבה** דהיינו שיהא להם ספרים הרבה מראשונים ואחרונים ותשלוט עיניהם בכולם בעיון יפה ולא יסמכו על הכלל העולה כי יש פתח טועה ולא יטעו לרשום היפך ממה שכתוב בספר כאשר נמצא לפעמים באלו הקיצורים ולכן אמרו שאין ראוי לסמוך על הקיצורים להקל או להוציא ממון מיד המוחזק עד שילמד חיפוש מחיפוש ועד שיראה הדין בשורשו..."

חלוקת הסוגיות בחיבור זה בנויה כך, שהסוגיה הבסיסית, היא הסוגיה הראשונה שנביא לקמן, ובכל מקום בחיבור בו נכתוב "עיין בסוגיה הראשונה" הכוונה היא לסוגיה זו. שאר הסוגיות ברובן אינן תלויות אחת בשנייה, ועל פי רוב ניתן לברר סוגיה מסוימת גם ללא

בירור של יתר הסוגיות שקדמו לה. ואם ניתן לחלק את מכלול הסוגיות בחיבור, אזי ניתן לומר כך: המושג "העוסק במצווה פטור מן המצווה" דורש בירור הן לעניין באיזו מצווה האדם עוסק כעת על מנת שהוא יהיה פטור וכן לעניין מאיזו מצווה האדם יהיה פטור. ולפי"ז נאמר, שהסוגיה הראשונה עוסקת בשאלה "מאיזו מצווה האדם יהיה פטור", ואילו באופן כללי יתר הסוגיות עוסקות בשאלה "באיזו מצווה האדם עוסק, על מנת שהוא יהיה פטור".

בסיום כל סוגיה ניסיתי בס"ד עד כמה שהשיגה ידי לקבוץ את המסקנות ההלכתיות שעלו מתוך אותה הסוגיה, על מנת לאפשר ללומד לזקק את הדברים. לעיתים זכיתי בס"ד למצוא מקורות בראשונים, שנעלמו מהאחרונים הדנים בסוגיה, ונקטתי כדברי רבותי, שהיכא שיש גילוי דעת של ראשונים, הרי שהדבר מכריע במחלוקת באחרונים^{לא}.

מטבע הדברים לעיתים במהלך הלימוד עולות תובנות, פרשנויות ומסקנות בסוגיה, שאינן עולות בקנה אחד עם חלק מהפוסקים, ועל כן באתי לציין את המובן מאליו, שקטנם של כל אותם הפוסקים עבה ממותני, ולא באתי חלילה אלא לברר את הדברים, ואם לא זכיתי להבין את דבריהם- אין האשמה אלא בקוצר דעתי, אך מכל מקום תורה היא וללמוד אנחנו צריכים^{לב}. וכדברי רבי חיים מוולוז'ין בספרו "רוח חיים" (מסכת אבות פ"א מ"ד), על המשנה "יהי ביתך בית ועד לחכמים":

לא. ועיין בש"ך ("פלפול בהנהגת הוראות באיסור והיתר" מובא ביו"ד סוסי' רמ"ב אות ח'), שכתב: "כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים והפוסקים האחרונים חולקים עליהם הולכים אחר האחרונים, אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרוננו על ספר ונמצא אחרים חולקים עליו אין צריך לפסוק כהאחרונים שאפשר לא ידעו דברי הגאון ואי הו' שמעי הו' הדרי בהו. [ועל הנאמר לעיל שכאשר דברי הראשון מפורסמים, אזי יש ללכת אחר דברי האחרונים החולקים, כותב הש"ך:] ויש חולקים שאין שומעים לאחרונים נגד גדולי הראשונים ויש להחמיר..."

לב. והיה אם ישאל השואל, כיצד ניתן לחלוק על גדולי החכמים בדורות שלפנינו, והרי גמ' מפורשת בגיטין (פג.) המספרת על ארבעה זקנים [רבי יוסי הגלילי, רבי טרפון, רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא] שהביאו ראיות וטענות כנגד שיטתו של רבי אליעזר בסוגיה מסוימת בדיני גיטין, ואעפ"כ אומרת הגמ': "אמר להם רבי יהושע: אין משיבין את הארי לאחר מיתה" ומבאר רש"י: "אם היה קיים שמו יחזיר לכם תשובה". משמע אם כן, שת"ח לאחר פטירתו- אין ניתן לחלוק על דבריו, אעפ"כ שלכאורה יש להביא ראיות כנגדו!

אלא, שאעפ"כ בענייני הלכה קיי"ל ש"אין לדיין אלא מה שענינו רואות", וכדברי הראב"ה (ח"ג, הל' תענית סי' תתצ"א): "ואני אב"י העזר"י איני כמשיב על הארי לאחר מיתה אלא תורה היא וללמוד אנו צריכים". וע"ע באגר"מ (או"ח ח"ד סי' ט'), שכתב: "... ויקשה הא אף אם אמת כן [מכל מקום] אין להתלמידים לעשות כשאין יודעין טעם בעצמן כמפורש בב"ב דף ק"ל דא"ל רבא לר"פ ולר"ה בדרי"י כי אתא פסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא לאחר מיתה לא מיקרע תקרעוניה דאי הוא התם דלמא הו"א לכו טעמא, מגמר נמי לא תגמרו מניה דאין לדיין אלא מה שענינו רואות, ואף שרבא אמר בלשון 'דלמא' הוא רק מצד הענוה אבל הא ברור שהי"ל טעמא ואין משיבין את הארי לאחר מיתה אך שמ"מ אין להם לעשות כרבם רבא מאחר שעכ"פ הם אין יודעין הטעם, וכן הא מפורש בגיטין דף פ"ג דעל מה שא"ר יהושע להד' זקנים שהשיבו על דברי ר"א לאחר פטירתו אין משיבין את הארי

... והנה הלימוד נקרא 'מלחמה', כמ"ש (סנהדרין קיא:) 'מלחמתה של תורה'. אם כן גם התלמידים 'לוחמים' יִקְרָאוּ, וכמו שאמרו חז"ל (קידושין ל:): 'לא יבושו וגו', כי ידברו את אויבים בשער' – אפילו אב ובנו, הרב ותלמידו נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים. **ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם**^ל, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ קטן מדליק את הגדול. וז"ש יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי 'מתאבק', מלשון 'ויאבק איש עמו', שהוא עניין התאבקות מלחמה, **כי מלחמת מצווה היא**.

וכן אנו, נגד רבותינו המפורסמים אשר בארץ, ונשמתם בשמי מרום, המחברים המפורסמים, וספריהם איתנו. הנה ע"י הספרים אשר בבתינו – בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה, הוזהרנו ג"כ וניתן לנו רשות, **להתאבק וללחום בדבריהם, ולתרץ קושיתם, ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת**.

אבל עם כל זה, יזהר בנפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב, באשר מצא מקום לחלוק, וידמה כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר אשר הוא משיג עליו, וידע בלבבו, כי כמה פעמים לא יבין דבריו וכוונתו, **ולכן יהיה אך בענוה יתירה**, באמרו, אם אני כדאי, אך תורה היא וכו'. וז"ש הוי מתאבק, כנ"ל, אך בתנאי 'בעפר רגליהם', רוצה לומר, בענוה והכנעה, ולדון לפניהם בקרקע"ד.

המסקנות העולות בחיבור זה אינן מסתמכות על סברות, אלא אך ורק על מקורות מבוססים בראשונים ובאחרונים [למעט מקרים נדירים, שלא מצאתי לדבר כל מקור וציניתי במסקנה שהדבר נראה לענ"ד]. **ודבר זה מובא בשו"ת מהר"י לבית הלוי (כלל שביעי סי' ס"ב):**

"... ואמנם בחלק השני מהשאלה ראיתי בדברי הפוסק שלא כתב בו ראיה כלל, יען לא מצא בזה הדברים מבוארים בספרי הפוסקים, ולזה לא ידע מה לומר, רק כתב שהסברא מחייבת... **ולא זו הדרך מהיודעים לפסוק הלכה מסברא בלתי ראיה,**

לאחר מיתה הקשה הגמ' למימרא דר' יהושע כוותיה ס"ל והא איהו נמי מיפרך קפריך ומתרץ ה"ק להו לדידי נמי אית לי פירכא מיהו בין לדידי בין לדידכו אין משיבין את הארי לאחר מיתה, חזינן דאף דאין משיבין לאחר מיתה לבטל דבריו והם כדברי אלקים חיים ובמתיבתא דרקיעא ילמדו גם דבריו והקב"ה יאמר אליעזר בני כך הוא אומר מ"מ אין לפסוק כן דהא פליגו עליה ואין הלכה שם כר"א, וזהו שאמר להו רבא דאף שלא תקרעו אותו מ"מ לא תגמרו מיניה אלא תצטרכו לעשות כדעתכם משום דאין לדיין אלא מה שענינו רואות...". והדברים ארוכים ואכמ"ל.

לג. עיין עירובין (סז).

לד. וכן הם דברי ה"פלא יועץ" (ערך "בזיון"), שכתב: "... ומה מאד צריך לזהר כשכותב על דברי רבותינו הקדושים כת הקודמים אשר קטנם עבה ממתננו וכשאנו מבין דבריהם יאמין באמונה שלימה שאם ריק הוא ממנו, שאין אנחנו יורדים לסוף דעתם והם חשובים כרבותינו אשר מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים. **לכן יזהר מאד כשכותב על דבריהם לכתוב בכבוד גדול כתלמיד הדין לפני רבו בקרקע ולעולם יראה כאלו בעל שמועה כנגדו ויכיר את מקומו ויבוש ויכלם ויאחזהו רעד ויהא זהיר מגחלתם שלא יכזה...**"

לה. הובאו דבריו בספר "עין זוכר" (למרן החיד"א מערכת א' סי' ט"ז).

במידי דתניא מהגמרא או מדברי הפוסקים, כי כל אחד יסבור סברא המונית ויפסוק עליה הדין, וזו היא דרך הבעלי בתים. [ועיי"ש שגם את דבריו אלו הוא אינו כותב מסברא אלא מוכיח זאת מהגמ' בנזיר לט.]. והיינו משום דעדיף טפי היכא שהסברא עצמה יש לה איזה זכרון במידי דתניא. וכל שכן וקל וחומר דעדיף ועדיף לסמוך הפוסק סברתו במידי דתניא...".

מתוך מורכבות הנושאים, היקפם, פיזורם בכל הספרות התורנית [החל מהתנ"ך וכלה באחרוני זמנינו], ומאידך מהכרתי את נמיכות קומתי בהיקף, בהבנה ובעמקות, על כן חושש אני שמא טעויות הבנה ופרשנות נשזרו בתוך החיבור, ומכיוון שלחיבור זה ישנן השלכות הלכתיות, אזי על אחת כמה וכמה שחושש אני ממסקנות שאינן נכונות.

עיין בדברי הטור (חו"מ סי' י"ב) הכותב:

"כתב בספר המצוות צריכין הדיינין להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה כי מאד נתמעטו הלבבות וגרסינן בירושלמי פ"ק דסנהדרין בימי ר"ש בן יוחאי בטלו דיני ממונות אמר ר"ש בן יוחאי לית דחכים בדין. רבי יוסי בן חלפתא באו ב' אנשים לפניו אמרו לו על מנת שתדיננו דין תורה אמר להם איני יודע לדון לכם דין תורה [ואפשר שאהיה טועה בדבר - קרבן העדה]."

גם אם נאמר שהמימרות הללו של חז"ל נאמרו רק על דיני ממונות [עיין ב"עלי תמר" שם], מ"מ אם אצל התנאים אנחנו מוצאים חשש שמא יטעו, הרי רבוא רבבות פעמים לאין ערוך יש לי הקטן לחשוש מפני הטעות. וכולי תפילה לקב"ה, שלא תצא תקלה תחת ידי, ואזכה לכוין לאמיתה של תורה. על כן מכל האמור לעיל עולה, שיש להתייחס למסקנות בסיום כל סוגיה כ"להלכה ולא למעשה", ויש לברר כל נושא לגופו עם ת"ח הבקיא בסוגיות הללו.

כותב הרמב"ם בסוף פירוש המשניות (עוקצין פ"ג):

"... כבר השלמנו חבור זה כפי שייעדנו, והנני מבקשו יתעלה ומתחנן לפניו שיצילני משגיאות. ומי שימצא בו מקום פקפוק או שנראה לו בפירוש הלכה מן ההלכות באור טוב ממה שבארתי יעיר על כך וידינני לזכות, כי מה שהטלתי על עצמי בזה אינו מעט ולא בצועו קל אצל בעל צדק וחוש הבחנה טוב... יודע הוא יתעלה כי יש הלכות מהם שכתבתי פירושן במסעותי בדרכים, ומהם ענינים רשמתים בהיותי על גבי האניות בים הגדול, ודי במצב זה, נוסף על היותי מעיין במדעים אחרים. ולא תיארתי את המצב אלא כדי להסביר התנצלותי במה שעלול להראות למבקר שידקדק בו, ואין ראוי להאשימו על בקורתו, אלא יש לו שכר מאת ה' על כך, ואהוב הוא עלי כי היא מלאכת ה'. ומה שתיארתי ממצבי במשך זמן חבור פירוש זה הוא שגרם שנשתהיתי בו זמן רב."

עיין בשו"ת "חתם סופר" (אבה"ע ח"ב סי' ק"ב), שכתב:

"... ונמצא דברי מהר"י קארו בשתי ספריו מכוונים במקומו ואם אולי הרב ב"י לא כיוון לזה מ"מ האלקים אנה לידו להמתיק בלשון קולמסו שיהיה אותו הצדיק ניצל

מאותו השגיאה, כי כן אורחות נותן התורה ית"ש עם כל עוסקי תורתו לשמה להכחיד תחת לשון קולמסם והצלה משגיאותינו ואם יתורצו בדוחק עכ"פ לא תצא תקלה מתחת ידם".

וכותב המהר"ל בספרו "תפארת ישראל" (בהקדמה):

"... אמנם לשום דברי תורה לפני זולתו הוא קשה מב' פנים: האחד, כי אם אינו מכוין ההלכה להאיר עיני זולתו בדבר אמת, למה לו. כי תכלית מה שיכוין המניח דברי תורה לפני זולתו, להחכים אותו בדברי אמת ויושר. ודרך האמת רחוק משימצא, ומכל שכן בדורות האלו, שאבדה חכמה מבני אדם. השני, אף אם הוא מכוין ההלכה, מי יודע אם יהיו לרצון אמרי פיו לזולתו. ואם לא יהיו לרצון, עדיין לא הועיל דבר. ואין ספק כי כל פעולה אשר רחוק שיגיע הפועל אל תכלית כוונתו, אין ראוי שיפעל אותה פעולה, שלא יהיה פעולתו לריק ולבטלה... ואחר כך אמר [דוד המלך בתהלים פ"ט] 'יהיו לרצון אמרי פי' כדי שיהיה לו זכות שישיפע תורה לאחרים, ועל זה אמר 'יהיו לרצון אמרי פי', שיהיו מקבלים את דבריו"

כלומר, כאשר מלמד תורה לאחרים, הרי שהאדם המלמד צריך סיעתא דשמיא בשני אופנים: הראשון הוא שהוא יזכה ללמד את האחרים דברי אמת^ל, ואם לא ילמדם דברי אמת, אזי אין באמת כל ערך ללימוד זה. וכמו כן גם אם יזכה לכוון לאמת, מכל מקום המלמד צריך גם שדבריו יהיו לרצון באוזני השומעים ויסכימו לקבל את דבריו, ודבר זה כאמור צריך גם כן סיעתא דשמיא.

מובא ב"ספר חסידים" (מהדורת "משנת אברהם" ח"ב סי' תש"ג):

"אז הוחל לקרוא בשם ה', ומיד סמך לו זה ספר [תולדות האדם, ללמדנו] כשמתחיל הסופר יתפלל להקב"ה להצליחו לגמור הספר [דהיינו כשאדם עוסק בכתיבת ספר, אז יש לו להתפלל ולקרוא בשם ה', שיצליח גם לסיימו]..."

על כן אני נושא תפילתי לפני הקב"ה שיהי רצון, שיתקיים בנו "כן תעזרני להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם..."

אסיים הקדמה זו בדברי "מרגליות הים" (לגה"ר ראובן מרגליות בהקדמתו), שהביא את הגמ' תענית (כא). על רבי יוחנן ואילפא שנאלצו לעזוב את בית המדרש מסיבות כלכליות, ויצאו לחפש להם עסק להתפרנס בו, ונתגלגלו הדברים שרבי יוחנן חזר לבסוף לישיבה^ל, ואילו אילפא הלך למסחר, אך למרות הכל עסק בתורה. וכותב שם הרב מרגליות:

"ר' יוחנן הדר, אבל אילפא הוכרח לעשות עסקא והיה לסמל של תלמיד חכם-סוחר. ידע אילפא כי אמנם לא תמצא הלכה פסוקה, הוראה למעשה

לז. בשונה אם בלימוד העצמי שלו האדם טועה, שמ"מ עולה לו הלימוד, כפי שמבואר במהר"ל שם.
 לח. אך מאידך עיין בגמ' שבת (יא). שם רבי יוחנן העיד על עצמו "אבל כגון אנו [הואיל ומפסיקין תורתנו לאומנותנו (רש"י)...] משמע שגם רבי יוחנן עסק במלאכה. ואכמ"ל.

בסחרנים ותגרנים. אדם פרטי שאינו בעל משרה ולא יגיס לבו בהוראה לא ימצא צורך לשנן הכרעות אחרוני האחרונים, אינו עוסק בספרי קצורי הלכות אך קובע הוא עתותיו הפנויות לחקר גופי תורה שרשי ההלכות. וכאשר העירוהו חבריו כי אילו היה מיחד עצמו לגירסא היה הוא המולך היושב ראש בשיבה [ולא רבי יוחנן], הראה להם אילפא שאם כי אחז במסחר עם כל זה כביר כחו לשאוב מים חיים ממקור מעיינים לפתור ספיקות האחרונים ממשנת קדמונים.

ואם לא הרשתו עתו לאילפא להרביץ תורה בקביעות עם חברים מקשיבים ותלמידים הגונים, הנה בחר באמצעי אחר שתהיה תורתו חיי עולם בכתבו עלי ספר דברי תורתו שהעלה כעתותיו שקבע לתורה, אם היום היה למלאכה במסחר או במשרד הנה לילותיו הקדיש למשמר והקנה לו לחבר לרשום בפנקסיו מאשר העלה בלמודיו^{לט}.

ועלתה לו לאילפא שהגו חכמי ישראל בספריו ראה מנחות ע' ע"א 'כתוב אפנקסיה דאילפא' כו' ובירושלמי מעשרות פ"ב ה"ד 'אמר ר' יונה אשכחתי כתוב בפניקסיה דחילפי [הוא אילפא] כו' וחבירו הגדול ר' יוחנן למד מדבריו ואמר שמועות משמו ראה בבלי זבחים (כ.) והלאה שם (כא.), ירושלמי תרומות ספ"א, חלה פ"ב ה"ה, ושבת פ"ז ה"ג. אמנם לא מלך אבל אילפא אינו חפץ כלל למלוק! געגועי אילפא הן ללמוד

לט. האם עדיף לעסוק בלימוד תלמידים או בכתיבת חדו"ת - נחלקו בדבר האחרונים: עיין בשו"ת "חמדת שלמה" (ליפשיץ בהקדמתו ד"ה "והנה"), שכתב: "... כאשר הבאתי לעיל מאמר חכמינו ז"ל (יבמות צו:) על הפס' 'אגורה באהלך עולמים', והטעמתי הדבר, כי נודע שכל המצוות ביכולת האדם לעשות אך כל ימי חיותו על פני תבל, אבל מצוות ת"ת שהיא 'ושננתם לבניך' אין לה הפסק, כי גם ברבות הימים, מה שלומדים אותן החידושים - נתקיים המצווה של 'ושננתם'..." עולה מדבריו שישנו יתרון גדול לכתיבת חדו"ת, שכן הם נשארים גם אחרי שהמחבר נפטר לבית עולמו. ועיין יבמות (צז:) "דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר". מאידך, עיין בהקדמת ה"אגלי טל", שכתב: "... אך בזאת בחרתי ללמוד עם תלמידים מקשיבים. ללמוד לבני יהודה קשת ללחום מלחמתה של תורה. כי בזה"ז שתורה שבע"פ כתובה, המצווה ללמד הוא ללמוד דרכי הלימוד. אך כעת לעת זקנתי בעונותי גבר עלי חולי השיעול ר"ל. ולא יכלתי ללמוד עם תלמידים. ונצטערתי מאד על זה... ובכן נפשי עגומה עלי על מניעתי מעבודה הגדולה הזאת לעת זקנתי... אמרתי לתקן מעט להדפיס חדושים. ותלמידים ההוגים בו ילמדו מתוכו דרכי לימוד". משמע מדבריו, שעדיף ללמד תלמידים ואילו כתיבת חדו"ת היא "דיעבד", למי שלא זוכה ללמד אחרים. וכן עולה מדברי ה"פרי מגדים" (תחילת הקדמה לאו"ח): "... והנה מהכת ההיא, רצוני [לומר] הלומדים תורה לשמה בקושי ולחץ ויסורים כי בלתי זה אי אפשר לקנות שלימות התורה... מהם זוכים להרביץ תורה ברבים עם תלמידים ומגדיים נעשו תישים ותרב הדעת ויש אשר לא זכו לזה מצאו עזר ותרופה לנפשם שכותבים בעט ברזל ועופרת ושמעתייהו מבדרין בעלמא". ושמוא יש לומר, שהסברה לשיטתם היא מצד דברי הגמ' תענית (ז:): "והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן". וכן לכאורה עולה מדברי הגמ' כתובות (קו:), המספרת שת"ח שהיו להם פחות תלמידים מאשר לאחר, כינו את עצמם "יתומים" או "יתומים דיתומים". וכמו כן מספר התלמידים מעיד על גדולתו של הרב, כמובא במשנה עדיות (פ"א מ"ה) שאין ב"ד רשאי לבטל ב"ד חברו, אלא אם כן גדול ממנו "בחכמה ובמנין", ומבאר הברטנורא: "שהיו מנין התלמידים שבישיבה של אחרון מרובים ממנין התלמידים שבישיבה של ראשון".

וללמד, לעשות אזנים לתורה, לשאוב ממקורות ראשונים ולהשקות צמאים לדבר ה' בשיחות חברים ובפרסום דברי תורה שכתב בפנקסיה"מ.

תודות

תודה רבה לכבוד הרבנים שליט"א, שהקצו מזמנם היקר, והואילו לעבור על החיבור ולתת את הסכמתם וברכתם על חיבור זה. ישלם ה' שכרם ויפוצו מעיינותיהם חוצה עוד כהנה וכהנה, מתוך בריאות והפצת אור ה' בעולם.

תודה לפרופ' שמחה עמנואל וכן לאבישי אלבוים ונאור תגר מספריית הרמב"ם על עזרתם הרבה במציאת מקורות רבים שלא היו תחת ידי.

תודה להוצאת הספרים "טקסט רץ", ובפרט לברכה, יעל ונעמי, על שנאותו ברצון להוציא את הספר שבפניכם לאור, ועמלו קשות על מנת שהכלי יהיה נאה.

יעתיר ה' ברכת כל טוב לכל התומכים והתומכות בהוצאת ספר זה לאור, יברכם ה' ב"בני, חיי ומזוני" וישלם ה' שכרם.

תודה לחמי וחמותי, פרופ' ישעיהו ותמי ניצן "מוקירי אורייתא", אשר תרמו ועודדו אותי להוציא את החיבור לאור. יזכה אותם ה' באריכות ימים ושנים מתוך אושר, בריאות ושמחה.

תודה לאבי מורי ר' בנימין ולאמי מורתי מרת זהבה, שלימדוני וחינכוני, ונתנו את כל כולם ועצמותם למעני, וסייעו רבות בהוצאת החיבור שלפניכם. יהי רצון שירוו נחת מצאצאיהם ומצאצאי צאצאיהם בבריאות ובנחת, שישלם ה' שכרם בעולם הזה ובעולם הבא.

לאשתי יעל, מנשים באהל תבורך, אשר משכילה לאפשר לי ללמוד, לכתוב ולהעביר שיעורים, תוך כדי נטילת רבות ממטלות החינוך וניהול צרכי הבית על עצמה. יברך אותה הקב"ה שנוכה יחד לראות את צאצאינו וצאצאי צאצאינו הולכים בדרך ה' הישרה והטובה, שיצמחו להיות יראי שמיים ותלמידי חכמים ויפיצו את אור ה' בעולם, מתוך בריאות, פרנסה ונחת.

לילדי- נויה, גאולה, דביר-זכריה, אליה-מנחם, מבשר-מרדכי, יכין-שלמה וטוב על כל השמחה והאושר שהם ממלאים את חיינו, וכן על התורה והמידות שאני זוכה ללמוד מהם. יהי רצון שיזכו להקים בית נאמן בישראל המיוסד על אדני הקודש של תורה ומעשים טובים וימלא הקב"ה משאלות לבם לטובה.

אני מודה לקב"ה שנתן לי את הצילותא ללמוד ובתקוה גם לכוון לאמיתה של תורה והלכה. כולי תפילה לקב"ה, שאזכה ללמוד ולהפיץ עוד תורה, בשיעורים ובספרים, ולהיות צינור לאור ולשפע האלוקי, "ואני נבראתי לשמש את קוני" (קידושין פב:).

י"ד אייר התשפ"ג

יום חגם של העוסקים במצווה

מ. וכ"פ הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ו סע' כ"א): "ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שאי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו".

סוגיות מבוא

במשנה סוכה (כה.) מובא:

"שלוחי מצווה פטורין מן הסוכה..."א

ובגמ' (שם) דנים:

"מנא הני מילי [שמי שעוסק במצווה פטור מלקיים מצוות אחרות]? דתנו רבנן: [נאמר בפרשה של קריאת שמע, שהחייב בק"ש הוא מי שמתקיים בו] 'בשבתך בביתך' - פרט לעוסק במצווה, 'ובלכתך בדרך' - פרט לחתן. מכאן אמרו: הכונס את הבתולה - פטור, ואת האלמנה - חייב. מאי משמע [כלומר, כיצד לומדים זאת מהפסוק]? - אמר רב הונא: כ'דרך', מה דרך רשות - אף כל רשות, לאפוקי האי

א. מדוע דין "עוסק במצווה" מופיע במשנה דווקא לעניין פטור מסוכה:

כותב הר"ת (ספר הישר חלק התשובות סי' צ"ט): "שלוחי מצווה פטורין מן הסוכה, וה"ה לכל מ"ע אלא תנא בסוכה קאי כדאמרין (פסחים לז.) תנא בפסח קאי גבי פת עבה בפסח..."

כותב ה"פני יהושע" (סוכה כה.): "במשנה שלוחי מצווה פטורין מן הסוכה. ויש לדקדק דכיון דשלוחי מצווה פטורין מכל מצוות האמורות בתורה כדמשמע בשמעתין דילפינן לה מק"ש ומפסח אף על גב דאיכא כרת, אם כן אמאי נקיט לה הכא בסוכה טפי מבשאר מצוות? וטפי הוי ליה למיתני בפסחים לענין פסח גופא ומצה וכיוצא בו.

ונראה דודאי הכא נמי לאו לגופא איצטריך למיתני, דכיון דתנן בברכות (טז.) דחתן פטור מק"ש אף על גב דאית בה מלכות שמים מהאי טעמא דהו"ל כעוסק במצווה אם כן כל שכן לשאר מצוות... ולענין פסח גופא נמי לא איצטריך למיתני דמילתא דפשיטא היא דלא גרע מדריך רחוקה כיון דלא מטא זימניה, אלא הא דקתני לה הכא היינו ד'לא זו אף זו קתני' - לא מיבעיא שלוחי מצווה דפטורין אלא אפילו חולין ומשמשיהן אף על גב דאין בהם שום סכנה אפילו הכי פטורין מטעמא דמצטער פטור מן הסוכה דילפינן לה מתשבו כעין תדורו.

ועוד נראה לי דלענין סוכה איכא רבותא טפי דאע"ג דבכל שעה ושעה עובר על מצוות עשה דסוכה. ועוד דלא דמי לשאר מצוות עשה שאינן אלא בשב ואל תעשה כשבטל מהם מה שאין כן בסוכה איכא נמי איסורא בקום עשה כשאוכל ושותה וישן חוץ לסוכה... כן נראה לי" [בחלק מההסברים הנ"ל נדון בהרחבה].

ועיין ב"ערוך לנר" (סוכה כה. בד"ה "פטורין") שכתב: "[שלוחי מצווה פטורים ממצווה] ואפילו בשעת חנייתן. מלבד מה דנראה כן מגמרא דלקמן כמו שכתבו התוס', עוד נראה גם כן הכי מדקתני שלוחי מצווה דומיא דחולין ומשמשיהן מה התם [בחולין] פטורין בין ביום בין בלילה הוא הדין גם כן בשלוחי מצווה, והיינו על כרחך משום דאי טריד במצוות סוכה יבטל מהמצווה כמו שכתבו התוס' [יובא לקמן]. ובזה יש לישב מה שהקשה הפני יהושע למה נקט דין דשלוחי מצווה פטורין ממצווה אחרת דוקא גבי סוכה ולא בפסח ומצה וכדומה. אבל השתא י"ל דזה גופא אתי לאשמעינן דאפילו בשעת חנייתן דאינן עוסקים במצווה פטורין מטעם טרדה כגון סוכה בלילה".

וע"ע ב'אוצר מפרשי התלמוד' (סוכה כה. עמ' תתטו-תתטז).

דבמצווה עסוק [כלומר, חיוב ק"ש הוא דווקא למי שהולך ב'דרך', שהכוונה היא דווקא לדבר שהוא רשות, וכמו שהגמ' תביא לקמן, אבל מי שהולך לדבר מצווה-פטור מק"ש. הגמ' מנסה לדחות את הדיוק ואומרת] מי לא עסקין דקאזיל לדבר מצווה, וקא אמר רחמנא ליקרי! [כלומר, שמא כוונת התורה היא, שגם מי שעוסק במצוות, מכל מקום יפסיק את עיסוקו ויקרא ק"ש, ואדרבה מכאן יהיה משמע שהעוסק במצווה-חייב במצווה. דוחה הגמ'] אם כן לימא קרא 'בשבת ובלכת', מאי 'בשבתך ובלכתך'- בלכת דידך הוא דמיחייבת, הא בלכת דמצווה-פטירת [כלומר, מכך שנאמר שהשבת והלכת הם לצורך האדם, ודווקא אז הוא חייב במצוות, משמע שכאשר האדם עוסק במצווה, כלומר, שהשבת והלכת אינם לצרכו אלא לצורך הקב"ה- הוא פטור מהמצוות]...

[כעת הגמ' מביאה שישנו מקור אחר ממנו יש ללמוד את "העוסק במצווה" והעוסק במצווה פטור מן המצווה מהכא [-מדין פטור מק"ש] נפקא? מהתם נפקא! דתניא: [לגבי האנשים שנטמאו למת שבאו למשה וטענו שהם לא יכולים לקיים את מצוות הפסח, וכתוצאה מכך נתחדש דין "פסח שני"] 'ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם' וכו' אותם אנשים מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר: מישאל ואלצפן היו, שהיו עוסקין בנדב ואביהוא [שמיתו בהקריבם אש זרה]. רבי יצחק אומר: אם נושאי ארונו של יוסף היו- כבר היו יכולין ליטהר, אם מישאל ואלצפן היו- יכולין היו ליטהר². אלא עוסקין במת מצווה היו, שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח. שנאמר 'ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא', ביום ההוא אין יכולין לעשות, הא למחר- יכולין לעשות...".

ומבאר רש"י את הסיפא של הגמ':

"ואף על גב דחזו לאורתא [כלומר, למרות שאותם טמאי מת יכלו לטבול ולהיטהר לערב, מכל מקום] לא אישתרו [בקרבת פסח], דקסבר: אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ [וכל שכן על טמאי מת, אפילו שטמא שרץ יכול לטבול ולהיטהר לאחר ביאת השמש], מכל מקום שמעינן מיניה דעוסק במצווה פטור מן המצווה, שהרי נטמאו במתיהן שבעה ימים לפני הפסח, ואף על פי שטומאה זו [של המת] תעכב על ידם אכילת פסחיהן, אלמא: מצווה קלה הבאה לידי צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא".

משמע אם כן, שישנו מקור נוסף, ממנו ניתן ללמוד את דין "עוסק במצווה פטור מן המצווה", ועל כן הגמ' מבארת מדוע צריך את שני הלימודים- הן של "בשבתך

ב. "שהרי באחד בניסן הוקם המשכן, ושני לו שרף אלעזר את הפרה שיזו על טמאי מת שבהן לעשות פסחיהן בטהרה... ובאחד בניסן הוקם המשכן והוא שמיני למלואים, כדקיימא לן (שבת פז): 'אותו היום נטל עשר עטרות, ובו מתו נדב ואביהוא', הלכך, מראש חדש ועד הפסח היו יכולין ליטהר, וקרא אמר 'ולא יכלו'. ונושאי ארונו של יוסף נמי, כבר עברו עליהם עשרה חדשים ויותר שלא נשאוהו משחנו בהר חורב בראש חדש סיון, כדכתיב 'ביום הזה באו מדבר סיני' ולא נסעו משם עד עשרים באייר של שנה הבאה, דכתיב 'ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל וגו' ויסעו מהר ה' " (רש"י). ג. עיין לקמן בנספח ג', שם דנו בדבריו אלו של רש"י בהרחבה.

בביתך" והן של טמאי מת בערב פסח על מנת ללמוד שהעוסק במצווה פטור מן המצווה:

"צריכא, דאי אשמעינן התם [בטמאי מת בערב פסח] - משום דלא מטא זמן חיובא דפסח [כשנטמאו עדיין לא הגיע זמן אכילת פסח (רש"י)], אבל הכא דמטא זמן קריאת שמע [קריאת שמע דמטא זמן חיובא בתוך החופה, והוא ראוי לכך... (רש"י)] - אימא לא [יהיה פטור], צריכא. ואי אשמעינן הכא [בקריאת שמע] משום [שאם לא יקיים את המצווה אז לא "מפסיד" ממש, שכן במצוות ק"ש] דליכא כרת, אבל התם [בקרבת פסח] דאיכא כרת [אם מתבטל מהמצווה] - אימא לא [נאמר שהעוסק במצווה פטור מן המצווה], צריכא."

לסיכום, עולה לנו מהגמ', שישנם שני מקורות מהתורה לדין "העוסק במצווה פטור מן המצווה" המלמדים שני לימודים שונים:

א- הייתה סברה לומר, שכאשר אדם עוסק במצווה אחת ותוך כדי קיומה חלה עליו מצווה נוספת והוא יכול לקיים גם אותה, אז שמא נאמר שיתחייב גם במצווה השניה, קמ"ל התורה בדין של טמאי מת, שדין "עוסק במצווה פטור מן המצווה" שייך גם כאשר ישנו זמן "חופף" של חלות חיוב שתי מצוות עליו וניתן לקיים גם את השניה.

ב- הייתה סברה לומר, שאם האדם יתעסק במצווה "קטנה" הנמצאת לפניו כעת וכתוצאה מכך הוא יאבד מצווה "גדולה" [כגון פסח, שיש בביטולה כרת] שתבוא לפניו בעתיד, אז שמא נאמר שלא יתחיל את המצווה הקטנה, קמ"ל הפס' "בשבתך בביתך ובלכתך בדרך", ש"העוסק במצווה פטור מן המצווה" גם אם עקב העיסוק במצווה ה"קטנה" כעת הוא יפסיד את המצווה הגדולה שתגיע לפניו בעתיד¹.

ד. כלומר, בפסח מדובר שהם קיימו מצווה ונטמאו למת, וסיימו את המצווה ועדיין לא הגיע זמן המצווה השנייה, רק שלאחר מכן כתוצאה ממצוות הטיפול במת הם לא יכלו לקיים את מצוות הפסח. אבל בחתן, בזמן שהוא מקיים את מצוות הנישואין, הרי שתוך כדי כך חלה עליו המצווה של ק"ש, שאז שמא הוא יתחייב במצווה. קמ"ל.

ה. וכפי מה שראינו בהקדמה לחיבור זה, שהסברה מאחורי "העוסק במצווה" היא מפני שאין יודעים את שכן המצוות, כלומר, אין במצוות עשה מצווה "גדולה" ומצווה "קטנה".

ו. ועיין בשו"ת "שארי יעקב" (דניזון ס"ט), שכתב: "הא דקיי"ל דעוסק במצווה פטור מן המצווה, על כרחך צריך לומר, שפטור מלעשות מצווה אחרת, אף שהאחרת חמורה מהמצווה שהוא עוסק בה. והראיה, מדאיצטריך בסוכה (כה) למילף מקרא ד'בשבתך ובלכתך', דהעוסק במצווה פטור מן המצווה, ש"מ אפילו אחרת שהיא חמורה ממנה. דאי למיפטר ממצווה אחרת הקלה - פשיטא, דלא איצטריך קרא על זה, דבלאו הכי ידעינן דמצווה קלה נדחית מפני החמורה. ואפילו בשניהם [כלומר, אם שתי המצוות] שוות - יוכל לעשות איזה שירצה לכתחילה. אלא על כרחך דקרא איצטריך דאפילו נגד מצווה אחרת חמורה, דאז לכתחילה היה לו לעשות מצווה החמורה, מכל מקום אם מקודם כבר התחיל בהיתר את המצווה הקלה, אזי אף שיקרה אח"כ [בפניו] לעשות לו מצווה אחרת חמורה ממנה, מכל מקום פטור מלעשותה. כמו שכתב רש"י בסוכה (כה: ד"ה 'שחל שביעי שלהן' כו') אלמא דמצווה קלה הבאה לידך, אין צריך לדחותה מפני החמורה שעתידיה לבוא עכ"ל". וע"ע בהרחבה בנספח ג' דלקמן.

ממשיכה הגמ' ודנה':

"... ואמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: **חתן והשושבינין** וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה, מאי טעמא? משום דבעו למיחד [לשמוח (רש"י)]. ומקשה הגמ' [וליכלו בסוכה, וליחדו בסוכה! דוחה הגמ'] אין שמחה אלא בחופה". [מקשה הגמ'] **וליכלו בסוכה, וליחדו בחופה!** [מתרצת הגמ'] אין שמחה אלא במקום סעודה. [שוב מקשה הגמ'] וליעבדו חופה בסוכה! אביי אמר: משום ייחוד [דסתם סוכה היו עושין בגגותיהן, ואין דרך ביאה ויציאה שם לרבים תמיד מפני הטורח, ושמא ירד החתן לעשות צרכיו, וייתחד אחר עם הכלה (רש"י)]. ורבא אמר: משום צער חתן [שהמקום צר ופתוח, שאין לה אלא שלש דפנות, ובוש לשחק עם כלתו (רש"י)]. מאי בינייהו? איכא בינייהו: דשכיחי אינשי דנפקי ועיילי להתם. למאן דאמר משום ייחוד - ליכא, למאן דאמר משום צער חתן - איכא. אמר רבי זירא: אנא אכלי בסוכה וחדי בחופה, וכל שכן דחדי ליבאי, דקא עבידנא תרתי...

תנו רבנן: **הולכי דרכים** ביום - פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין בלילה. הולכי דרכים בלילה - פטורין מן הסוכה בלילה, וחייבין ביום. הולכי דרכים ביום ובלילה - פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה. הולכין לדבר מצווה - פטורין בין ביום ובין בלילה. כי הא **דרב חסדא ורבה בר רב הונא**, כי הוּו עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא - הוּו גנו ארקתא דסורא. אמרי: **אנן שלוחי מצווה אנן, ופטורין**. תנו רבנן: שומרי העיר ביום - פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה - פטורין מן הסוכה בלילה, וחייבין ביום".

כמו כן בגמ' סוכה (י): **מובא סיפור נוסף על רב חסדא ורבה בר רב הונא [אותם שני אמוראים דלעיל]:**

"אתמר, נויי סוכה המופלגין ממנה [כלפי מטה] ארבעה [טפחים מתחת לסכך - נחלקו האמוראים האם היושב תחת אותו הנוי נחשב כיושב בסוכה או לא]. רב נחמן אמר: [הסוכה] כשרה, רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי: פסולה. רב חסדא ורבה בר רב הונא איקלעו לבי ריש גלותא, אגניניהו רב נחמן [שיכן אותם לישון] בסוכה שנוייה מופלגין ממנה ארבעה טפחים [כלומר, שהיא פסולה לפי שיטתם^ז], אשתיקו ולא אמרו ליה ולא מידי [וישנו שם בסוכה]. אמר להו: הדור בהו רבנן משמעתייהו? [האם חזרתם בכם משיטתכם, ואתם סוברים שנויי סוכה המופלגים

ז. נרחיב בסוגיות הללו כל אחת במקומה.

ח. כלומר, בית החתנים (תוס' ד"ה "אין שמחה").

ט. עיין **נספח ב'** - דיון בעניין "להאכיל אדם בדבר שהאוכל סובר שהוא אסור, ואילו המאכיל סובר שזה מותר".

ממה ד' טפחים כשרה? שכן מדוע אתם ישנים בסוכה הפסולה לשיטתכם? אמרו
ליה: **אנן שלוחי מצווה אנן ופטורין מן הסוכה**".

י. רש"י כאן באר: "שלוחי מצווה אנן- להקביל פני ראש הגולה..." ואילו בסוגיה דלעיל (כו. ד"ה "שלוחי")
באר רש"י: "שלוחי מצווה אנן- שבאנו לשמוע הדרשה ולהקביל פני הריש גלותא". ויש לברר מדוע
בסוגיין רש"י השמיט את "לשמוע הדרשה". וזכיתי לראות ב"ערוך לנר" (סוכה כו. ד"ה "בגמרא") שעמד על
כך, וז"ל: "בגמרא אמרי אנן שלוחי מצווה אנן ופטורים. קצת קשה דלעיל (י:) מייתי עובדא מרב חסדא
ורבה בר רב הונא דאגנינהו רב נחמן בסוכה דלא כשר לדידהו [מפני שנוי הסוכה היה מעל ד' טפחים
מתחת לסכך, וכדלקמן] ואמרו גם כן אנן שלוחי מצווה אנן ופטורים ולמה שם יישנו כלל בסוכה? כיון
דהכא משמע דהיו רגילים לישן ארקתא דסורא! וגם על רב נחמן גופא קשה איך לא ידע מה שהשיבו
לו אנן שלוחי מצווה אנן כיון דהיו רגילים לבא [ואם כן היה לו לדעת שהם שלוחי מצווה]... וי"ל דיש
חילוק בלשון הגמרא, דהכא קאמר 'כי הוי מעיילי בשבתא דרגלא' [כלומר, כך הייתה הרגילות שלהם]
ולעיל קאמר 'אקלעו לבי ריש גלותא' [ומשמע באופן בלתי מתוכנן], ולכן נראה דהענין היה כן, דר"ח
ורבר"ה היו רגילים לבא בכל רגל על שבתא דרגלא [כלומר, בשבת שבאותו הרגל] לקיים ב' מצוות
לשמוע הדרשה ולקבל פני ריש גלותא ואז היו רגילים לישן ארקתא דסורא. אבל פעם אחת אקלעו
בתחלת ימי הרגל קודם השבת לבי ריש גלותא. וסבר רב נחמן שלא באו לקבל פני ריש גלותא, דלזה
יחזרו ויבואו על שבתא דרגלא, אלא שבאו לפה מטעם אחר [ואז אין שם של "עוסק במצווה" עליהם]
ולכן אגנינהו בסוכה והם בעצמם רצו לישן אז בסוכה מפני מראית העין באשר שלא היה ידוע שבאו
לקבל פני ריש גלותא, אף שהסוכה לשיטתם לא הייתה כשרה, מ"מ ליכא מראית העין משיהיה
כשיישנו חוץ לסוכה. ורב נחמן שאל להם אם חזרו משמועתם ולא השיבו, שבאמת תחלת ביאתם היה
אז לקבל פני ריש גלותא ואם כן מן הדין פטורים היו מסוכה גם אז. ולכן הכא פירש רש"י שלוחי מצווה
אנן לשמוע הדרשה ולקבל פני ריש גלותא [וזה היה בשבתא דרגלא וכו"ע ידעו שהם שלוחי מצווה
ולכן ישנו מחוץ לסוכה] ולעיל (שם) פירש [רש"י] שלוחי מצווה אנן להקביל פני ריש גלותא לבד ולא
הזכיר מלשמוע הדרשה דזה לא היה שייך אז [כלומר, בתחילת הרגל], רק כשבאו על שבתא דרגלא
[כלומר, כאמור מדובר שהם באו בתחילת חוה"מ ולא בשבת חוה"מ], והדרשה הייתה בשבת חוה"מ,
ולכן אמרו רק שהם באו להקביל את פני ראש הגולה ולא אמרו שבאו לשמוע דרשה. מ"מ מכיוון שלא
באו בזמן הרגיל אזי היו יכולים לטעות ולחשוב שהם לא עוסקים במצווה, על כן העדיפו לישון בסוכה
פסולה לשיטתם מאשר לישון בחוץ כמו בדרך כלל".

הסברות בדין "העוסק במצווה פטור מן המצווה"

מתוך דקדוק דברי הגמ' דלעיל ניתן להסיק שתי סברות שונות מתי ניתן לומר את סברת "העוסק במצווה פטור מן המצווה":

מצד אחד, ראינו לעיל את הדיון של חופה וסוכה, שהגמ' אמרה שחתן ובני החופה פטורים מן הסוכה. והגמ' מנסה למצוא כיצד תתכן מציאות בה יקיימו גם את מצוות החופה וגם את מצוות הסוכה. ומזה שהגמ' אינה אומרת בפשטות, שנפטור את החתן מסוכה מצד "העוסק במצווה" אפילו אם הוא יכול להיות בסוכה, משמע אם כן, שכל היכא שניתן לקיים את שתי המצוות- לא אומרים "העוסק במצווה פטור מן המצווה", אלא אדרבה האדם יהיה חייב בשתי המצוות.

מאידך ראינו את הסיפור של רב חסדא ורבה בר רב הונא, שהיו בדרכם לשמוע שיעור של הריש גלותא, ובערב, כשהם עצרו לנוח, הם לא ישנו בסוכה אלא על שפת הנהר וטענו "אנן שלוחי מצווה אנן ופטורים מן הסוכה", ולכאורה הם היו יכולים ללכת לעיר הקרובה ולישון שם בסוכה, ובכך יכלו לקיים את שתי המצוות. ולכן לכאורה קמ"ל הגמ', שגם כאשר ניתן לקיים את שתי המצוות, מ"מ אומרים "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

אם כן עולים לנו מהגמ' שני גדרים שונים ל"עוסק במצווה פטור מן המצווה"! והדבר תלוי במחלוקת ראשונים כדלקמן.

שיטת התוס'

רש"י (סוכה כה. על המשנה ד"ה "פטורים מן הסוכה") כותב:
"אפילו בשעת חנייתו"

כלומר, לא רק כאשר שלוחי המצווה הולכים ממש בדרך על מנת לקיים את המצווה, אלא גם כאשר הם נחים, מ"מ הם נחשבים כעוסק במצווה^א. וכותב התוס' (ד"ה "שלוחי מצווה")^ב:

"... פטורין מן הסוכה ואפילו בשעת חנייתו כך פירש בקונטרס. וכן משמע בגמרא (כו. שהבאנו לעיל) דקאמר 'הולכי לדבר מצווה פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה', ומשמע אף על פי שאין הולכין אלא ביום, דאי דאזלי ביממא ובלילה אפילו לדבר הרשות נמי פטירי כדקתני בברייתא..."

כלומר, בברייתא שם מובא שההולכים לדבר הרשות- אם הולכים ביום- פטורים מן הסוכה ביום וחייבים בלילה, ואם הולכים רק בלילה- פטורים מן הסוכה בלילה וחייבים

א. והרחבנו בזה בסוגיית "פטור של עוסק במצווה משאר המצוות גם בזמן מנוחתו".

ב. כדברים הללו מובא גם בתוס' ב"ק (נו: ד"ה "בההיא").

ביום, אבל אם ההולכים לדבר הרשות הולכים גם ביום וגם בלילה- אזי הם פטורים מן הסוכה הן ביום והן בלילה. ולאחר מכן מובא "הולכין לדבר מצווה פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה", ומדייק התוס', שאם הכוונה שההולכים לדבר מצווה הולכים הן ביום והן בלילה ולכן הם יהיו פטורים מהסוכה ביום ובלילה, נמצא אם כן שדינם שווה להולכים לדבר הרשות, ומהגמ' משמע שיש חילוק ביניהם. לכן מסיק התוס', שבהכרח יש לומר, שאפילו אם ההולכים לדבר מצווה הולכים רק ביום או רק בלילה, ומכל מקום הם פטורים הן ביום והן בלילה. כלומר, מוכח כדבריו של רש"י, שהעוסקים במצווה פטורים מן המצווה גם בשעת חנייתם, מצד הסברה של "העוסק במצווה".

וממשיך התוס' וכותב:

"...ועוד עובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דסורא [ולא הלכו לישון בסוכה, משמע שהולכים לדבר המצווה פטורים גם בשעת חנייתם]. ותימה [מדוע בשעת חנייתם יהיו פטורים, שהרי] אם יכולין לקיים שניהם אמאי פטורין?! דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו מי מיפטר בכך משאר מצוות?..."

כלומר, התוס' תמה, שבמציאות בה האדם העוסק במצווה יכול בפועל גם לקיים את המצווה השניה, אזי לכאורה אין סברה מדוע שהוא יהיה פטור מהמצווה השניה. ומוכיח זאת התוס', שכן לא כל מציאות של מצווה פוטרת את האדם ממצווה אחרת [כגון הלבוש ציצית או עטור תפילין]! ונוכל להקצין את תמיהתו יותר, שכן מי שגר בארץ ישראל יהיה לכאורה פטור מכל המצוות תמיד! או שכל זכר שעשה ברית מילה- יהיה פטור ממצוות עשה! וזה לא ייתכן!

ג. מדבריו אלו של התוס' עולה, שמי שלבוש כבר בציצית, לא מוגדר שהוא כעת עושה פעולה של מצווה, אלא רק מקיים מצווה ב"שב ואל תעשה", ועל כן הוא לא אמור להיות מוגדר "עוסק במצווה". אלא שמעניין לציין, שהגמ' ברכות (יט:) דנה במי שמוצא כלאיים בבגדו, שצריך לפשוט את בגדו ואפילו בשוק, ואפילו אם מתבזה עקב כך ויש כאן "כבוד הבריות". והגמ' שם מקשה מכמה מקורות, ולבסוף מקשה מדין מת מצווה, שמצד כבוד המת [שהוא כבוד הבריות] האדם יכול להתבטל ממצוות מילה או פסח. ומקשה הגמ' מדוע שלא נלמד משם גם לעניין הלבוש כלאיים, שאם יש כבוד הבריות, זה ידחה איסורים מדאורי! מתרצת הגמ': "שב ואל תעשה- שאני", כלומר, בדין המטפל במת מצווה ומתבטל עקב כך מפסח או מילה, הרי שהוא מתבטל ב"שב ואל תעשה" מהמצוות הללו, אבל לעניין כלאיים, הרי שהלבוש כלאיים מוגדר כ"קום ועשה", למרות שהוא אינו עושה שום מעשה של לבישה כעת (עיי"ש רש"י סוד"ה "שב"). ועיין בתוס' שבועות (יז. ד"ה "או"), שמבאר מדוע מי שלבוש כבר כלאיים נחשב כעושה מעשה [וזוהי שיטת רב אשי (מכות כא:), שהלבוש כלאיים חייב מלקות אפילו אם רק שהה כשהוא לבוש בכלאיים שיעור של "כדי לפשוט וללבוש"]:"שהייה כמעשה כיון דתחילת הלבשה ע"י מעשה", כלומר, מכיוון ועצם הלבשה בעבר הייתה ע"י מעשה, אז גם השהייה כשהוא לבוש כלאיים נחשבת כ"מעשה". ועיין רמב"ם כלאיים (פ"י ה"ל) וכן בהל' אבל (פ"ג ה"ד). ואכמ"ל.

ד. למ"ד שיש מצווה כיום בישוב הארץ. והדברים ארוכים.

ה. וכן עיין בגמ' פסחים (ג:) האומרת: "תנו רבנן: יש זריז ונשכר, ויש זריז ונפסד, יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד... שפל ונשכר [הוא זה] דלא עביד [מלאכה] כולי שבתא ו[גם] לא עביד במעלי שבתא [ויש בזה מצווה שאינו עושה מלאכה בער"ש, כמובא שם בסוגיה]" רואים אם כן, שיש אדם המקיים

על מנת להבין את ראייתו של התוס' דלקמן, נקדים ונביא שתי סוגיות:

סוגיה ראשונה: בבבא מציעא (כט.) מובאת מחלוקת אמוראים בדינו של שומר אבדה, שלדעת רבה הוא כ"שומר חנם", שכן אין הוא מקבל כל שכר על שמירתו, ואילו לשיטת רב יוסף הוא כ"שומר שכר", שכן ייתכן ובזמן שהוא מטפל באבדה יבוא עני לבקש צדקה, ומכיוון שהוא עוסק כעת במצוות השבת אבדה- הוא יהיה פטור ממצוות צדקה, ונמצא ששומר האבדה הרוויח כתוצאה משמירתו, ולכן דינו כשומר שכר¹.

כמו כן המשנה בנדרים (לג.-לג:) אומרת:

"המודר הנאה מחברו... מחזיר לו את אבדתו"

כלומר, אדם [ראובן] הדיר את חברו [שמעון], שלא ייהנה החבר [שמעון] מהמדיר [ראובן] בשום אופן, אזי אם המדיר [ראובן] מצא את אבדתו של המודר [שמעון]- רשאי המדיר [ראובן] להשיב למודר [שמעון] את אבדתו, שכן למרות שהמוצא [ראובן] הדיר את הבעלים של החפץ שאבד [שמעון] שלא ייהנה ממנו, מכל מקום אין למודר [שמעון] צד של הנאה ממעשיו של המדיר [ראובן], שכן מצד החפץ עצמו שחזר לבעלים- הרי שמעולם לא יצא מרשותו הממונית של הבעלים. וכן המוצא [ראובן] כלל לא מתכוון לגרום הנאה למודר [שמעון], אלא מתכוון למצווה בעלמא². ובגמ' (נדרים שם):

"מחזיר לו את אבדתו. פליגי בה ר' אמי ור' אסי, חד אמר: לא שנו אלא בשנכסי מחזיר [כלומר, המוצא] אסורין על בעל אבידה, דכי מהדר ליה [המוצא לבעלים]- מידעם דנפשיה קא מהדר ליה [דבר של הבעלים הוא מחזיר לו, ולכן הבעלים אינו נהנה כלל מהמוצא], אבל [אם] נכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר [כלומר, במציאות בה הנדר היה שאסור למוצא ליהנות מנכסיו של המאבד]- לא קא מהדר ליה [אסור למוצא להשיב את האבדה למאבד], דקא מהני ליה [המאבד למוצא ב]פרוטה דרב יוסף [שכאמור לעיל המוצא פטור מלתת צדקה בזמן שמתעסק במצוות השבת אבדה, ונמצא שהמוצא נהנה מהמאבד, שלא כפי הנדר³]; וחד אמר: אפילו [אם] נכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר- [מכל מקום] מהדר ליה, ומשום פרוטה דרב יוסף לא שכיח"

מצווה בעצם היותו "לא עושה", ולכאורה לא ייתכן לומר, שבזמן שהוא "לא עושה" הוא יהיה פטור ממצווה אחרת הבאה לפניו.

ו. או כל מצווה אחרת, שיש בה חיסרון כס. כמובא במאירי (ב"ק נו:).

ז. ונרחיב בסוגיה זו לקמן.

ח. עיי"ש בר"ן ובתוס' ישנים.

ט. ויש לברר האם יהיה למטפל באבדה דין של שומר שכר מצד עצם שכר המצווה שהוא מקבל: עיין בקצוה"ח (סי' ש"ו סק"ז), שאין נעשים שומר שכר מצד עצם שכר המצווה, שכן "מצוות לאו ליהנות ניתנו". וע"ע ב"פתחי חושן" (אבדה פ"ו הערה ז') בשם ה"דברי חיים". לעומת עיין בפני יהושע (ב"מ כט. ד"ה "אלא דס"ל"), שכתב: "אלא דללישנא בתרא הוי שומר שכר במה שנוטל שכר מאת המקום בעשיית המצווה...".

כלומר, ישנה מחלוקת אמוראים במציאות בה היה נדר האומר שאסור למוצא ליהנות מהמאבד, שלשיטה אחת בגמ' יהיה אסור למוצא להחזיר אבדה למאבד, שכן ייתכן שכשהוא מטפל באבדה אז יגיע לפניו עני והמוצא ייפר מלתת צדקה, ונמצא שהמאבד מהנה את המוצא. ואילו השיטה החולקת טוענת, שמציאות שבה בדיוק בזמן הטיפול באבדה יגיע עני היא מציאות רחוקה מאוד ולא חוששים לכך, ועל כן אין המוצא נחשב כנהנה מנכסי המאבד, ולכן יחזיר את האבדה למאבד.

נחזור כעת לדבריו של התוס' שתמה מדוע אם יכול לקיים את שתי המצוות הוא יהיה פטור ממצווה אחת:

"... ובפרק אין בין המודר (נדרים לג:) גבי המודר הנאה דמחזיר לו אבידתו, אף על פי דמהני ליה פרוטה דרב יוסף משום דלא שכיחא. [ומקשה התוס'] ואי כל זמן שאבידה בביתו [של המוצא, אזי יהיה המוצא] מיפטר מלמיתב ריפתא לעני אם כן שכיחא היא..."

כלומר, התוס' ממשיך באותו המהלך דלעיל, שאם הפטור של "העוסק במצווה פטור מן המצווה" שייך בכל מציאות בה יש לאדם מצווה תחת ידיו, אם כן הרי שכיח מאוד שיהיה תחת ידיו של אדם חפץ שהוא מצא מתישהו בעבר, ולכאורה כל עוד הוא לא השיבו לבעליו, אזי האדם לעולם יהיה פטור מלתת צדקה לעני, ולפי"ז לא מובן מדוע אמרו בגמ' "פרוטה דרב יוסף לא שכיחא". וכן נותרה לנו הקושיה משני האמוראים שלא ישנו בסוכה כשהיו שלוחי מצווה, והרי הם לא עסקו עכשיו במצוות הקבלת פני רבם, אלא רק הלכו לישון, ומדוע אם כן גדר של "עוסק במצווה" חל עליהם.

ולכן מסיק התוס' וכותב:

"... אלא ודאי לא מפטר אלא בשעה שהוא עוסק בה כגון טלית של אבידה ושוטחה לצורכה או בהמה שנותן לה מזונות דלא שכיחא שבאותה שעה יבא עני לשאול ממנו. וצריך לומר דהכא נמי איירי בכי האי גוונא דאי מיטרדי בקיום מצוות סוכה הוּו מבטלי ממצוות"

מהסיפא של הדברים עולה לנו לשיטת התוס', ש"עוסק במצווה פטור מן המצווה" הוי דווקא אם העיסוק במצווה השנייה יבטל אותו מהמצווה בה הוא עוסק כעת.

אלא שיש לברר את משמעות התירוץ של התוס', שכן ברישא של התירוץ, הרי שהתוס' מביא לכאורה תירוץ אחר, המחלק בין אדם שעוסק בפועל במצווה לאדם שלא עוסק בפועל

י. התוס' (ב"מ כט. ד"ה "והוי") מבאר, שמ"ד ששומר אבדה נחשב שומר חנם, זה מצד הטענה שהסבירות שעני יגיע בדיוק בזמן הטיפול באבדה היא סבירות נמוכה מאוד ועל כן אין לומר שיחשב כשומר שכר במציאות כזו שאינה מצויה.

ונציין, שישנם הסברים נוספים מדוע "פרוטה דרב יוסף לא שכיחא" - עיין במהר"ח או"ז (סי' קפ"ג) וכן בפני יהושע (ב"מ כט. ד"ה "אלא דס"ל"). וע"ע ב"מיוחס לרש"י" (נדרים לג: ד"ה "פרוטה"), שכתב: "דלא שכיח כי האי גוונא דלהוי שביק ולא יהיב פרוטה לעניא בשביל אותה מצווה, ולא מתהני מינה כלל, לפיכך מחזיר לו אבדתו". ולפי"ז נדחית ראייתו של התוס'.

במצווה, וכל הדין של "פרוטה דרב יוסף", והפטור של "עוסק במצווה" הוא דווקא כאשר האדם עוסק בפועל במצווה. אם כן לא מובן מה שכתב התוס' "וצריך לומר דהכא נמי איירי בכהאי גוונא", שכן אז התוס' מביא כאמור הסבר אחר, שכל שהעיסוק במצווה השנייה יבטל את המצווה הראשונה רק אז אמרינן "העוסק במצווה פטור מן המצווה!"^{יא}

אלא שיש לבאר את דברי התוס' כאן, על סמך דבריו של התוס' בב"ק (נו: ד"ה "בההיא"), שכתב:

"... ודוקא בשעה דמתעסק בה כגון שוטח לצורכה או משום עסק שצריך לה לאבידה אבל בשביל שאבידה בביתו לא יפטר מלמיתב ריפתא לעניא **כיון שיכול לקיים שתיים** כדמוכח בסוכה (דף כה. ושם) דלא נפקא לן מקרא דעוסק במצווה פטור מן המצווה אלא דוקא היכא שאינו יכול לקיים שתיים..."

כלומר, הרישא של התוס' דלעיל שכתב "אלא ודאי לא מפטר אלא בשעה שהוא עוסק בה כגון טלית של אבידה ושוטחה לצורכה או בהמה שנותן לה מזונות דלא שכיחא שבאותה שעה יבא עני לשאול ממנו", הכוונה היא, שבמציאות כזו אין הוא יכול לקיים את שתי המצוות, ועל כן הוא פטור, ומה שהוא "עוסק" כעת בטיפול באבדה, זו אינה הסיבה לפטור אותו מפרוטה לעני, אלא זו מציאות המתארת מצב בו הוא אינו יכול לקיים את שתי המצוות, ושהעיסוק במצווה השנייה יעכב אותו בקיום המצווה הראשונה. ועל כן מובן מדוע התוס' סוכה כתב "וצריך לומר דהכא נמי איירי בכהאי גוונא", שכן מדובר באותו התירוץ האומר, שכאשר אדם עוסק במצווה מסוימת [כגון מטפל באבדה או הולך להקביל פני רבו], אזי אם העיסוק במצווה השנייה [כגון נתינת פרוטה לעני או מציאת סוכה] יעכב אותו, הרי שהוא יהיה פטור מהמצווה השניה^{יב}.

יא. ועוד יש להוסיף, שאם נכונים דברינו ברישא של התירוץ של התוס', לחלק בין מי שעוסק ממש במצווה למי שאינו עוסק ממש במצווה, אזי הדבר לא יובן, שכן לקמן נביא את דברי הר"ן, שמביא את החילוק הזה על מנת לדחות את הראיה של התוס' מדין "פרוטה דרב יוסף"!

יב. ועיין בחידושי המאירי (סוכה כה.), שכתב: "... ומה שאמרו ב"מ (כט.) בשומר אבדה שהוא שומר שכר ממה שהוא פטור בה מנתינת פת לעני פירושו באבדה הצריכה שימור תמיד כגון בהמה או באבדה אחרת שהוא עמה עדיין ומוליכה לביתו לשמרה. אבל כל שהאבידה בת שמירה וכבר הוליכה לביתו במקום המשתמר ודאי משם ואילך חייב לתת פת לעני. אלא שאף זה לא נפקע מתורת שומר שכר מצד אותה חתיכה [של פת] שנפטר [לתת לעני] ממנה בשעה שהיה מוליכה בביתו ומשתדל להעמידה במקום המשתמר..."

יג. מובא בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' קפ"ג) בדיון על דברי התוס' הנ"ל: "ועתה צריך ליתן טעם למה ניח מצוות סוכה וילך לשמוע הדרשה. ולמה לא ילך לישן בסוכה ולא ישמע הדרשה דהעוסק במצוות סוכה פטור מלשמוע הדרשה ולהקביל פני רבו? ואם היה כך שהתחילו לילך לשמוע הדרשה ולהקביל קודם החג שעדיין לא התחילו במצוות סוכה הוי ניחא. אבל [אם] כבר התחילו לקיים מצוות סוכה [אזי לא מובן] מאיזה טעם יצאו מן הסוכה לקיים מצווה אחרת? או נאמר כמו שיכול לצאת מן הסוכה לילך לדבר הרשות מתשבו כעין תדורו. שכך פירשו התוס' וז"ל הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום כל זה נפקא מתשבו כעין תדורו שכשאדם הוא בביתו אינו נמנע מלצאת לדרך עכ"ל וכ"ש שמותר לצאת מן הסוכה מטעם זה ולילך לדבר מצווה..."

לענ"ד נראה לפרש בדברי התוס', שכתב: "דאי מיטרדי בקיום מצוות סוכה הוו מבטלי ממצוות", שאין הכוונה שיתבטלו לגמרי מהמצווה השניה! שכן, מסברה ניתן לומר, שאם אותם אמוראים היו מאריכים לעצמם את הדרך לחפש סוכה בעיר הסמוכה, אז לכל היותר למחרת הם היו מאחרים להמשיך בדרכם לקיים את מצוות הקבלת רבם, מפני שהאריכו לעצמם את הדרך, אבל פחות מסתבר לומר, שעקב הארכת הדרך הם היו מתבטלים מהמצווה! על כן יותר נראה לומר, שכוונת התוס' היא, שכל היכא שעקב קיום המצווה השנייה יוצר עיכוב בהמשך קיום המצווה הראשונה, בכגון זה אמרינן את הגדר של "עוסק במצווה פטור מן המצווה", שכן כל עיכוב הרי הוא "כביטול מצווה לשעתה". ולכן אותם אמוראים שישנו מחוץ לסוכה היו פטורים מלחפש סוכה, שכן חיפוש אחר סוכה בעיר הסמוכה, היה גורם להם לעיכוב בהמשך קיום מצוות הקבלת רבם למחרת.

ע"פ הדברים הללו יובן גם מדוע העוסק בטיפול באבדה פטור מנתינת פרוטה לעני, למרות שגם אם יפסיק באמצע את הטיפול באבדה על מנת לתת פרוטה לעני ויחזור לאחר מכן לטפל באבדה- אין בכך שום "ביטול" למצווה של טיפול באבדה! אלא מכיוון שכבר התחיל את המצווה של הטיפול באבדה- הוא פטור מכל מצווה אחרת שיכולה לעכב אותו מהמשך קיום המצווה הראשונה".

וכמה מקורות ניתן להביא לכך, שאין הכוונה דווקא לביטול אלא גם לעיכוב בקיום המצווה:

א- התוס' ב"ק (נו: ד"ה "בהיא") כותב בעניין דברי רב יוסף, הסובר ששומר אבדה דינו כשומר שכר: "משום דעוסק במצווה. ודוקא בשעה דמתעסק בה כגון שוטח לצורכה או משום עסק שצריך לה לאבידה אבל בשביל שאבידה בביתו לא יפטר מלמיתב ריפתא לעניא כיון שיכול לקיים שתיהם". עולה מדבריו, שדווקא כאשר האבדה בביתו, אז הוא יכול לקיים שתיהן. אבל אם הוא כעת מטפל בפועל באבדה ובאה לפניו מצוות צדקה, הרי שהוא כמי ש"אינו יכול לקיים שתיהן", ואם נבאר שהכוונה היא, שהמצווה הראשונה תתבטל, הרי כאמור לעיל אין טעם בדבר, שהרי האדם יכול לעצור את הטיפול באבדה לרגע, לתת צדקה ולהמשיך את הטיפול באבדה, מבלי לפגוע כלל במצוות השבת האבדה. קמ"ל שהסברה היא מצד, שהמצווה הראשונה, דהיינו הטיפול באבדה, נדחה ומתעכב מעט עקב מתן הצדקה לעני, שכן בפועל אין הוא יכול לקיים את שתי המצוות יחד, ולכן חשיב "עוסק במצווה".

ב- התוס' מגילה (ג. ד"ה "מבטלים") כותב וז"ל: "מבטלין כהנים מעבודתן לשמוע מקרא מגילה- וקשה אמאי מבטלין [את עבודת המקדש]? והלא אחר הקריאה [של המגילה]

יד. ולפי"ז יש לעיין במציאות בה יש ליד העוסק במצווה מטבע המונחת על השולחן וכד', והוא יכול תוך כדי העיסוק במצווה הראשונה לקיים גם את המצווה השנייה, וכגון שיאמר לעני שיקח את המטבע בעצמו- האם לשיטת התוס' האדם יהיה חייב בצדקה. ועיין לקמן בדברי האו"ז, שכתב בפירוש שלא כך.

יש הרבה שהות לעבודה! ויש לומר דכיון דמשהאיר היום הוי זמן עבודה והם מניחין אותה בשביל הקריאה משום הכי קרי ליה ביטול" עולה מדבריו, שעיקוב בקיום מצוות עבודת המקדש, הרי שזה נקרא "ביטול", למרות שניתן אח"כ לחזור אליהן.

ג- הר"ן דלקמן, כשהוא מביא את דברי התוס' הוא משתמש במושג "פיגור", כלומר, "עיקוב", וז"ל: "... דאי מטרדו בקיום מצוות סוכה הוו מפגרי ממצוותן... ולא משמע דלהוי מפגרים מראית רבן ברגל אי הוו מהדרי למגנא בסוכה כשרה...".

ד- הריטב"א (כה: ד"ה "אמר רבי זירא"), שכפי שנראה לקמן סובר כתוס', כתב: "... דשלוחי מצווה שחייבין בסוכה כשהן פנויין ואין להם עיקוב למצוותם כדבעינן למימר לקמן".

ה- המאירי (ברכות יח. ד"ה "היר") כותב: "... ואף על פי שבהולכי לדבר מצווה אמרו פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה דוקא כל שיש לחוש שיארע להם בשחרית קצת איחור באותה מצווה מצד ישיבת הסוכה וכמו שהוזכר שם ברב חסדא ורבה דכי הוו עיילי לשבתא דרגלא הוו גנו אריקתא דסורא כדי שיהא מעברם מזומן להם בבקר". וכ"כ המאירי עוד בסוכה (כו. ד"ה "כותבי"): "כל שאי אפשר לו לקיים את השנייה אלא בקצת בטול של ראשונה".

ו- כותב ה"רוקח" (סי' שס"ט): "וכן הא דאמרי הוו גנו ארקתא נהרא אמרו שלוחי מצווה אנו ופטרינן שאם היו נכנסין לישן בסוכה היו מעקמין דרכיהן והיו מעוכבין מן הדרשה".

ושו"ר, שכן כתב ה"שפת אמת" (סוכה כה. ד"ה "במשנה") בביאור דברי התוס', וז"ל:

"... אכן נראה דגם כוונת התוס' אינו שיבטל לגמרי המצווה ע"י הסוכה, רק אם יתאחר עשיית המצווה ראשונה ע"י שיחפש אחר סוכה נמי פטור וזה ודאי רבואה הוא וצריך קרא על זה דאע"ג דיכול לקיים שניהם אפילו הכי נדחה מצוות הסוכה אף על גב דע"י קיום מצוות הסוכה לא יבטל מצווה הראשונה לגמרי אלא שיתאחר מ"מ כיון דכבר התחיל במצווה זו פטור מאחרת כנ"ל"ט".

נראה לומר לפי התוס', שהסברה העומדת מאחורי דין "עוסק במצווה" היא סברת "אנוס", כלומר, מכיוון שהאדם התחיל לעסוק במצווה- הוא מחויב להמשיך בה, ואילו חיובו של האדם בקיום המצווה השנייה היא "על תנאי", שאם העיסוק במצווה השנייה יבטל אותו מקיום המצווה הראשונה, הוא פטור ממנה, כי הוא אנוס מלקיים את המצווה השנייה. אבל אם העיסוק במצווה השנייה אינו מבטל אותו מקיום המצווה הראשונה- הוא חייב גם במצווה השנייה, שכן אז אין הוא אנוס מלקיימה.

טו. וכן עיין ב"דברות משה" (קידושין סי' מ"ג ענף ב'), שכתב: "... אבל באינו יכול לעשותן ממש בבת אחת, רק שיכול לעשות שתיהם באופן שיניח לרגע את זו ויעשה האחרת ויחזור לראשונה, כגון במנער כסות שמצא ויניח לרגע לילך ליתן הפרוטה לעני לחזור ולנער, פטור, משום דעל כל פנים הוא עושה מצווה. אך בזה גם התוס' מודו כדכתבתי, משום שגם לרגע נחשב דיחוי...". ולקמן נראה טיעון נוסף להוכחת דברינו מתוך דברי הריטב"א.

ועיין ב"קהלות יעקב" (ברכות סי' ט"ו), שהסביר כך את שיטת התוס', וז"ל:
 "ונראה דדעת התוס' הוא, דעוסק במצווה פטור ממצווה השנית מטעם אנוס,
 שאנוס הוא מלעשות מצווה השניה מחמת טרדת העסק במצווה הראשונה, ואע"פ
 שאינו אנוס גמור - שוויה רחמנא להאי טרדה בגדר אנוס"ט.

כשיטתו של התוס' סוברים גם הרא"ש (סוכה פ"ב סוסי' ו'), השלט"ג בשם לשון ריא"ז (סוכה
 יב. מדפי הרי"ף אות ב') וכן עוד ראשונים כפי שנביא לקמן.

מהו שיעור זמן העיכוב

כאמור, מדברי הראשונים הנ"ל עולה, שכל היכא שיש עיכוב בקיום המצווה הראשונה, אזי
 יהיה פטור מהמצווה השנייה. ומדברי המאירי דלעיל עולה בפירוש, שאפילו אם יש "קצת
 איחור באותה מצוה" אז אמרינן שהעוסק במצווה יהיה פטור מהמצווה השנייה.

וכן לכאורה משמע מפשט דין "פרוטה דרב יוסף", שהמטפל באבדה פטור מנתינת צדקה
 לעני, אע"פ שההפסקה היא לרגע קט, מכל מקום אמרינן שהמטפל באבדה מוגדר כ"עוסק
 במצווה" ולכן יהיה פטור מנתינת צדקה. ולכאורה אין כל סברה לחלק בין עיכוב קצר
 לעיכוב ארוך, בכל מקרה שיש עיכוב, הרי האדם פטור מן המצווה השנייה.

לעומ"ז מכמה מקומות בריטב"א עולה, שעיכוב קצר בקיום המצווה הראשונה אינו
 נחשב לעיכוב:

כותב הריטב"א (ברכות יז: ד"ה "אלו" בשם "יש אומרים") בעניין המלווים את המת, וז"ל:
 "אלו ואלו פטורין מן התפילה... ויש אומרים דטעמא משום דתפלה צריך להתפלל
 מעומד ואינם יכולים לשהות כל כך ולפיכך פטורין. אבל ק"ש שיכולין לאומרה
 בעוד שמהלכין חוץ מפסוק ראשון לבד, חייבין, דליכא עכוב כל כך"

הטעם שחלק מהמלווים חייבים בק"ש, הוא מפני שניתן לאומרה תוך כדי הלוייה, ואין
 בזה עיכוב כ"כ. משמע שישנו שיעור זמן מסוים, שגם אם המצווה הראשונה מתעכבת, מכל
 מקום אין זה נחשב לעיכוב, שבשל כך נפטור את האדם מהמצווה השנייה.

ושמא יש לדחות ולומר, שאכן כל היכא שיש אפילו עיכוב קל בקיום המצווה, הרי
 שאמרינן "העוסק במצווה פטור מן המצווה". אבל באלו המלוים את המיטה, הרי שעצירה
 לרגע לצורך קריאת פס' ראשון של ק"ש, כלל אין בה גדר של "עיכוב המצווה", שהרי מצוות
 הלוייה אינה מתעכבת כלל בשל כך, ואפילו מצוות הלוייה הפרטית שהוא מקיים כעת
 לכאורה אינה מתעכבת, שכן מצוות הלוייה מתקיימת בעצם הנוכחות של האדם במסע
 הלוייה, וכמו שבמהלך הלוייה של הנפטר לעיתים עומדים לרגע בשל הדחק וכד', ואין מצוות
 הלוייה נפקעת בשל עצירה זו, לכן הה"נ כאשר האדם עוצר לקרוא פס' ראשון של ק"ש,
 הרי שהוא מקיים כעת שתי מצוות יחד, ואין מצוות הלוייה מתעכבת כלל.

טז. וע"ע לקמן, בדבריו של ה"מנחת אשר", שהוכיח מדברי הריטב"א דלא כ"קהלות יעקב".

ושו"ר שניתן להוכיח כדברינו מדברי הריטב"א (סוכה כה: ד"ה "חתן"), המבאר את דברי ת"ק בגמ' (סוכה כה:) שמחייב את החתן ושושביניו בק"ש ופותר אותם מתפילה ותפילין, וז"ל הריטב"א:

"דהאי תנא סבר דהעוסק במצווה פטור מן המצווה ולפיכך [חתן ושושביניו] פטורין מתפלה ותפילין דבעי כונה טובא ולא אפשר לקיימן שתיהן ולא מיחייבי ליתובי דעתיהו כיון דטרידי במצווה, אבל בקריאת שמע חייבים דלא בעי כונה אלא פסוק ראשון ואפשר לקיימן שתיהן..."

כלומר, אע"פ שהחתן ושושביניו נמצאים כעת באמצע מצוות השמחה, מ"מ עצירה לק"ש אין בה כל עיכוב של המצווה וניתן לקיים את שתי המצוות. וזה ככל הנראה מהטעם שגם בשמחת חתן, הרי שהשמחה היא מעצם הימצאותם של השושבינים יחד עם החתן, וגם אם לרגע אחד מהשושבינים עוצר וקורא ק"ש, מכל מקום השמחה בכללותה אינה מתבטלת.

על המעשה בגמ' (סוכה י:), ששני אמוראים ישנו בסוכה הפסולה לפי שיטתם, מהטעם שהם היו "עוסקים במצווה" הפטורים מן הסוכה, כותב הריטב"א (שם ד"ה "אמרו"):

"אמרו ליה אנן שלוחי מצווה ופטורי. פירוש, בשאי אפשר לקיים את שתיהן שאם היו מחזירין אחר סוכה כשרה היו טרודין הרבה [במצוות הסוכה] ובטלין ממצווה [שלשמה הם הלכו כעת], אבל אם אפשר להם לקיים שניהם אינם פטורים מדין העוסק במצווה פטור מן המצווה. וההיא דאמרינן (מכילתא פרשת בא) העוסק בתורה פטור מן התפילין, לאו מהאי טעמא [של העוסק במצווה פטור מן המצווה] הוא דהא אפשר לקיים שתיהם, אלא טעמא משום דמחשבתו טרודה בתלמודו ואיכא היסח הדעת ותפילין צריך שלא יסיח דעתו מהם ק"ו מציץ כדאיתא בפרק יציאות השבת (שבת יב.), כנ"ל"

כלומר, העוסק בתורה פטור מתפילין¹ לא מטעם שהוא מוגדר כ"עוסק במצווה", שכן "הא אפשר לקיים שתיהם". וצ"ע, שכן הלומד תורה וכעת מפסיק מלימודו על מנת להניח תפילין, הרי שיש בכך עיכוב [ואפילו ביטול] של המצווה הראשונה [שהיא מצוות ת"ת], ולכאורה גם מכאן ניתן לומר, שהסברה של הריטב"א ש"אפשר לקיים שתיהם" נובעת מכך, שהפסקה קצרה מאוד בלימוד לצורך הנחת תפילין אינה נחשבת לעיכוב משמעותי, ולכן יהיה חייב בתפילין באמצע לימוד תורה [ורק מצד סברה אחרת של טרדת המחשבה הוא יהיה פטור].

אך לענ"ד גם את המקור הנ"ל ניתן לדחות ולומר, שכן כפי שנרחיב בסוגיית "עוסק במצווה בלימוד תורה", הרי שלדעת רוב השיטות, לא אומרים שהעוסק בתורה יהיה פטור ממצווה, ועל כן שמא כוונת הריטב"א כאן לומר, שהפטור של העוסק בתורה ממצוות תפילין אינו נובע מ"העוסק במצווה", כי לא אומרים "העוסק בתורה פטור מן מצווה". ומה שהריטב"א נקט לשון "דהא אפשר לקיים שתיהם", כוונת דבריו היא, שמכיוון והעוסק

יז. והרחבנו בסוגיה זו בפנ"ע תחת הכותרת "העוסק בתורה פטור מן התפילין".

בלימוד תורה צריך להפסיק את לימודו לצורך קיום מצווה, אזי נמצא ששתי המצוות בידו, וזו כוונת דבריו "דהא אפשר לקיים שתיהם". וצ"ע.

לכן למסקנה נראה לומר, שאין כל חילוק בין עיכוב קצר לעיכוב ארוך, אלא כל היכא שהעיסוק במצווה השנייה יביא לידי עיכוב כלשהו בקיום המצווה הראשונה, הרי שהאדם מוגדר כ"עוסק במצווה" ופטור מן המצווה השנייה.

קושיות על שיטת התוס'

הר"ן (יא. מדפי הרי"ף) מביא את דברי התוס', ומקשה:

"...ולא נראה לי כן, דפשטא דמילתא לא משמע כן [שאם הם היו מתעסקים בקיום מצוות סוכה אזי הם היו מתעכבים בהקבלת פני רבם]. וה"נ אמרין בגמרא (י:): דרב חסדא ורב הונא איקלעו לבי ריש גלותא ואגנינהו רב נחמן בסוכה שמופלגין נוייה ממנה ד' [טפחים] ואמרי ליה אנן שלוחי מצווה אנן ופטורין ופרש"י ז"ל להקביל פניו של ראש גולה דחייב אדם להקביל פנו רבו ברגל ולא אהדרו ליה דסוכה"י [כלומר, ולא חיפשו סוכה] כשרה לדעתיהו כלל [אלא ישנו בסוכה הפסולה לשיטתם, והראיה], דהא אמר להו רב נחמן 'הדרינו בכו משמעתיכו' [כלומר, מכך שהם ישנו בסוכה שנויה מופלגים ד' טפחים, חשב רב נחמן שהם חזרו בהם משיטתם] **ולא משמע דלהוי מפגרים** מראית רבן ברגל אי הוו מהדרי למגנא בסוכה כשרה [כלומר, לא משמע מהמקרה שם, שאם הם היו מחפשים לישון בסוכה כשרה אזי הם היו מתעכבים בקיום מצוות הקבלת פני רבם]..."

כלומר, הר"ן סובר בפשטות, שהליכה לישון בסוכה לא הייתה מעכבת את אותם אמוראים מהמשך קיום המצווה של הקבלת פני רבם, ועל כן לפי התוס' לא מובן מדוע דינם כ"עוסק במצווה".

ועיין ב"הגהות מיימוניות" (הל' סוכה פ"ז אות ד'), שכתב:

"פירש"י הולכי בדרך מצווה כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבוין. והתוס' הקשו על זה וכתבו דצריך להיות כה"ג דכי מיטרדי בקיום מצוות סוכה הוו מפטרי ממצווה. אמנם בספר משמע כפירש"י מעובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דסורה וכו' והם לא הלכו אלא לבי ריש גלותא בשבתא דריגלא וגם בפ"ק דאגנינהו בר נחמן בסוכה שנויה מופלגים ממנה ד' טפחים והיא פסולה לדבריהם והשיבו שלוחי מצווה אנן ופטורין ולא הלכו אלא להקביל פני ריש גלותא [ומשמע, שההליכה לריש גלותא לא הייתה מתעכבת או מתבטלת אם הם היו מחפשים סוכה כשרה לישון בה]. ור' שמחה פירש דכל זה איירי בכה"ג דאי אפשר לקיים שניהם יחד..."

כלומר, הראשונים אכן התקשו כיצד התוס' יבאר את המעשה בשני האמוראים הנ"ל, ואכן מבאר הרבנו שמחה, שאכן מדובר במציאות בה לא היה ניתן לקיים את שתי המצוות,

ואם הם היו מחפשים סוכה כשרה לישון בה, אזי עקב כך למחרת הם היו מתעכבים [או מתבטלים] מקיום המשך המצווה הראשונה של הקבלת פני רבם^ט.

עוד מקשה הר"ן:

"... ועוד מדאמרינן (ברכות טז:) חתן פטור מקריאת שמע עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה [של בעילת מצווה] ואם איתא דביכול לקיים את שתייהם- מיחייב [וכדברי התוס'], נימא דאיבעי ליה ליתובי דעתיה כדאמר (סוכה כה:) גבי אבל 'וליקיים תרויהו'..."

כלומר, מקשה הר"ן, שאם כדברי התוס', שהפטור של "עוסק במצווה" שייך דווקא כאשר לא ניתן לקיים את שתי המצוות יחד, שכן העיסוק במצווה השנייה יעכב או יבטל את המצווה הראשונה, אזי קשה מדין חתן, שפטור מק"ש מצד היותו טרוד בבעילת מצווה. ולכאורה נוכל לטעון כלפי החתן שיכוף את דעתו ויוכל לקיים את שתי המצוות [כמו שיש דרישה כזו מאדם שהוא אבל], ואם כן לא מובן לכאורה לפי התוס' מדוע חל על החתן גדר של "עוסק במצווה".

לאחר מכן כותב הר"ן:

"ולא מצית אמרת ד[חתן] לא מצי ליתובי דעתיה, דהא תנן (ברכות טז:) חתן אם רצה לקרות לילה הראשון קורא..."

כלומר, הר"ן רוצה לכאורה לדחות את הראיה מדין חתן, שכן ניתן לומר שחתן פטור מכיוון שאין הוא יכול לישב את דעתו, בשונה מאבל, שיכול ליישב את דעתו ולקיים את שתי המצוות, ועל כן אין הוא פטור מן המצווה. לכן הייתה לר"ן הו"א לומר, שאין להוכיח מדין חתן כנגד התוס' ולטעון, ש"עוסק במצווה" יהיה פטור אפילו אם הוא כן יכול לקיים את שתי המצוות.

אלא שהר"ן למסקנה לא מקבל את הטיעון שחתן פטור מפני שהוא אינו יכול לכוון דעתו כלל, שהרי מהמשנה ברכות (טז:) עולה שדעת ת"ק שם היא, שחתן יכול להחמיר על עצמו ולהתחייב בק"ש, קמ"ל שניתן לקיים את שתי המצוות, ומכל מקום יש על החתן גדר של "עוסק במצווה", ולכאורה דלא כתוס' הסובר, שאם ניתן לקיים את שתי המצוות ללא כל עיכוב אזי לא אמרינן "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

שני כיוונים זכיתי למצוא באחרונים, שבאים לבאר את דין חתן אליבא דהתוס', ולדחות את קושיית הר"ן:

הסבר ראשון: כאמור, התביעה לפי הר"ן בהסבר התוס' היא, שעל החתן ליישב את דעתו, ונמצא אם כן שהוא יכול לקיים את שתי המצוות. וכותבים האחרונים לדחות את דברי הר"ן, וז"ל ה"דברי ירמיהו" (על הרמב"ם סוכה פ"ו ה"ד אות ג'):

יט. וכגון, שעייכוב זה היה גורם להם להפסיד את השיירה בה הם הלכו או שהעיכוב היה גורם להם להיות עייפים מאוד, ולמחרת הם לא היו יכולים להתרכז כלל בשיעור.

"והביא [הר"ן] ראייה לדבריו מחתן דפטור מק"ש אף דאפשר לבטל את עצמו מטרדתו, שהרי איתא במשנה דאם רצה לקרות קורא עיין שם. ולדעת התוס' וסייעתו י"ל דאם יבטל טרדת לבבו מבטל מצווה, דטרדה גופה מעין המצווה ולא אפשר לקיים שניהם כלל ולא שייך ק"ש וקיום מצווה דטרדה ביחד...".

וכ"כ ה"דברי מלכיא"ל (ח"א סי' כ"ב אות ה'), וז"ל:
 "ונראה בדעת התוס' דשם המחשבה וטירדא גופא מצווה היא כמו"ש המפרשים שם וא"כ יובטל ממחשבתו בשביל זה".

וכן הוא ב"דברות משה" (קידושין סי' מ"ג ענף ב'), שכתב:
 "והא דחתן פטור, אף דהו"ל ליתובי דעתיה, שהקשה עליהו הר"ן, צ"ל דסברי התוס', שעצם הטירדא נחשבת מצווה, משום שצריך להיטרד מזה, ולכן לא נדחה טרדתו שהוא מעשה מצווה מחמת מצוות ק"ש, וביחד טרדא וק"ש אי אפשר לו לקיים...".

כלומר, שלושת האחרונים הללו סוברים שעצם הטרדה שיש לחתן היא גופא חלק מהמצווה, ועל כן הסרת הטרדה של החתן היא כמו הפסקת המצווה הראשונה, וכאמור התוס' סובר, שכאשר העיסוק במצווה השנייה מפריע בקיום המצווה הראשונה, אזי אמרינן 'העוסק במצווה פטור מן המצווה'.

הסבר שני: יש להקדים, המשנה ברכות (טז:) מביאה מחלוקת בחיוב חתן בק"ש, שלדעת ת"ק [שהובא לעיל] החתן רשאי להחמיר על עצמו, ואילו לדעת רשב"ג "לא כל הרוצה ליטול את השם- יטול". והגמ' ברכות (יז:) דנה בביאור מחלוקת ת"ק ורשב"ג דלעיל, וסובר רב שישא בריה דרב אידי, שאין כוונת רשב"ג לאסור על החתן להחמיר על עצמו ולקרוא ק"ש משום "ויהרא", אלא משום שקריאת שמע "בכוונה תליא מילתא, ואנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה..." כלומר, לפי הסבר זה ברשב"ג, אזי אין החתן יכול כלל לכוון את דעתו [אא"כ "גדול הוא ובוטח בעצמו שיוכל להתכוון והוא ראוי ליטול את השם- הרשות בידו"- לשון התוס' (טז. ד"ה "מעשה")].

ומפנה ה"תפארת שמואל" (סוף פ"ב ברא"ש דברכות) למחלוקת ראשונים בעניין השאלה האם פוסקים במשנה תמיד כרשב"ג [חוץ מ-ג' דברים^כ]. ועיין ברא"ש (כתובות פ"ג אות י"ז), שכתב:

"... רב אלפס ז"ל לא הביא מילתא ד'רבן שמעון בן גמליאל אומר', לפי שסובר שאין הלכה כרשב"ג, אבל ר"ת ור"י ז"ל סברי דהלכה כר' יוחנן דאמר כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו חוץ מערב וכו'..."

מוכח שבעלי התוס' פוסקים כרשב"ג בכל מקום בו הוא חלק במשנה. לפי"ז עולה, שמכיוון שהחתן אינו יכול לכוון בדעתו, ועל כן הוא פטור מק"ש. לכאורה לפי דברינו כאן עולה, שאין מדין חתן ראייה לדברי הר"ן, שכן כל קושייתו של הר"ן התבססה על כך שהלכה

כ. "חוץ מערב, צידן וראיה אחרונה" (עיין ב"ב קעד.).

כדברי ת"ק [וכמו שפסקו הרי"ף והרמב"ם בסוגיין], ואילו התוס' ייתכן ופסקו כרשב"ג. וצ"ע.

הר"ן בהמשך דבריו מביא עוד ראיות כנגד שיטת התוס':

"... ובפרק היה קורא (ברכות יד:) נמי אמרינן החופר כוך למת פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה. ובודאי דרכן של חופרין דבתר דמחו בה טובא מיפשי פורתא והדרי ומחו [כלומר, לאחר שהיו עובדים קשה היו עוצרים לנוח ואח"כ חוזרים לעבוד, ולכאורה] ובעידנא דמיפשי למה הוא פטור? [הרי יכול כעת לקיים את מצוות ק"ש וכו'] ובודאי דהחופר כוך למת כדרכו שנינו [כלומר, אין לדחות את הראיה שמדובר על חופר קבר ולא עוצר למנוחה, ולכן הוא פטור, אבל אה"נ בשעת מנוחתו הוא יהיה חייב]!

ובפרק מי שמתו (ברכות יח.) נמי תניא המשמר את המת אף על פי שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה והא משמר ודאי אפשר לו לקיים כמה מצוות ולמה אמרו פטור?..."

לסיכום, הר"ן מביא כמה ראיות, מהן עולה שגם במציאות בה האדם יקיים את המצווה השניה, מ"מ הוא לא יתעכב כתוצאה מכך בקיום המצווה הראשונה, ובכל מקרה אומרים חז"ל שהוא פטור מהמצווה השניה, ודלא כדברי התוס'.

ולענ"ד נראה, שניתן לתרץ את הקושיות על התוס' ע"פ מה שבארנו לעיל, שכל פעולה שהאדם עושה לצורך המצווה השנייה שתעכב את המשך קיום המצווה הראשונה, הרי שאז לשיטת התוס' ג"כ אמרינן "העוסק במצווה פטור מן המצווה השניה", ועל כן בחופר את הקבר שעוצר למנוחה, אם נצריך אותו לקרוא ק"ש ולקיים שאר מצוות בזמן מנוחתו, הרי שאז זמן מנוחתו יתקצר והמשך העיסוק שלו במצווה הראשונה יתעכב או ייפגם עקב כך.

כמו כן לענ"ד ניתן לדחות את הקושיה מדין המשמר את המת מהעכברים, וזאת מכיוון שיש חשש תמידי שבכל רגע יכול לקפוץ עכבר, על כן לא יפסיק את מצוות השמירה על המת על מנת לעסוק במצווה שעיסוק בה יכול להביא לידי מצב בו לפתע יקפוץ עכבר^{כא}.

ושו"ר, שכ"כ ב"ערוך השלחן" (או"ח סי' ל"ח אות י"ג), וז"ל:

"... וכן כשמוצא אבדה ומטפל בה נקרא עוסק במצווה. אבל כשהניחה בביתו, אף שמצווה קעביד שמשמרה לא נקרא עוסק במצווה שיהא פטור ממצווה אחרת. ולא דמי למשמר את המת דהתם כל רגע נקרא עושה מעשה בפועל שצריך להשגיח עליו מפני העכברים וכיוצא בהם..."^{כב}.

כא. עיין שבת (קנא:): "רבי שמעון בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי- אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, אבל [אפילו] עוג מלך הבשן מת- צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה, כל זמן שאדם חי- אימתו מוטלת על הבריות, כיון שמת- בטלה אימתו". וכן נביא לקמן בסוגיית "טרדה", שרבנו אברהם מן ההר סובר, שהמשמר את המת פטור מצד דין "טרדה", שהשומר כל הזמן בחשש שמא כעת יגיע עכבר.

כב. ועיין עוד בשו"ת "מדרש שם ועבר" (אברלין סי' א' אות י'), שהאריך לתרץ את קושיות הר"ן על התוס'. עיי"ש.

תירוצ' אחר לדברי התוס' ניתן לראות בדברי רבנו אברהם מן ההר (סוכה כו.)^כ, שסובר כשיטת התוס', שרק היכא שלא ניתן לקיים את שתי המצוות, רק אז אמרינן "עוסק במצווה פטור מן המצווה", וכתב בעניין "המשמר את המת":

"... וכן נמי משמר את המת, אם יטפל בשום ענין אחר של מצווה- לא יוכל לשמרנו, הוא **טרוד טירדא דמצווה** ופטור מכל עניינים אחרים של מצווה, אלא ישתדל בשמירתו..."

כלומר, הפטור כאן נובע מדין "טרדה של מצווה", ששם אפילו אם יכול לקיים את המצווה השניה בפועל, מכל מקום מכיוון והאדם טרוד בקיום המצווה הראשונה, הרי שאין ביכולתו לקיים את המצווה השניה.

ועיין ב"מועדים וזמנים" (לרב משה שטרנבוך ח"א סי' צ"ג) שמבאר אחרת לגמרי את שיטת התוס', וכתוצאה מכך נדחות קושיות הר"ן על התוס', וז"ל:

"ולענ"ד נראה, שגם התוס' מודו לעיקר סברת הר"ן^{כז}, דכשעוסק פטור, אפילו אפשר לקיים שניהם. רק בזה פליגי, שלדעת הר"ן אין פטור עוסק במצווה אלא כשעוסק ממש. מה שאין כן לשיטת התוס' אין לחלק, ואפילו מקיים מצווה ב'שב ואל תעשה' נמי פטור ממצווה אחרת. [ולפי זה לכאורה קשה על התוס', שכן גם אדם העטוף בציצית יהיה פטור מן המצוות, ועוד קשה, שהרי התוס' חילק בין אפשר או אי אפשר לקיים את שתייהן, ועל כן מבאר הרב שטרנבוך, שהסברה של "אפשר לקיים" שייכת במציאות של "עוסק במצווה בשב ואל תעשה"] ובזה מחלקי [התוס', שהעוסק במצווה פטור מן המצווה] דמיירי כשאי אפשר לקיים שניהם [שאו במצוות "שב ואל תעשה" יהיה פטור מהמצווה השניה], אבל בשאפשר לקיים שניהם לא מיפטר מפני קיום מצווה בשב ואל תעשה. אבל כשעוסק ממש אולי גם לדידהו פטור בכל גוונא..."

כלומר, לפי דבריו עולה, שהתוס' מיקל יותר מאשר הר"ן, שכן לשיטת התוס' במציאות של קיום מצווה ב'שב ואל תעשה" ובכל זאת אינו יכול לקיים את המצווה השנייה גם כן יהיה פטור. ולכן לא קשה מהחופר קבר וכן מהמשמר את המת, שכן שם הוי "קום ועשה" ולתוס' [כמו לר"ן] פטור בכגון זה [ואפילו אם יכול לקיים שתייהן].

חידושו של הריטב"א

על גבי דבריו אלו של התוס' באים דבריו של הריטב"א^{כח}. הריטב"א הביא בשני מקומות (י: ד"ה "אמרו ליה" וכן כו. ד"ה "ת"ר הולכי דרכים") את האוקימתא של התוס', שאם אותם האמוראים היו מתעסקים בסוכה- הם היו בטלים ממצוות הקבלת פני

כג. הובאו בארוכה בסוגיית "טרדה".

כד. תובא לקמן.

כה. וכ"כ גם היב"א (ה"ה או"ח סי' י"ג אות ו').

רבים, דהיינו שגם הוא מודה שהגדר של "עוסק במצווה" שייך דווקא היכא שהעיסוק במצווה השנייה יעכב או יבטל את האדם מהמשך קיום המצווה הראשונה¹. אלא שהוא מוסיף עוד על דבריהם של התוס' ואומר (כה. ד"ה "מתני' שלוחי מצווה"):

"מתניתין שלוחי מצווה פטורים מן הסוכה. פירוש, משום דעוסק במצווה פטור מן המצווה ומייתי לה בגמרא מקרא. ותימה, דהא ודאי לא אמרו העוסק במצווה פטור מן המצווה אלא בשאי אפשר לקיים שתיהן, כי בעודו בסוכה או שמניח תפילין או שמתעטף בציצית או שיש מזוזה בפתחו אין לפטרו מכל המצוות... וכיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במצווה זו למה לי קרא? פשיטא! למה יניח מצווה זו מפני מצווה אחרת?!"

כלומר, הריטב"א מקשה, שאם כדבריו של התוס', שכאשר אדם עוסק במצווה אחת והעיסוק במצווה אחרת יפגום במצווה הראשונה, זה מה שבאה התורה לחדש לנו בדין של "עוסק במצווה" שהוא פטור מן המצווה השנייה, הרי זה פשיטא! שכן מה ההו"א לומר, שהאדם יניח את המצווה שהוא עוסק בה כעת ויתעסק במצווה אחרת שתבוא על חשבון המצווה הראשונה! ואם כן לשם מה צריך פסוק על מנת ללמד זאת?

ומתרץ הריטב"א:

"וי"ל דהא קמ"ל דאפילו בעי להניח מצווה זו לעשות מצווה אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו, סד"א איפטורי הוא דמיפטר מינה [-מהמצווה השניה], אבל אי בעי למשבק הא [-הראשונה] ולמיעבד אידך [-השניה] הרשות בידו, קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות ואסור להניח מצוותו מפני דבר שהוא של רשות"

כלומר, משמעות הפטור היא גורפת, שכאשר אדם עוסק במצווה, ועיסוק במצווה אחרת יפגום בקיום המצווה הראשונה, אזי הרי שכל שאר המצוות הן בגדר של רשות לגביו, ולכן אסור לו להניח את המצווה הראשונה, ואפילו אם היא קטנה יותר ולעסוק במצווה השניה, אפילו היא גדולה יותר.

עולה מתוך דבריו של הריטב"א, שהסברה מדוע העוסק במצווה יהיה פטור ממצווה אחרת, היא מפני שהמצווה האחרת אצלו היא בגדר של "פטור", כלומר, המצווה השנייה

כו. ולפי"ז יש לברר את דבריו של הריטב"א (קידושין לב. ד"ה "איסי"), שכתב: "אבל כשהתחיל כבר במצווה ובאת לידו מצווה אחרת הא קיימא לן בהדיא (ברכות יא.) שהעוסק במצווה פטור מן המצווה ואפילו כשאפשר לעשות שתיהם" פשט הדברים הוא, שאפילו אם יכול לקיים את שתי המצוות, מ"מ הוא יהיה פטור מצד "עוסק במצווה", וזו אינה סברת התוס' והריטב"א כאן! ושם י"ל, ע"פ האמור לעיל שסברת התוס' אינה בהכרח "ביטול" של המצווה הראשונה, אלא גם מציאות של "עיכוב" של המצווה הראשונה, גם אז נאמר "עוסק במצווה", וקמ"ל הריטב"א, שגם אם ניתן לקיים את שתי המצוות, אלא שהמצווה הראשונה תתעכב עקב קיום המצווה השנייה, הרי שהוא יהיה פטור מצד דין "עוסק במצווה". וצ"ע.

כלל לא שייכת לגביו! ולכן גם אינו רשאי לעזוב את המצווה בה התחיל ולעבור לעשות את המצווה השניה^{כז}.

כאמור לעיל הריטב"א מתבסס על שיטת התוס', ואגב זאת משמע גם, שהסברה של "עוסק במצווה" אליבא דהתוס' אינה נובעת מצד סברת "אונס", ולא כפי שהבאנו לעיל בשם ה"קהלות יעקב", שכן הפטור מהמצווה השנייה אינו נובע מכך שהוא "אונס" מלקיימה, אלא הסיבה שהעוסק במצווה פטור מהמצווה השנייה היא מפני שכעת כלל אין מצווה שניה, וכעת המצווה השנייה היא כרשות לגביו. וכך הבין ה"מנחת אשר" (דברים סי' י"א), שהביא את דברי ה"קהלות יעקב" דלעיל, וכתב וז"ל:

"אך דרך זו [של הקהלות יעקב בביאור סברת התוס', שהיא מצד סברת "אונס"] נסתרת מדברי הריטב"א, דמחד גיסא נקט שם כשיטת התוס', דאם אפשר לקיים שניהם - חייב, ומאידך כתב להקשות דכיון שאינו פטור אלא כשאי אפשר לקיים שניהם למה לי קרא ומה הו"א שחייב להניח מצווה זו כדי לקיים מצווה אחרת, וכתב ליישב דהו"א דצריך להניח מצווה כדי לקיים מצווה אחרת גדולה הימנה, וקמ"ל דאין רשות בידו... [משמע] דכשעוסק במצווה פטור הוא לגמרי ממצווה אחרת, והוי ליה כאילו לא הגיע זמנה וכעין גדר 'הותרה', ולא פטור מגדר אונס בלבד...^{כט}.

סיכום שיטת התוס' - כאשר אדם עוסק במצווה אחת ובאה לפניו מצווה נוספת, אזי אם העיסוק במצווה הנוספת יעכב או יבטל אותו מקיום המצווה הראשונה - הרי שהוא פטור,

כז. עיין לקמן בסוגיה העוסקת בנושא "העוסק במצווה שהפסיק וקיים את המצווה השנייה - האם יצא בה ידי חובה", שם הרחבנו את הדיון בביאור דברי הריטב"א הללו.

כח. יש לציין, שהריטב"א מביא שם גם תירוצו נוסף, וז"ל: "ועוד למדנו הכתוב, דאע"ג דאיכא עליה מצווה קבועה לזמן ודאי כגון קריאת שמע ושחיטת הפסח וקודם לכן באת לו מצווה אחרת שתבטלנו מן האחרת אם יתחיל בה, רשאי הוא להתחיל בזו שבאה לידו עכשיו ואם יבטל מן האחרת יבטל, ואינו חשוב פורק עצמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מצווה, שאין חיוב המצווה עליו עד שיגיע זמנה וראשונה קודמת, כנ"ל", דהיינו, התירוצו השני של הריטב"א אומר, שהחידוש של התורה בדין "עוסק במצווה" הוא, שכאשר יש לאדם מצווה קבועה בזמן, וכעת באה לפניו מצווה שאם יעסוק בה, הרי שהוא לא יוכל לקיים את המצווה הקבועה, אזי היינו חושבים לומר, שיש לו לקיים את המצווה הקבועה המאוחרת יותר, ולא את המצווה שכעת לפניו [שמא מצד "תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם"], קמ"ל התורה, שיקיים את המצווה הראשונה שנמצאת לפניו כעת, שכן בה הוא מחויב כעת, ואילו במצווה המאוחרת הוא לא מחויב כעת.

ועיין בשו"ת "חתן סופר" (ארנפלד סי' י"ד), שכתב: "הנה הנפק"מ בין שני תירוצים נ"ל, דלתירוצו בתרא [התירוצו שהבאנו לעיל] העוסק במצווה אסור לעזוב הראשונה שעוסק בה ולעסוק באחרת, מה שאין כן לתירוצו קמא [התירוצו שהבאנו בהערה כאן] אין לנו הכרח לזה שאסור לעשות כן, אלא דאשמוענן דמותר להתחיל בקלה אע"ג שע"כ יבוטל מהחמורה, אבל לעולם כשיכול לעזוב הראשונה - רשאי לעזובה ולעסוק בשניה, אלא דאינו מחויב לעשות כן, ואפילו בקלה נגד חמורה...".

כט. בעניין הנפק"מ בין הטעמים בשיטת התוס' עיין בזה בסוגיית "עבר ועזב את המצווה הראשונה וקיים את השנייה".

מצד דין "עוסק במצווה". ונחלקו האחרונים, האם הסברה של התוס' נובעת מדין "אנוס" או "פטור". ולשיטת התוס' אין חילוק בין אם האדם "עוסק" בפועל במצווה [מנער את בגד האבדה] לבין אם הוא "מקיים" מצווה [האבדה מונחת אצלו בבית], כל עוד שהעיסוק במצווה השנייה יעכב אותו מקיום המצווה הראשונה, הרי שהוא מוגדר כ"עוסק במצווה".

יש להוסיף, שדברי התוס' שייכים לא רק במציאות שבה עיסוק במצווה השנייה בודאי יעכב או יבטל את המצווה הראשונה, אלא אפילו אם יש רק ספק, שמא העיסוק במצווה השנייה יעכב את המצווה הראשונה, גם אז הוא פטור מהמצווה השנייה, וכלשון הריטב"א (סוכה כו. ד"ה "הולכי"), שכתב:

"תנו רבנן הולכי דרכים ביום כו' הולכי לדבר מצווה פטורים בין ביום בין בלילה. פירוש כשהוא בענין שאם יתעכבו לישב בסוכה שמא יארע להם ביטול במצווה. כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו על שפת הנהר, כדי שימהרו לבא בבקר לבית המדרש לשמוע דרשא דרגלא".

שיטת הר"ן

כאמור לעיל הר"ן הקשה כמה קושיות על שיטת התוס', ולכן מסיק הר"ן וכותב (יא. מדפי הר"ף):

"לפיכך נ"ל דהעוסק במצווה פטור מן המצווה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן. [ואם כן קשה לשיטתו מדוע "פרוטה דרב יוסף" לא שכיחא, הרי אם לפי דבריו של הר"ן האדם פטור אפילו אם יכול לקיים את שתיהן, נמצא לפי"ז לכאורה, שאפילו מי שהאבדה מצויה בביתו יהיה פטור מצדקה, ו"פרוטה דרב יוסף" כן תהיה שכיחא! ועל כן מתרץ הר"ן] וההיא דנדרים לא מוכחא מידי, דודאי בשעה שהאבדה משומרת בתיבתו לא מפטר ד'עוסק' במצווה אמרינן ולא 'מקיים' מצווה. ומי שאבדה אצלו אף על פי שהוא 'מקיים' מצווה, [מכל מקום] אינו 'עוסק' בה אלא בשעה שמנערה לצרכה ובההיא שעתא ודאי פטור למיתב פרוטה לעני, אף על פי שאפשר לקיים את שתיהן ולחזור לנערו אלא בההיא גוונא [כשבדיוק כשמנער יבוא עני לבקש צדקה] לא שכיח. והיינו טעמא, דמדפטר רחמנא חתן אף על גב דאפשר ליה ליתובי דעתיה ולקיים את שתיהן וכדכתיבנא, ילפינן כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות אף על פי שאפשר... ומיהו כל שצריך לטרוח- פטור, ומשום הכי רבנן דהוו שלוחי מצווה הוו גנו חוץ לסוכה דכל זמן שליחותן עוסקים במצווה מיקרו ולא היו חייבים לקיים מצוות סוכה"

תחילה הר"ן דוחה את הראיה של התוס' מדין "פרוטה דרב יוסף" וכן מהטענה שמי שמנח טלית או תפילין לכאורה יהיה פטור מן המצוות. והטענה של הר"ן היא, שיש לחלק בין מציאות בה אדם "עוסק" בפועל במצווה, לבין היכא שהוא "מקיים" מצווה, ללא כל

ל. ועיין לקמן בסוגיית "העוסק במצווה שפטור ממצווה אחרת- האם אותה מצווה היא בגדר הותרה או דחיה" במחלוקת ה"דרישה" וה"ט"ז, ומה שהרחבנו בזה.

פעולה מצידו. ולכן מציאות בה יש לאדם אבדה בבית או שיש עליו תפילין וכד', אין עליו כלל שם של "עוסק במצווה", ולכן יהיה חייב במצוות^{לא}.

כלומר, אליבא דהר"ן, הסברה של "העוסק במצווה פטור מן המצווה" אינה כתוס' הסובר שמפאת העיכוב שיש בדבר, שאם יעסוק במצווה השניה- יתעכב בהמשך קיום המצווה הראשונה. אלא דעת הר"ן היא, שהסברה ב"עוסק במצווה" היא מפני הטורח שיש לאדם כאשר הוא מקיים ג"כ את המצווה השניה, ולשיטתו גם אם ניתן לקיים את שתי המצוות, ואין אחת באה על חשבון השניה, מ"מ כל עוד יש טורח בקיום המצווה השניה- הרי שהוא פטור מהמצווה השנייה מדין "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

ולכאורה יש לעיין, שכן מדוע סברה זו של "טורח" יש בה ממש בכדי לפטור את האדם ממצווה אחרת, הרי אדרבה, בהקדמה לחיבור זה הבאנו מקורות רבים עד כמה יש לאדם לטרוח על מנת לקיים מצוות, אם כן לכאורה גם אם האדם עוסק במצווה וכעת יש טורח בקיום המצווה השניה, אזי שיטרח גם במצווה השניה, "ולפום צערא אגרא!"

אלא נראה לענ"ד לבאר את הסברה בדבריו של הר"ן כך: הר"ן כתב "כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום" כלומר, העוסק במצווה הרי הוא כפועל שכיר העובד אצל הקב"ה, ומכיוון שגדר חיוב העבודה של האדם הוא "כי בכל כחי עבדתי את אביכן"^{לב}, על כן כל היכא שיש בקיום המצווה השנייה טורח, הרי שהדבר יוריד מהמאמץ המרבי, שהאדם צריך להשקיע במצווה הראשונה, ועל כן פטור מהשניה. אבל כאשר אין כל טורח בקיום המצווה השניה, הרי שאין כאן פגיעה בקיום המצווה הראשונה בצורתה המיטבית, ולכן הוא חייב גם בשנייה^{לג}.

לא. ועיין ב"הערות הרב אלישיב" זצ"ל (ברכות יא.), שכתב: "ובפרק הישן (שם) הקשו התוס' בד"ה שלוחי מצווה, אטו מי שיש לו מוזהר בפתחו ותפילין בראשו יפטור מכל המצוות, ולכך כתבו שדין עוסק במצווה פטור מן המצווה הוא דוקא באינו יכול לקיים שניהם. וכ"ה בתוס' ב"ק נ"ו ע"ב. (ובעצם קושיהם יש לתמוה שהרי לא פטרו אלא את העוסק במצווה ולא את המקיים מצווה, ודמי קצת למילה בבשרו, ואין כאן המקום להאריך)... כלומר, התירוץ הזה של הר"ן הוא מדויק, ואם כן מדוע התוס' לא נקט את התירוץ הזה. ונותר בצ"ע.

לב. פוסק הרמב"ם (שכירות פ"ג ה"ז): "כדרך שמוזהר בעה"ב שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעה"ב ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה, וכן חייב לעבוד בכל כחו שהרי יעקב הצדיק אמר כי בכל כחי עבדתי את אביכן, לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה שנאמר ויפרץ האיש מאד מאד". וכן נפסק בשו"ע (חומ"מ סי' ר"צ סעי' כ"ג): "אפוטרופוס, בין

לג. ושו"ר שכתב זה כותב "קצות החושן", ונקדים: פוסק השו"ע (חומ"מ סי' ר"צ סעי' כ"ג): "אפוטרופוס, בין מינוהו אבי היתומים בין מינוהו בית דין, עד שלא החזיק בנכסי היתומים [ולא נתעסק עדיין בצרכיהם- רמ"א] יכול לחזור בו; משהחזיק בנכסי היתומים [או התחיל להתעסק בצרכיהם- רמ"א] אינו יכול לחזור בו".

ומקשה ב"קצות החושן" (שם סק"ה): "וצריך להבין מאי שנא מפועל דיכול לחזור בחצי יום (ב"מ י.)... ונראה משום דטעמא דפועל חוזר היינו משום דכתיב (ויקרא כה, מב) 'כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים

כאמור לעיל הבאנו את דברי הגמ' סוכה, שדנה על פטור חתן ושושביניו מן הסוכה, והגמ' "חפשה" מציאות כיצד ניתן יהיה שהחתן ושושביניו יהיו גם חייבים בסוכה, למרות שהם עוסקים במצווה. ולכאורה לפי דבריו של הר"ן, דברי הגמ' אינם מובנים, שהרי לכאורה יש בזה טרחה לחתן ולשושביניו, ולכן גם כאשר ניתן לקיים את שתי המצוות, מ"מ כאשר יש טרחה בקיום המצווה השניה, אזי הוא פטור מהמצווה השניה.

אלא כפי שכתב הר"ן [נביא את דבריו אלו במלואם לקמן]: "... אין דרך המשמחין לשמח חתן וכלה בחופה בלבד אלא אף בחדרים ובעליות ובסוכה משמחין אותן ומשום הכי פרכינן דכיון דכי ארחייהו מצווה עבדי יצאו ידי שתייהן", כלומר, ניתן לשמח את החתן גם מחוץ לסוכה, וזו "דרך" שמחת השושבינים, וניתן לקיים את שתי המצוות ללא כל טרחה [וכאמור אז לר"ן אין אומרים "העוסק במצווה פטור מן המצווה"], ועל כן יש הו"א לומר שהם יהיו חייבים בסוכה^{לד}.

כאמור לעיל ראינו, שהר"ן הקשה מספר קושיות על התוס', ובין היתר הקשה על התוס' מדין החופר כוך למת והמשמר את המת שפטורים מק"ש. אלא שלכאורה המקורות הנ"ל יהיו קשים גם אליבא דהר"ן, שכן לחופר את הקבר או למשמר את המת אין כל "טרחה" להפסיק את מלאכתם ולקיים גם מצוות אחרות תוך כדי, ומדוע אם כן אליבא דהר"ן הם יהיו פטורים מצד דין "עוסק במצווה". אשר על כן נלע"ד לבאר בכוונת הר"ן, ש"טרחה" אינה בהכרח מאמץ גופני כלשהו, אלא גם "טרחה נפשית ומחשבתית", כלומר, עצם זה שתוך כדי עיסוק במצווה אחת, האדם צריך להיות עסוק מחשבתית במצווה אחרת, וכיצד הוא יוכל לקיים אותה, גם בכגון זה אמרינן דחשיב "טרחה" ובכגון זה אמרינן לשיטת הר"ן "העוסק במצווה פטור מן המצווה"^{לה}.

ויש לברר, האם הר"ן חולק על התוס' או מוסיף עליו, כלומר, כיצד יסבור הר"ן במציאות בה האדם אינו "עוסק" במצווה, אלא רק "מקיים", אבל מכל מקום זו מציאות בה "אינו יכול לקיים שניהם". כגון, במציאות בה אדם עטור בתפילין [וכעת הוא "מקיים" מצוות תפילין ולא "עוסק" בה], וכעת מבקשים ממנו לקיים מצווה, שלשם קיומה הוא צריך לחלוץ את התפילין [כגון שחברו ביקש ממנו את תפיליו^{לז}]. כאמור לעיל, אליבא דהר"ן אין לו גדר

לעבדים, וכיון דאפוטרופוס מצווה קא עביד הו"ל עבד ה' [ולא עבד לעבד]... עולה מדבריו אם כן, שמי שעוסק במצווה, הרי שבאותה שעה הוא מוגדר כ"עבד של הקב"ה".

לד. וכן כותב הגר"א (או"ח סי' ל"ח אות י' בסופו) בביאור דברי הר"ן.

לה. וזאת בשונה מ"טרדה", שנרחיב בה בסוגיות הבאות, ששם האדם אינו עוסק בפועל במצווה כמו כאן, אלא רק טרוד מחשבתית במצווה.

לו. ועיין בהרחבה בשו"ת "מדרש שם ועבר" (אעבלין סי' ג'), שהאריך בנידון אדם שהגיע לבית הכנסת ללא תפילין וביקש מחברו שיחלוץ את תפיליו לאחר תפילת י"ח וישאילם לו, על מנת שגם הוא יספיק לקרוא ק"ש עם תפילין בזמנה. והעלה למסקנה, ש"אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך" ומכיוון שהשו"ע (או"ח סי' כ"ה סע' י"ג) פסק שנוהגים שלא לחלוץ תפילין עד לאחר "ובא לציון", על כן אין לו לחלוץ בחזרת הש"ץ.

של "עוסק במצווה" [שכן אין הוא "עוסק" אלא רק "מקיים"], מאידך בשביל לקיים את המצווה השניה, הרי שהוא צריך "להוציא" את עצמו מהמצווה הראשונה [-במקרה שלנו מדובר שהוא צריך לחלוץ את התפילין שלו] וליבא דהתוס' הוא ייחשב כ"עוסק במצווה", שכן המעבר לקיום המצווה השנייה מבטל אותו מקיום המצווה הראשונה.

שו"ר שעמד על כך בספר "מבשר טוב" ("העוסק במצווה" עמ' י"ח), שכתב:

"ואמנם ע"פ רוב אין מצוי קיום מצווה^ל שלא יוכל לעשות מצווה אחרת, והעירני נכדי הר"ר יוסף וייס הי"ו, שיתכן היכי תמצא, כגון הדר בא"י שאין לו סוכה לישב בה כי אם בחוץ לארץ, שבישיבתו בארץ מקיים מצווה בלא שעוסק בה. ולשיטת התוס' לא יצא מא"י למצוות הסוכה, מכיון שאף המקיים מצווה פטור ממצווה אחרת כשאין יכול לקיים שניהם, ואם כן לא יעזוב המצוות הראשונה של ישוב ארץ ישראל לטובת הסוכה. אבל לשיטת רש"י [והר"ן] לא נאמר כאן דין עוסק במצווה פטור מן המצווה, שאין כאן אלא קיום בלבד, ולשיטתו יעזוב את א"י כדי לקיים מצוות סוכה בחו"ל"

עולה מדבריו, שהר"ן והתוס' חלוקים, ואכן ישנן מציאויות בהן לשיטת התוס' יהיה לאדם גדר של "עוסק במצווה" ואילו לשיטת הר"ן האדם לא יהיה מוגדר כ"עוסק במצווה". ולפי"ז למשל במקרה שהובא לעיל, מי שעטור כעת בתפילין לקראת סוף תפילתו ובא חברו ומבקש להניח ג"כ, הרי שכעת הוא אינו "עוסק" במצוות תפילין אלא רק "מקיים" ומאידך יש כאן מציאות של "אינו יכול לקיים שתיהן", ולכן אליבא דהתוס' הוא יהיה פטור מלתת לחברו את התפילין, ואילו לר"ן הוא יהיה חייב^ל.

ולענ"ד נראה לומר, שהר"ן אינו חולק על התוס' אלא הוא כמוסיף על דבריו, ונביא לכך לענ"ד מספר ראיות:

הר"ן עצמו (יב. מדפי הרי"ף) בביאור הסוגיה של חיוב חתן ושושביניו בק"ש, תפילה ותפילין^ט, מבאר מדוע דעת ת"ק שם היא, שהחתן חייב בק"ש, וז"ל:

"... לפיכך נראה דאית ליה להאי תנא העוסק במצווה פטור מן המצווה, מיהו סבירא ליה דבק"ש דליכא טירחא כלל ולא מיחסר ביה מידי משמחה דידהו..."

כלומר, מכיוון שאין כאן טרחה לחתן לקרוא ק"ש [וכסברת הר"ן] וגם לא נחסר שום דבר במצוות השמחה, דהיינו אין כאן עיכוב או ביטול של המצווה [וכשיטת התוס'], על כן אין על החתן גדר של "עוסק במצווה" לעניין ק"ש והוא חייב בק"ש. משמע, שהר"ן אינו חולק על התוס' אלא מוסיף עליו!

לז. "קיום" לאפוקי מ"עיסוק" אליבא דחילוקו של הר"ן.

לח. ועיין עוד מה שניתן לומר בזה בסוף סוגיית "הסברות בדין העוסק במצווה פטור מן המצווה" בדין הפלגה ג' ימים לפני השבת" וכן בנספח ה' העוסק ב"ניחום אבלים וביקור חולים בשבת" בדיון בדברי הריבב"ן.

לט. ונרחיב בסוגיה זו בפנ"ע.

המהר"ח או"ז (סי' קפ"ג. דבריו יובאו לקמן) כותב בשם אביו האו"ז:

"... אבל בשעה שהוא כותב תפילין ומזוזות שאינו יכול באותה שעה להתפלל או להניח מפני שמתבטל מכתובה, להא לא אצטרך קרא. **דמסברא הוא פטור** כיון שאינו יכול לקיים שניהם. דאמאי יניח מצווה שעוסק בה ויעסוק במצווה אחרת..."

כלומר, בשעה שאדם עוסק במצווה, וכעת באה לפניו מצווה אחרת, שהעיסוק בה יעכב אותו מלקיים את המצווה הראשונה, אזי אין צורך כלל בדרשת הפסוקים לשם כך, אלא מסברה יש לומר, שהוא יהיה פטור מהמצווה השניה, שכן אין כל סברה שיניח את המצווה בה הוא עוסק כעת ויקיים מצווה אחרת. עולה מדבריו, שבמציאות שהתוס' דן עליה, אין חולקים שהאדם יהיה פטור, אלא המחלוקת היא מצד מה האדם פטור, האם מדרשת הכתוב [שיטת התוס'] או מסברה [מהר"ח או"ז ושמה מודה לכך גם הר"ן עצמו].

כמו כן ניתן לענ"ד להוכיח כן מדברי המשנ"ב. כפי שנראה למסקנת הסוגיה, הרי שהמשנ"ב פסק בפירוש כדעת הר"ן, שהסברה היא "טרחה". מאידך, השו"ע (או"ח סי' ע"א סע' ו') פסק בדין החופרים קבר למת [שדינם "עוסק במצווה"]:

"היו ב' או יותר חופרים, כל הצריכים לצרכי החפירה בבת אחת, פטורין. ואם יש נוספים, נשמטים וקורין, וחוזרים אלו ומתעסקים והאחרים נשמטין וקורין"

בסיפא בשו"ע מובא, שאם יש יותר אנשים ממה שצריך, אז מחלקים את העבודה ביניהם וחלק עובדים וחלק קוראים ק"ש. ומביא המשנ"ב (סק"ד) את דברי הב"י שם, וז"ל: "ר"ל ונמצא שקראו כולם ולא נתבטל שום דבר מעסק הקבר כלל אפילו רגע"

כלומר, לא מדובר כאן על מציאות בה החופרים נחים ממלאכתם, אלא שבאמצע החפירה החופר מתחלף עם אדם אחר, וכעת הוא אינו עוסק במצווה, ולכן יקרא ק"ש. ומשמע מדברי השו"ע, שאין כאן עצה טובה, אלא כך מדינא יש לנהוג. ולכן, אמנם כאשר אדם יחיד חופר קבר למת, הרי שדינו כ"עוסק במצווה" (שו"ע שם סע' ה'), ואין לו להפסיק ולקרוא ק"ש, הן מצד ה"טרחה הנפשית" שיש בדבר (לשיטת הר"ן), והן מצד העיכוב שיש בזה בקיום המצווה הראשונה - חפירת הקבר (לשיטת התוס'). אבל כשיש שני אנשים, כאשר בפועל רק אחד מהם נצרך לחפירה, אזי יש לחופר להפסיק את מצוותו ולהעבירה לשני, ובכך כעת הוא אינו "עוסק במצווה" ואין את סברת "טרחה", וכמו כן עצם המצווה של חפירת קבר למת אינה מתעכבת. וניתן לדייק מדברי המשנ"ב בשם הב"י, שעצם זה שמביאים גם את הסברה של התוס' "ולא נתבטל שום דבר מעסק הקבר כלל אפילו רגע", משמע שגם שיטת התוס' נפסקה לדינא, וזה מתיישב אם נבאר שהר"ן אינו חולק על התוס' אלא מוסיף על דבריו. כנלע"ד.

בירור המושג "מהיות טוב אל תקרי רע"

הר"ן (שם) מסיים את דבריו וכותב:

"ומיהו מדינא ודאי שכל שאינו צריך לטרוח כלל אלא כדרכו במצווה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם, דבכה"ג ודאי יצא ידי שתיהן ומהיות טוב אל יקרא רע. ומשום

הכי פרכינן בגמרא (כה:) עליה דרבי אבא בר זבדא אמר רב חתן ושושביניו פטורין מן הסוכה 'וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה', דאע"ג דהעוסק במצווה פטור מן המצווה, אפילו הכי אין דרך המשמחין לשמח חתן וכלה בחופה בלבד, אלא אף בחדרים ובעליות ובסוכה משמחין אותן. ומשום הכי פרכינן דכיון דכי ארחייהו מצווה עבדי יצאו ידי שתייהן..."

כלומר, סובר הר"ן, שאם יכול לקיים גם את המצווה השנייה ללא טרחה, אזי יש לו לקיים גם את המצווה השנייה מדין "מהיות טוב אל יקרא רע", שלכאורה בפשטות משמעו, שאם האדם יכול לקיים עוד מצווה, אז ראוי לו לעשותה. אלא שלפי הסבר זה הסיבה לקיים את המצווה השנייה היא מצד "טוב לעשות" ולא מצד "חובה לעשות"! וכן ניתן לכאורה להוכיח, מכך שהר"ן נקט את המימרא "מהיות טוב" וכו' דווקא, המופיעה ג"כ במסכת ברכות (ל), שם הגמ' דנה על תפילת הדרך, וז"ל הגמ' שם:

"והיכי מצלי לה? - רב חסדא אמר: מעומד; רב ששת אמר: אפילו מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא, קם [-נעמד] רב חסדא וקא מצלי. אמר ליה רב ששת [שהיה עיון] לשמעיה [-לשמשו]: מאי קא עביד רב חסדא? אמר ליה: קאי ומצלי. אמר ליה: אוקמן נמי לדידי ואצלי [-העמידו גם אותי ותתפלל בעמידה את תפילת הדרך כמו רב חסדא], מהיות טוב אל תקרא רע"

ומבאר שם רש"י (ד"ה "מהיות"):

"מהיות טוב אל תקרא רע - הואיל ואני יכול להתפלל מעומד, שהרי חבורתי עומדת, לא אקרא רע להתפלל מהלך, ואף על פי שמותר"

משמע מרש"י, שאע"פ שמותר לומר תפילת הדרך בהליכה, מ"מ אם אפשר לקרותה בעמידה - זה עדיף! ועולה לנו לכאורה, שלפי הר"ן שנקט את המימרא הזו, הרי שכאשר ניתן לקיים גם את המצווה השנייה ללא כל טרחה, מ"מ זה רק בגדר של "מהיות טוב", אבל אין זו חובה לקיים את המצווה השנייה!

כן משמע גם מהגמ' ב"ק (פא:), האומרת:

"כדתניא: הרי שכלו פירותיו [של בעל השדה] מן השדה, ו[מכל מקום] אינו מניח [ל]בני אדם ליכנס בתוך שדהו, מה הבריות אומרות עליו? מה הנאה יש לפלוני, ומה הבריות מזיקות לו?! עליו הכתוב אומר: מהיות טוב אל תקרי רע"

משמעות המימרא היא, שאם אדם יכול לעשות טוב, אז ראוי לו שיעשה את זה. ומתוך הדיון בגמ' כאן עולה, שלמרות שאין חובה לאדם לתת לאחרים לעבור בתוך שדהו, מ"מ כך נכון וראוי לעשות²!

מ. וע"ע בשל"ה הקדוש (כלל לשונות סוגיות אות ב' ד"ה "בהיות"), שכתב: "... והכונה, מאחר שיש לאל ידך לעשות בתכלית הטוב, דהינו מצווה מן המובחר, למה תהיה נקרא לאיש רע, מאחר שיש לאל ידך לעשות בתכלית הטוב".

כך גם מבאר ה"משנה ברורה" בדין "נחלקה התיומת" של לולב (שו"ע או"ח סי' תרמ"ה סק"ט), הכותב:

"... ועל כן אם יש לו לולב אחר- יותר טוב לברך עליו משום **מהיות טוב** וגו' אבל **מדינא אין לחוש לזה כלל** כל זמן שלא נחלק רובו".

וכן ראיתי ב"פסקי תשובה" (פיטרקובסקי סי' רס"ה בהערה ד"ה "ולולי"), שהביא את דברי הר"ן דלעיל וכתב:

"ונראה, ד[הר"ן] אינו רוצה לומר דבכהאי גוונא [שיכול לקיים את המצווה השניה ללא כל טרחה, שאז] **מדינא** חייב בשתיהן, ו[אין כוונת הר"ן, ש]לא אמרינן [במקרה כזה שיכול לקיים שתיהן ללא כל טרחה את הדין] מדאור' [של] עוסק במצווה פטור מן המצווה [אלא אדרבה הוא חייב גם במצווה השניה. זו אינה כוונת הר"ן], **אלא דמדינא עוסק במצווה אפילו בכה"ג [שאינו לו טרחה] פטור מן המצווה, ולא קאמר אלא משום 'מהיות טוב אל יקרא רע'...** וראה לדברי, דהנה הר"ן והאו"ז [שיובא לקמן]... אזלו בחדא שיטתא^מ, ואילו האו"ז לא הזכיר כלל דבכה"ג יצא ידי שתיהן..."

אלא נלע"ד לומר, שמתוך דברי הר"ן עצמם ניתן להוכיח, שכוונתו היא שכאשר אין טרחה יש חיוב לקיים את שתי המצוות, שכן כאשר הר"ן (על הרי"ף סוכה יב.) מבאר את מחלוקת ת"ק ורבי שילא בדין חתן ושושבינים לעניין הפטור מתפילה, תפילין וק"ש^{מב}, הרי שבדעת ת"ק, המחייב את החתן בק"ש, מבאר הר"ן:

"... מיהו סבירא ליה דבק"ש דליכא טירחא כלל ולא מיחסר ביה מידי משמחה דידהו [שזו המצווה בה הוא עוסק כעת] ומשום הכי נהי דכל שלא בעל חתן פטור אפילו מק"ש דטריד [מכל מקום] לאחר בעילה **חייב** [אע"פ שהוא עוסק כעת במצוות שמחה]..."

כלומר, החתן גם לשמוח בשמחת הנישואין וגם לקרוא ק"ש כשיגיע זמנה, ואין כל טרחה בכך, ופוסק הר"ן שהחתן "חייב" בק"ש ולא רק "ונכון לקרוא ק"ש"!

וכן עיין בבית הל' (סי' ל"ח סע' ח' ד"ה "אם צריך"), שכתב:

"... ומש"כ הרמ"א אבל אם וכו' בלא טורח [כלומר, מה שהרמ"א הביא לדינא את דברי הר"ן, וכפי שנרחיב לקמן] רוצה לומר, שאינו מוסיף טרחה כלל בשביל מצווה השניה אלא טורח אחד לשתיהן וכדרכו במצווה הראשונה יכול לצאת ידי שתיהן אז בודאי יראה לצאת ידי שתיהן 'דמהיות טוב אל יקרא רע' כן כתב הר"ן שם. ומהר"א שהביא על זה מהגמ' משמע **דחיובא הוא מצד הדין**, דאי לאו הכי לא מקשי הגמ' שם מידי. ועיין".

מא. ולקמן נראה, שאין הדבר מוכרח.

מב. נרחיב בסוגיה זו בפנ"ע לקמן.

כלומר, הביה"ל הבין שכוונת הר"ן היא, שהיכא שאין "טרחה" אזי חובה על האדם לקיים גם את המצווה השנייה, ואין זה רק בגדר של "ראוי" בלבד. ומוכיח זאת, מכך שהר"ן מביא את הדין של פטור החתן ושושביניו מן הסוכה, שהגמ' מנסה לברר אולי הם חייבים בסוכה, כי יכולים לקיים את שתי המצוות יחד. משמע שהגמ' מבינה [אליבא דשיטת הר"ן], שכאשר אין טרחה לקיים את שתי המצוות [כמו שהגמ' סברה בהו"א]- הרי שהוא חייב בשתייהן! ולכן, עולה מתוך דבריו של הביה"ל, שהר"ן נקט את הלשון "מהיות טוב", לא כפי הביאור הרגיל בחז"ל, שזה בגדר של "נכון וראוי", אלא בגדר של חובה.

וע"ע ב"ערוך השלחן" (או"ח סי' ל"ח אות י"ג), שכתב גם כן כדברים הללו, וז"ל:
 "... ונכון אפילו בעוסק ממש ונזדמנה לו מצווה אחרת ויכול לעשות שתיהן בלא טורח מהיות טוב אל תקרא רע ויעשה שתיהן ואפשר דגם מדינא כן דלא אמרו עוסק במצווה פטור מן המצווה אלא כשצריך לטרוח בהאחרת טירחא אחרת לבד הראשונה אבל לא כשטורח אחד לשתיהן וצ"ע"מ.

ויש להוסיף, שהסבר זה בדברי הר"ן, מתיישב היטב עם הסברה של "עוסק במצווה" שהבאנו לעיל בדברי הר"ן, שמוטל על האדם לקיים כל מצווה במרב המאמץ, ולכן פטור מן המצווה האחרת, שלפי זה כאשר קיום המצווה האחרת אינו דורש טרחה, והאדם יכול לקיים את המצווה הראשונה בכל כחו ותשומת לבו, אם כן חוזר החיוב של האדם לקיים גם את המצווה השנייה, ואין זה רק בגדר של "טוב לעשות".

ונראה לענ"ד, שמתוך דברי המאירי (סוכה כו.), ג"כ משמע כדברינו בר"ן^{מה}, וז"ל המאירי:

"ומ"מ אנו מפרשים, ש[ההולך] לדבר מצווה [אם כן] אף בסוכה מזומנת להם [במקום אחר]... אין שם חיוב [לקיים מצוות סוכה], אלא בשיש שם סוכה במקום חנייתם לא שיהו חייבים לעשותה מתחלה..."

מג. מאידך הרב אשר וייס (מאמר בנושא "עוסק במצווה" משנת תשע"ב אות ח') מבאר את הוכחתו של הביה"ל הנ"ל וכותב: "וכונתו להוכיח מדברי הר"ן שם (יא. מדפי הרי"ף) שהביא את קושית הגמ' על מאן דאמר דחתן ומשמשי פטורים מן הסוכה "וליחדו הם", דכיון שדרך השושבינים לשמח את החתן והכלה לא רק תחת חופתם אלא גם בבית ובסוכה למה פטורים מלישב בסוכה ולמה לא יעסקו במצוות שמחת חתן וכלה בסוכה דכיון שאפשר לקיים שניהם ללא כל טורח למה לא יעשו כן. והמשנ"ב כתב דאת"ל דאין זו אלא מדת חסידות מה קושית הגמ' והלא באמת פטור הוא מדינא. אך נראה בזה דודאי עדיף הוא ממדת חסידות, אך מ"מ אין זה חיוב גמור, וכונת הגמ' להקשות דלא הו"ל למימר פטור דמשמע דאף לכתחלה פטורים הם, כיון דמהיות טוב אל תקרי רע, מצווה לכתחלה לקיים שניהם, ודו"ק בדקות הענין".
 מד. ושו"ר, שכ"כ גם הגר"א (סי' ל"ח סוף סק"י) בפירושו. וכן איתא ב"דברות משה" (קידושין סי' מ"ג ענף ב), וז"ל: "... ואף שמסיק מהיות טוב אל יקרא רע, שלשון זה משמע לכאורה שאינו חיוב גמור, מ"מ צריך לומר שכוונתו לחיוב גמור..." [עיי"ש בהוכחתו].

מה. לקמן נרחיב בבירור שיטת המאירי.

כלומר, כאמור אם יש טרחה בקיום המצווה השנייה- אין חיוב לקיים את המצווה השנייה ו"העוסק במצווה פטור מן המצווה", משמע, שאם אין כל טרחה, אזי יש חיוב! וכן משמע מפסק הרמ"א (או"ח סי' ל"ח סע' ח') שפסק:

"... דכל העוסק במצווה פטור ממצווה אחרת אם צריך לטרוח אחר האחרת, אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח, יעשה שתיהן"

משמע, שאין זה רק כ"רשות" אלא כחובה.

שיטת ה"אור זרוע"

כותב האו"ז (ח"ב הל' סוכה סי' רצ"ט):

"... ואי אינו יכול לקיים את שניהם אמאי אצטריך קרא למיפטריה? דמאי טעמיה יסתלק מן המצווה שעוסק בה ויתעסק במצווה אחרת? אפילו מצווה קלה לא שביק בעבור מצווה חמורה שאין אדם יודע מתן שכרן של מצוות". ותו דאל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס..."

כלומר, אם מדובר על מציאות בה האדם לא יכול לקיים את המצווה השנייה מבלי לבטל או לעכב את המצווה הראשונה, אזי הדבר פשוט שאין לו להפסיק את המצווה בה הוא עוסק ולעבור למצווה השנייה, ולשם מה צריך את החידוש של התורה ש"העוסק במצווה פטור מן המצווה"! נציין, שראינו לעיל ששאלה כעין זו הקשה גם הריטב"א, אלא שהריטב"א תרץ [באחד מהתירוצים], שהייתה הו"א שאם התחיל במצווה קטנה וכעת יש כנגדה מצווה גדולה, אז אולי הוא רשאי לעזוב את המצווה הקטנה ולעבור לגדולה, קמ"ל שלא יעשה זאת, ואת זה באה התורה לחדש לנו בדין "העוסק במצווה", ששאר המצוות הרי הן כרשות לגביו.

אלא שהאו"ז לא מקבל את התירוץ של הריטב"א, ולשיטתו גם אין הו"א לומר שיעזוב את המצווה ה"קטנה" ויעבור למצווה הגדולה יותר, שכן אין אדם יודע באמת את ערך שכר המצוות, ושמו המצווה ה"קטנה" שעוסק בה היא בעצם גדולה יותר מבחינת השכר עליה. ועוד, שגם אם השכר על המצווה השנייה שכעת באה לידו גדול יותר, מכל מקום מכיוון שאין מטרת עשיית המצוות ע"מ לקבל שכר, אם כן אין כלל שייכות למצווה ה"קטנה" או "גדולה", ואם כן לשיטת האו"ז חוזרת הקושיה למקומה- מה התורה חידשה לנו בדין "העוסק במצווה", ומחדש האור זרוע:

"... אלא ודאי אף על פי שיכול לקיים את שניהם פטריה רחמנא וגזירת מלך היא"

כלומר, האו"ז סובר, שגם אם יכול לקיים את שתי המצוות, מ"מ כאשר הוא עוסק במצווה הראשונה, הרי שהוא פטור מהמצווה השנייה שכן "גזירת מלך היא". ומהטעם הזה

[השונה לענ"ד מטעם "טרחה" של הר"ן] נראה לומר, שהאו"ז אף מקל יותר מהר"ן וסובר, שאין גם את הסברה של "מהיות טוב אל תקרי רע", כלומר, גם אם יכול לעסוק במצווה השנייה ללא כל טרחה, מ"מ הוא יהיה פטור, שכן זו "גזרת מלך" שהעוסק במצווה אחת-פטור ממצווה אחרת!

ובס"ד ראיתי שכן עולה מדברי הדרכ"מ הארוך (או"ח סי' תר"מ אות ז'), שלאחר שהביא את דברי התוס', הפוטר רק כאשר יש "עיקוב" במצווה השנייה, ואת הר"ן שחולק ומחייב רק כאשר אין "טרחה" בקיום שתי המצוות, כתב:

"ובאור זרוע פרק הישן כתב דבכל עניין פטור העוסק במצווה ממצווה אחרת"

כלומר, אפילו אם אין עיקוב ואין טרחה, מ"מ הוא פטור.

ועיין בשו"ת "להורות נתן" (חלק ח' סי' ל' אות א'), שהביא את דברי האו"ז והר"ן דלעיל, ואכן בתחילה סבר שהאו"ז פוטר בכל גווני, אלא שלאחר מכן כתב:

"ויתכן שגם האו"ז מודה, דהיכי שאין צריך לטרוח כלל להמצווה השנייה, שחייב לקיים שניהם כי אורחיהו, ורק היכי שצריך לעשות מעשה מיוחד בשביל המצווה השנייה, וכגון שבשעה שהוא כותב תפילין יתן פרוטה לעני או יאמר לעני שיקח פרוטה, דצריך מעשה או דיבור מיוחד בשביל המצווה השנייה, בזה כתב דפטור מגזרת המלך, אבל היכי דשתי המצוות מתקיימות בלי שום טרחה או מעשה מיוחד בשביל המצווה השני, יש לומר דגם לאו"ז חייב"

כלומר, ה"להורות נתן" מבין שהאו"ז סובר כעין דבריו של הר"ן, ו"גזרת מלך" אינה פטור "גורף", אלא כל היכא שיש טרחה "במעשה או בדיבור" רק אז הוא פטור מהמצווה השנייה, וכו'.

לכאורה ניתן להוכיח כדבריו של ה"להורות נתן" מדברי הב"י (או"ח סי' ל"ח אות ח'), שכתב:

"וכדברי הרב רבינו ניסים כתוב שם בהגהת אשיר"י (סי' ו') בשם אור זרוע"

כלומר, הב"י לא ראה כל מחלוקת בין הר"ן לאו"ז, ודלא כמו שכתבנו לעיל! אלא שלאחר העיון במקומות אחרים בב"י נראה לענ"ד שיש לתרץ ולומר, שלב"י לא היה את הספר "אור זרוע" עצמו, אלא הב"י תמיד מביא אותו בשם ספר אחר שמצטט אותו. במקרה שלנו הב"י הביא את דברי האו"ז מתוך ההגהות אשר"י, שאכן העתיק את דברי האו"ז, אבל העתיק אותם למחצה ומהדברים שהעתיק אכן משמע שהאו"ז כר"ן, אבל מדברי האו"ז במלואם שהבאנו לעיל עולה שאכן יש מחלוקת ביניהם, אלא שכאמור לב"י לא היה את הספר לפניו. ולאחר מכן זכיתי לראות שכן מובא ב"אור זרוע" (הוצאת ישיבת אור עציון עמ' 19-20) שאכן לב"י לא היה את הספר "אור זרוע" לפניו. ועל כן עולה לנו, שהב"י, שראה את דברי האו"ז הנ"ל למקוטעין סבר שהוא כשיטת הר"ן, אך בפועל יש מחלוקת ביניהם וכאמור לעיל.

כתוב בשו"ת "מהר"ח אור זרוע"מי (סי' קפ"ג):

"... פי' דהולכי לדבר מצווה פטורין מן הסוכה אפילו בשעת חנייתן. וכתבו התוס'... ותימה אם יכולין לקיים שניהם אמאי פטורים דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו ומזוזה בפתחו מי מיפטר בכך משאר מצוות? עכ"ל [התוס']. **ושמא אין זה ראיה** [כלומר, אין להוכיח מהטעון של התוס', שאם יכולים לקיים את שתי המצוות אז יהיה חייב. ומה שהתוס' הביא ראיה מכך, שאדם העטור בתפילין חייב בכל מקרה בשאר המצוות. ועל זה כותב המהר"ח שאין מכאן ראיה] דפשיטא בשעה שאינו 'עוסק' במצווה כלום אלא 'מקיימה', שבכך לא יפטר מכל המצוות [וכדבריו של הר"ן דלעיל]. ומילה תוכיח שכל ישראל יש עליהם מצוות מילה. ודוד אמר עליה מזמור כשנכנס לבית המרחץ וראה עצמו ערום מכל המצוות ונזכר שהיתה מצוות מילה בבשרו ואמר מזמור למנצח על השמינית (מנחות מג:). אלמא שזהו **קיום** מצוות תפילין שבראש וציצית שבבגדו ואעפ"כ חייבין בכל המצוות [כלומר, אה"נ, כאשר אין הוא עוסק כלל במצווה, אלא רק מקיים מצווה- הוא חייב בשאר המצוות, אבל אין להוכיח מכאן שאם יכול לעסוק בשתי המצוות בלי טורח- הוא יהיה חייב בשתיהן. אבל לענין עיסוק בשתי מצוות יחד סובר המהר"ח או"ז] **אבל כשהתחיל לעסוק במצווה ולא גמר עסקו**, כגון שהולך ללמוד תורה או לשמוע דרשה או להקביל פני רבו. אפילו בשעת חנייתו ואפילו הגיע למקום שרוצה לילך והתחיל ללמוד **כל זמן שלא גמר לימודו הוא פטור מכל המצוות**. וכן משמע מלשון אבא מארי רבינו זצ"ל [הוא ה"אור זרוע"], שכתב וז"ל 'והא דתניא כותבי ספרים תפילין ומזוזות ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקין במלאכת שמים לאתויי מוכרי תכלת פטורים מק"ש ותפלה ומכל מצוות האמורות בתורה דברי ר' יוסי הגלילי. שהיה ר' יוסי הגלילי אומר העוסק במצווה פטור מן המצווה היינו דוקא בשעת כתיבה ובשעת מכירה וקנייה. **אעפ"י שהיה יכול באותה שעה להושיט פרוטה לעני או לומר לו קח פרוטה זו פטור. אעפ"י שהיה יכול לקיים את שניהם לזה אצטריך קרא** [לפטורו מכל מקום]. אבל בשעה שהוא כותב תפילין ומזוזות שאינו יכול באותה שעה להתפלל או להניח מפני שמתבטל מכתבה, להא לא אצטריך קרא. **דמסברא הוא פטור** כיון שאינו יכול לקיים שניהם. דאמאי יניח מצווה שעוסק בה ויעסוק במצווה אחרת. וכן ר' חסדא ורבה בר רב הונא דהוו גנו ארקתא דנהרא **אף על פי שהיו יכולים ללכת לסוכה**. משום דהואיל שהיו הולכים לדבר מצווה ועדיין לא הגיעו לשם הוי כמוליק בהמת אבדה להשקותה דפטירי מליתן פרוטה לעני עד שישקנה. כך הם שבאו לשמוע הדרשה ולהקביל פני ריש גלותא **פטורים מן הסוכה עד שישמעו הדרשה ויקבילו פני ריש גלותא אעפ"י שהיו יכולים ללכת לסוכה** עכ"ל... ואחר שכבר התחיל לעסוק בדבר מצווה ולילך ללמוד או לשמוע דרשה הוא פטור מכל המצוות עד שילמוד או ישמע הדרשה. **ואפילו אם אינו ירא להפסיד מצוותו אם ילך לקיים מצווה אחרת או יתן פרוטה לעני**, כאשר כתב רבינו אבא מארי זצ"ל... וכפי זה

בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצוות כל זמן שהם בבית רבם. כרב חסדא ורבה בר רב הונא שהיו פטורים כל זמן שלא שמעו הדרשה... וכפי מה שכתבתי יכול להיות דשומר אבידה יפטר מפרוטה דרב יוסף כל זמן שהאבידה בביתו. שהרי התחיל לעסוק בה להחזירה ולא גמר עסקו המוטל עליו. מידי דהוי אשבתא דריגלא שביום השבת לא היה מוטל עליהם לעשות כלום דלילך בדרך אין יכולים אעפ"כ גנו ארקתא דנהרא...^{מח}

כלומר, מתוך דבריו של המהר"ח או"ז, שכתב: "מידי דהוי אשבתא דריגלא שביום השבת לא היה מוטל עליהם לעשות כלום דלילך בדרך אין יכולים אעפ"כ גנו ארקתא דנהרא", עולה שגם כאשר האדם עוסק במצווה, אזי אע"פ שכעת הוא אינו עושה כלום, מ"מ הוא יהיה פטור משאר המצוות. וזה עולה בקנה אחד עם ההסבר שהבאנו לעיל בדברי אביו האו"ז, שסברת "גזירת מלך" פוטרת את האדם ממצווה אחרת, אפילו אם יכול לקיים את שתיהן, ודלא כדברי "להורות נתן" שהובאו לעיל.

מוסיף המהר"ח או"ז ומחדש, שכאשר אדם התחיל במצווה, ועדיין לא סיים לקיימה, אזי הוא יהיה פטור משאר המצוות, שכן כעת הוא בגדר של "עוסק במצווה", והראיה, שכאשר הולך להקביל פני רבו, אזי אפילו אם בדרך הוא עוצר מפני השבת, מ"מ גם בזמן הזה הוא פטור מכל המצוות, מדין "עוסק במצווה"^{מט}.

שיטת הראב"ד והשטמ"ק

הראב"ד (בהשגותיו על בעל המאור סוכה יא: מדפי הרי"ף) כותב:

"... וחתן ושושביניו ובני חופה לאו עוסקי במצווה ניהו, והא דפטורי מסוכה משום 'מצטער' הוא, דאי לא חדו בהדי חתן כל ז' - מצטערין הם וחתן. ומשום הכי חייבים הם בכל המצוות חוץ מאלו [ק"ש, תפילין, תפילה וסוכה], משום שכרות וביזיון דתפילין... והיינו דמקשינן 'וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה', ואי עוסקין במצווה חשבינן להו - היכי מקשינן [כלומר, אם הם מוגדרים עוסקים במצווה, אזי מה ההו"א של הגמ' שהם יאכלו בסוכה ויקיימו גם את מצוות הסוכה?!] והא רב חסדא ורבה, כי אתו לשבתא דריגלא בסוכות, גנו ארקתא דפרת, ואע"ג דמצו למגנו בסוכה ולמיזל לרגלא לפירקא לקיומי תרתי מצוות, אלא שמע מינה כדפרישנא"

מח. וע"ע שם בדבריו, בביאור "פרוטה דרב יוסף לא שכיחא" וכן בגדר "שומר שכר", שהכוונה שכר מצווה. וכן ע"ע בהרחבה שם סי' קס"א. ועיין בנספח ז', שם הרחבנו בביאור דבריו המהר"ח או"ז ובדעת הרבנו מתתיה החולק עליו.

מט. כאמור, המהר"ח או"ז כתב "וכפי מה שכתבתי יכול להיות דשומר אבידה יפטר מפרוטה דרב יוסף כל זמן שהאבידה בביתו. שהרי התחיל לעסוק בה להחזירה ולא גמר עסקו המוטל עליו" נציין, שעל נקודה זו ככל הנראה האו"ז עצמו חולק, שכן ז"ל האו"ז: "[הפטור של העוסק במצווה הוא] דווקא שעוסק במצווה בידי כגון משקה אבידה או מאכיל דמיפטר בההיא שעתא למיתב פרוטה לעני. אבל בשעה שאינו מאכילה ואינו משקה אותה חייב ליתן לו פרוטה אף על פי שהאבידה היא בביתו משתמרת...".

כלומר, הראב"ד רוצה להוכיח שפטור חתן ושושביניו מן הסוכה אינו מצד דין "עוסק במצווה" אלא מצד דין "מצטער פטור מן הסוכה". ומוכיח, שאם אכן הפטור היה מצד "עוסק במצווה", אזי אין מקום לשאלת הגמ' "וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה", שהרי מהסיפור של רב חסדא ורבא בר רב הונא עולה, שלמרות שהם יכלו לישון בסוכה, מ"מ הם לא ישנו בה, שכן הם היו עוסקים במצווה. קמ"ל, שעוסק במצווה פטור ממצווה אחרת, ואפילו אם יכול לקיים שתיהן [כמו במקרה של אותם אמוראים לפי הסברו של הראב"ד]. וניתן להוסיף, שמתוך כך שהראב"ד כלל לא הוסיף את הגדר של "טרח" [וכשיטת הר"ן], אזי עולה לנו שהראב"ד סובר, שהעוסק במצווה פטור מן המצווה ואפילו אם כלל אין טורח בקיום המצווה השנייה, וכדברי האו"ז שהבאנו לעיל.

עיין ביבי"א (ח"ה או"ח סי' י"ג אות ה') שכתב:

"... וכ"כ האור זרוע ח"ב (סי' רצט) ... וע"ע בחי' הרשב"א (ב"ק נו:) בשם הראב"ד דס"ל נמי שהעוסק במצווה פטור מן המצווה בכל גוונא. ע"ש. וכן מבואר בחי' הראב"ד בס' כתוב שם הנד"מ (עמוד צו).² ועיין בהערת הרב המו"ל שם...".

בפשטות נראה לומר, שהנפק"מ בין שיטת הר"ן לשיטת האו"ז והראב"ד היא לעניין מציאות בה אין כלל טרח בקיום המצווה השנייה. למשל, מציאות בה המטבע מונחת לפני האדם ויכול [ללא כל טרח מחשבתית] לומר לעני שיטול בעצמו, שאז לפי שיטת הר"ן יהיה חייב בצדקה, שכן אין כאן טורח, ואילו לפי האו"ז מ"מ הוא יהיה פטור, וכלשוננו של האו"ז דלעיל:

"[הפטור של העוסק במצווה הוא] ודווקא שעוסק במצווה בידי כגון משקה אבדה או מאכיל דמיפטור בההיא שעתא למיתב פרוטה לעני. אבל בשעה שאינו מאכילה ואינו משקה אותה חייב ליתן לו פרוטה אף על פי שהאבדה היא בביתו משתמרת. וכן הא דתניא רחב"ע אומר כותבי ספרים תפילין ומזוזות ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקים במלאכת שמים לאתווי מוכרי תכלת פטורים מק"ש ומן התפילה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה לקיים דברי ריה"ג שהיה ריה"ג אומר העוסק במצווה פטור מן המצווה. היינו דוקא בשעת כתיבה ובשעת מכירה וקניה אף על פי שהיה יכול באותה שעה להושיט פרוטה לעני או לומר לו קח פרוטה זו פטור ואף על פי שהיה יכול לקיים את שניהם, לזה איצטרך קרא...".

ועיין ב"שיטה מקובצת" (מנחות לו: ד"ה "חייב אדם" השני) שגם ממנו משמע שיש שיטה הסוברת כפי פשט הדברים שביארנו בדברי האו"ז, וז"ל:

"... ועוד הקשה ר"י הואיל ועוסק במצווה פטור מן המצווה - מי שמונח טלית ותפילין עליו יהא פטור מללמוד וכן כל תרי"ג מצוות, דליכא למימר דמירי דאינו יכול לעשות שניהם בבת אחת [ולכן הוא יהיה פטור, וכפי שהסביר התוס' דלעיל],

נ. הם דברי הראב"ד על המאור שהבאנו לעיל.

נא. הוצאת "מוסד הרב קוק" בהערת מאת הרב דר' ברגמן, שכתב שהראב"ד וכן האו"ז ס"ל כר"ן, ודלא כדברינו לעיל שזוהי שיטה שלישית.

דאם כן פשיטא דפטורים, דאיך יעשה זאת ויניח זאת? דאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. אלא ע"כ מיירי אפילו יכול לעשות שניהם בבת אחת, אפילו הכי פטור..."

כלומר, מכך שהשטמ"ק בשם ר"י לא ציין שמכל מקום צריך גם טרחה וכשיטת הר"ן, משמע שהוא סובר, שכל היכא שהאדם עוסק במצווה, אזי אפילו אם יכול לקיים את המצווה האחרת בלי שום ביטול ועיכוב של המצווה הראשונה [ודלא כתוס'] וכן אפילו אם אין טרחה בקיום שתי המצוות [ודלא כר"ן] - יהיה פטור מהמצווה השנייה, מצד "עוסק במצווה".

בירור שיטת המאירי

המאירי בכמה מקומות בחידושו מביא את הדין של "העוסק במצווה" ואת הסברה העומדת מאחורי הדין של "העוסק במצווה", אלא כשנעניין בדבריו של המאירי, נראה שישנם מקומות בהם המאירי מביא את סברת התוס', סברת "עיכוב" או "ביטול" המצווה וישנם מקומות בהם המאירי מביא את סברת הר"ן, סברת "טרחה":

"היו שניים [שמשמרים את המת, אזי] משמר אחד וקורא אחד וכשהשלים זה הקורא הולך ומשמר והאחר קורא. ואף על פי שאמרו העוסק במצווה פטור מן המצווה הרי אפשר לו לקיים את שתיהן. ואף על פי שבהולכי לדבר מצווה אמרו פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה דוקא כל שיש לחוש שיארע להם בשחרית קצת איחור באותה מצווה מצד ישיבת הסוכה וכמו שהוזכר שם ברב חסדא ורבה דכי הוו עיילי לשבתא דרגלא הוו גנו אריקתא דסורא כדי שיהא מעברם מזומן להם בבקר" (ברכות יח.).

"כל שביארנו בעוסק במצווה שפטור מן המצווה פירושה שבעוד שהוא עוסק בה או טרוד בה פטור ממצווה אחרת המזדמנת לו שאי אפשר לו לעשותה אא"כ במניעתה של זו [הראשונה] או בעכובה אבל כל שהוא מקיים מצווה ובקיומה יכול לעשות אחרת המזדמנת לו שהוא חייב בה לא נאמר בזו שפטור עליה. שאם כן כל שציצית בבגדו או תפילין בראשו פטור מכל המצוות ורחמנא ליצלן מהאי דעתא שמשנהניח תפילין או התעטף בטליתו אף על פי שמקיים מצווה אינו טרוד במצווה ולא עוסק בה" (סוכה כה.).

"ומ"מ לדעתנו אין אנו אומרים כן אלא במה שאי אפשר לקיים את המצווה השנייה אלא בקצת בטול של ראשונה ולא עוד אלא שיש מי שמחייבו בתפילין הואיל ואין זמן אלא ביום אלא שעקר הדברים כדעת ראשון" (ברכות טז.).

רואים בפרוש, שהמאירי מביא את סברת "עיכוב" של התוס', והוא מבאר את המקרה בסוכה (י:), ששני הת"ח ישנו בסוכה שאינה כשרה לשיטתם מהטעם שאם היו מחזירים אחר סוכה אחרת - היה הדבר גורם לעיכוב במצוות הקבלת פני רבם.

מאידך ישנם מקומות בהם המאירי מביא את סברת הר"ן, של "טרחה":

"ולמדנו ממנה גם כן שכל שלוחי מצווה אף על פי שבמקום שמתעכבים לאכול מוצאים סוכה לאכול בה אין צריכין לטרוח בכך שהרי אלו ודאי במקומו של ריש

גלותא סוכה אחרת היו מוצאים ואעפ"כ לא טרחו בכך ולא סוף דבר בשהליכתם אצל הסוכה מעכבתם מן המצווה שהם הולכים לעשותה או מאחרתם אלא אף כשאננם מתאחרים בהליכתם אצל הסוכה כלל שהרי אלו ודאי מן הסתם לא היו מתעכבים בסוכה אחרת יותר ממה שהיו מתעכבים באותה סוכה של ריש גלותא ואעפ"כ לא טרחו בכך" (סוכה יא:).

"אמר המאירי שלוחי מצווה כגון הולכי דרכים ללמוד תורה ולישא אשה ולהקביל פני רבו ולפדיון שבויים וכיוצא באלו- פטורים מן הסוכה, שהעוסק במצווה פטור מן המצווה ואפילו בשעת חנייתם בלילה או ביום אין צריכין לקנות עצים לעשות בהם סוכה. ולא עוד אלא שלדעתנו אף אם היו מוצאים סוכה עשויה באותו העיר שהם חונים בה אין צריכין לטרוח אחריה כמו שכתבנו בפרק ראשון בסוגיית המשנה השלישית וכן כתבנוה שם אף בשאין להם שום עיכוב בהליכתם אצל הסוכה" (סוכה כה:).

מכאן עולה שהמאירי נוקט את סברת "טרחא" של הר"ן, והוא מבאר הגמ' (י: דלעיל, ששני הת"ח לא ישנו בסוכה כשרה לשיטתם, שכן חיפוש אחר סוכה אחרת היה גורם להם לטרחא, ולכן פטור אפילו אם כלל אינו גורם להם לעיכוב בקיום המצווה הראשונה לשמה הם הולכים!

אם כן לכאורה סתירה בדבריו של המאירי^{נב}!

ונראה אולי להכריע כיצד היא דעת המאירי עצמו מדבריו להלן (סוכה כו:):

"הולכי דרכים לדבר הרשות אם הולכין ביום פטורים מן הסוכה ביום וחייבים בלילה בשעת מנוחתם והולכי דרכים בלילה פטורים מן הסוכה בלילה וחייבים ביום והולכי לדבר מצווה פטורים בין ביום ובין בלילה ומ"מ יש אומרים שאף הולכי לדבר מצווה דוקא כל שאם ישבו בסוכה יארע להם קצת בטול באותה מצווה וכמעשה שהוזכר ברב חסדא ורבה בר רב הונא דכי הוו עיילי בשבתא דרגלא פי' לשבת של רגל שהיו באים לשמוע הדרשה הוו גנו ארקתא דסורא כדי שיהא מעברם מצוי להם ומזומן שם וכן כתבו שהולכי דרכים לדבר הרשות חייבים בשעת חנייתם אף לעשות סוכה מתחלה שאם בסוכה מצויה אף [ההולך] לדבר מצווה [יהיה מצווה לעשות] כן כל שאין בטול אצל המצווה בכך. ומ"מ אנו מפרשים [כלומר, הוא חולק על האמור לעיל] שלדבר מצווה אף בסוכה מזומנת להם כן ולדבר הרשות אין שם חיוב אלא בשיש שם סוכה במקום חנייתם לא שיהו חייבים לעשותה מתחלה וכן המנהג..."

כלומר, המאירי מביא בחלק מהמקומות את שיטת התוס', ואילו הוא עצמו סובר כשיטת הר"ן. וצ"ע^{נג}. ושמא עוד ניתן לבאר את שיטת המאירי ע"פ מה שהבאנו לעיל, שמסתבר

נב. שו"ר ב"פסקי תשובה" (פיטרקובסקי סי' רס"ב בהערה) שעמד על הסתירה הזו בדברי המאירי וכתב: "ואולי היא מהדורה אחרת כנודע דכמה מהדורות יש".

נג. וע"ע לקמן בסוגיה הדנה בפטור השושבינים ממצוות סוכה, ובביאור דברי רבי זירא, שהעלינו בס"ד, שהמאירי ס"ל כר"ן.

לומר, שהר"ן אינו חולק על התוס' אלא מוסיף עליו, ועל כן גם לשיטתו של המאירי שתי הסברות יורדות לדינא, ואכן גם לזה מסכים המאירי.

שיטת ר"ת

עיין "ספר הישר" (סי' צ"ט) שכתב:

"סוכה שלוחי מצווה פטורין מן הסוכה וה"ה לכל מצוות עשה... מה"מ דת"ר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצווה, דבשבתך בביתך אפי' פשטא דקרא משמע רשות הא לדבר מצווה פטור מקריאת שמע, והכי נמי פטור מכל מצוות עשה שהזמן גרמא... דמרישא דקרא נפקא העוסק במצוות לכל המצוות..."

פשט דברי הר"ת הם, שכל הדין של "עוסק במצווה" שייך רק לעניין להיפטר ממצוות עשה שהזמן גרמא בלבד. ולכאורה עולה מדבריו, שמצוות עשה שאין הזמן גרמא - לא שייך לומר לגביהן את הדין של "עוסק במצווה פטור מן המצווה". אלא, שעל הסבר זה בדברי הר"ת יהיה לכאורה קשה מדברי הגמ', שכאמור לעיל אמרין שעוסק בהשבת אבדה פטור מצדקה, וצדקה אינה מוגדרת כמצוות עשה שהזמן גרמא!

ועל כן לענ"ד כוונת דבריו של הר"ת היא, שאכן כאשר אדם עוסק במצווה שהזמן גרמא, הוא יהיה פטור ממצווה אחרת שהזמן גרמא. כמו כן כאשר אדם עוסק במצווה שאין הזמן גרמא, הרי שהוא יהיה פטור ממצווה אחרת שאין הזמן גרמא [כגון העוסק בהשבת אבדה הפטור מן הצדקה] וכן יהיה פטור ממצוות עשה שהזמן גרמא [כגון המשמר את המת שפטור מק"ש]. וכוונת דבריו של הר"ת היא, שמי שעוסק במצוות עשה שהזמן גרמא, הוא לא יהיה פטור ממצוות עשה שאין הזמן גרמא. ונראה שלכך התכוון הר"ת בסוף דבריו שהבאנו לעיל, שישנה מציאות בה העוסק במצווה פטור מכל המצוות, ולא דווקא ממצוות עשה שהזמן גרמא.

ולהבנת טעם הדברים, נראה להביא את דברי ה"פני יהושע" (ברכות יז:), שהביא את המשנה (שם) האומרת:

"מי שמתו מוטל לפניו - פטור מקריאת שמע, ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצוות האמורות בתורה"

ומקשה על כך הפנ"י:

"... ועוד קשיא לי טובא איך מצינו למילף כל מצוות האמורות בתורה מהנך תלת [ק"ש, תפילה ותפילין], דילמא דוקא בהנך שהן מצוות שהזמן גרמא ונשים פטורות מהם א"כ הו"ל מצוות עשה שאין שוה בכל משום הכי העוסק במצווה פטור מהם מה שאין כן כל מצוות שאין הזמן גרמא מנלן דפטורי..."

מתוך דבריו ניתן להסיק, שיש חילוק בין מצוות עשה שהזמן גרמא, שאינה שווה בכל, כגון נשים הפטורות ממנה, לבין מצוות עשה שאין הזמן גרמא, ששווה בכל. ועפ"ז ניתן לבאר את דברי הר"ת, שאכן מי שעוסק במצוות עשה שהזמן גרמא, שאינה שווה בכל - לא

יהיה פטור ממצוות עשה שאין הזמן גרמא השווה בכלי^נ.

ושו"ר שכן הקשה ותירץ ב"גליוני הש"ס" (ברכות יא.), וברוך שכיוונתי לדבריו:
 "עיינ ספר הישר לר"ת... והוא חידוש גדול דעוסק במצווה פטור רק ממצוות עשה
 שהזמן גרמא דומיא דק"ש. וצ"ע מפרוטה דר' יוסף. [ומתוך] ואולי כיון דילפינן
 מכאן דדווקא רשות הא עוסק במצווה אפילו במצוות עשה שהזמן גרמא פטור
 מק"ש ד[היא] גם כן [מצוות עשה ש]הזמן גרמא, אם כן כי היכי דהעסק במצוות
 עשה שהזמן גרמא פטור ממצוות עשה שהזמן גרמא, הוא הדין דהעסק במצוות
 עשה שלא הזמן גרמא כשומר אבידה יש לו לפטור אפילו במצוות עשה שלא הזמן
 גרמא. ואולם עכ"פ העוסק במצוות עשה שהזמן גרמא לא יופטר במצוות עשה שלא
 הזמן גרמא... אולם צ"ע עדיין מהך דסוכה כ"ו א' דכותבי ספרים ותפילין ומוכרי
 תכלת פטורין מכל מצוות האמורות בתורה ומשמע דאפי' ממ"ע שלא הז"ג פטורין
 וצ"ע".

סיכום עיקרי השיטות

שיטת התוס' – הסברה ב"העוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד "עיכוב", כלומר,
 מכיוון שהעיסוק במצווה אחרת יכול לבטל או לעכב [או אפילו די בכך שלא יוכלו לעשות
 את המצווה הראשונה בצורה מעולה כמו שהיו עושים אילולא התעסקו במצווה השנייה]
 הרי שאז פטור מהמצווה השנייה, אבל כאשר אין כל ביטול או עיכוב בעשיית המצווה
 השנייה גם כן – חייב בשתי המצוות. ולפי שיטתו אין חילוק בין היכא שהאדם עוסק בפועל
 במצווה או מקיים את המצווה, מכל מקום כל היכא שיש עיכוב או ביטול – הרי שהוא מוגדר
 כ"עוסק במצווה".

שיטת הר"ן – הסברה ב"העוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד "טרחה", שכל
 שעיסוק במצווה השנייה מטריח את העוסק במצווה [במעשה או במחשבה], הרי שהוא

נד. ועוד בעניין "עוסק במצווה במצווה שאינה שווה בכל" עיין בצל"ח (ברכות יז: ד"ה "ואף אומר"), בשו"ת
 "יהודה יעלה" (ח"א יו"ד סי' ש"י) וב"עין הרועים" (שבדרון ערך "עוסק במצווה" אות ד').

נה. ונראה שאין זה דומה להאמור בהקדמה, שגם העוסק במצווה "קלה" יהיה פטור ממצווה "חמורה",
 שכן כאן מיירי ב"דרגה" נפרדת לגמרי של מצוות.

נו. ולא זכיתי להבין את קושייתו, שכן מדוע הוא מעמיד שמכירת סת"ם חשיבא מצוות עשה שהזמן
 גרמא, שהרי בכל עת שהוא מוכר הרי שהוא מקיים מצווה. וצ"ע. אך למרות זאת ניתן לענ"ד לתרץ
 את קושיית ה"גליוני הש"ס", שכן בהמשך דבריו כותב הר"ת: "דתניא ר' חנניה בן עקביה אומר כותבי
 ספרים תפילין ומזוזות וכו' ומוכרי תכלת פטורין מן התפלה ומן התפילין ומכל מצוות האמורות בתורה
 לקיים דברי ר' יוסי הגלילי שהיה רבי יוסי הגלילי [אומר] העוסק במצווה פטור מן המצווה. ואין הלכה
 כר' חנניה אלא כר' יוסי הגלילי דסתם לן תנא כוותיה, דמדקא חשיב ר' חנניה בן עקביה להנך [דווקא]
 מכלל דאינם בכלל שאר עוסק במצווה פטור מן המצווה", כלומר, ר"ת סובר שאין הלכה כרבי חנניה
 בן עקביה בדין כותבי סת"ם, ולכן נראה שאין להקשות על דבריו מהדין הזה.
 וע"ע בספר "עינים למשפט" (אריאלי ברכות יא.) מ"ש לבאר בדברי הר"ת. והנלע"ד כתבתי.

פטור ממנה, שכן בעת עשיית המצווה הראשונה הרי שהעושה אותה הוא כמו שכיר המחויב לעשות את המצווה בכל כחו ולא לטרוח או לחשוב בדברים אחרים. אבל אם העיסוק במצווה השנייה כלל אינו גורם לטרחתו- הרי שהוא חייב לקיים גם את המצווה השנייה. ולשיטתו יש לחלק בין היכא שעוסק בפועל במצווה, שאז כל היכא שיש טרחה, הרי שהוא יוגדר כ"עוסק במצווה", לבין היכא שהוא מקיים מצווה, שאז כלל לא שייך הגדר של "עוסק במצווה"^{נז}.

שיטת האו"ז- הסברה ב"העוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד "גזרת מלך", ולכן אפילו אם אין כל עיכוב או טרחה בקיום המצווה השניה, מכל מקום הוא פטור [ולשיטת המהר"ח או"ז בנו, הרי שהפטור הזה הוא כל עוד הוא לא סיים את המצווה הראשונה]^{נח}.

בירור שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (סוכה פ"ו ה"ד) פסק:

"שלוחי מצווה פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה..."

וכתב שם המגיד משנה:

"... ויש מי שכתב [ששלוחי מצווה פטורים מן הסוכה] והוא שיהיה בענין שאם ישבו בסוכה יתבטל קצת מאותה מצווה [כאמור זו שיטת התוס'], ואין נראה כן מדברי הגאונים ולא מדברי רבינו שסתם וכתב למעלה 'שלוחי מצווה פטורין מן הסוכה' אלמא בכל גונא פטורין כל זמן שעוסקין במצווה שהעוסק במצווה פטור מן המצווה"

כלומר, המ"מ מבין ברמב"ם, שהוא אינו פוסק כשיטת התוס', אך לא פרש אם הרמב"ם כשיטת הר"ן או כשיטת האו"ז. ואכן בשו"ת "דברי מלכיא"ל" (ח"א סי' כ"ב אות ה') וב"דברי יחזקאל" (ברשטין סי' י"ז אות ו') כתבו שהסבר המ"מ ברמב"ם הוא כהסבר הר"ן ושאר הראשונים שהולכים בשיטה זו.

אלא שמדברי המג"א (סי' ל"ח סק"ט) משמע אחרת בביאור דבריו של המגיד משנה, וז"ל המג"א:

"וכתב המ"מ דלדעתו ולדעת הגאונים אפילו אין צריך לטרוח אחר שתיהן פטור"

כלומר, אם לשיטת הר"ן הפטור של "עוסק במצווה" הוא דווקא כאשר יש "טרחה" וכדלעיל, הרי שלפי הבנת המג"א בדברי המ"מ והרמב"ם, הרי שאפילו אם אין כלל טרחה בקיום המצווה השניה, מ"מ הוא יהיה פטור^{נט}. ולכאורה כך משמע מפשט דברי המ"מ, שכן

נז. ועיין ב"דברות משה" (קידושין סי' מ"ג ענף ב'), שדן בשורש מחלוקת התוס' והר"ן.

נח. וכאמור ב"להורות נתן" הבין שהאו"ז ס"ל כר"ן דלעיל.

נט. ושורר, שכ"כ ב"להורות נתן" (ח"ו אבה"ע סי' ק"ח בסוף דבריו), שהרמב"ם אליבא דהמ"מ הוא כשיטת האו"ז. וכן משמע מדברי הרב עובדיה יוסף זצ"ל ב"ביע אומר" (ח"ה או"ח סי' י"ג אות ה'), שהביא את דברי הרמב"ם, הראב"ד והאו"ז יחד.

הוא לא הצריך שתהיה "טרחה". ועל כן שמא יש לומר שהמג"א הבין במ"מ כפי הבנתנו דלעיל בדברי האו"ז, שהפטור של "עוסק במצווה", הוי מצד סברת "גזרת מלך"ס.

ונרחיב עוד בדברי הרמב"ם:

הרמב"ם (גולה ואבדה פי"ג הל' י') פסק בדיני השבת אבדה:

"הכריז או הודיע ולא באו הבעלים תהיה המציאה מונחת אצלו עד שיבא אליהו, וכל זמן שהאבדה אצלו אם נגנבה או אבדה חייב באחריותה ואם נאנסה פטור ששומר אבדה כשומר שכר הוא מפני שהוא עוסק במצווה ונפטור מכמה מצוות עשה כל זמן שהוא עוסק בשמירתה"

כלומר, מהרישא עולה ש"כל זמן שהאבדה אצלו" דינו כשומר שכר, וכל הזמן הזה הרי הוא "עוסק במצווה הפטור מן המצווה", אפילו אם הוא אינו עוסק בה בפועל, וכדברי המהר"ח או"ז. מאידך מהסיפא של הרמב"ם עולה, שהפטור של שומר האבדה הוא מפני שהוא כעת עוסק בפועל בשמירת החפץ וכד' [וכמו שהרמב"ם מרחיב בהלכה שלאחר מכן, כיצד יש לטפל בכל חפץ], וזה דלא כשיטת האו"ז, אלא דווקא כאשר עוסק ממש בטיפול באבדה הוא יהיה פטור משאר המצוות.

ועיין ב"מעשה רקח" (שם) שעמד על כך וכתב:

"הלשון מגומגם דמשמע [מהרישא] דאף בזמן שאינו עוסק בה הרי הוא שומר שכר, והיינו טעמא משום פרוטה דרב יוסף כדאיתא בפרק אין בין המודר דף ל"ג [ע"ב] וקשה דהתם דחי לה רבה פרוטה דרב יוסף לא שכח, משמע דדוקא בעידנא דעסיק בה קאמר, דאילו כל זמן שהיא אצלו כדברי רבינו הרי שכיח ושכיח"ס. ועוד הקשו התוס' בבבא קמא דף נ"ו, דהא קיימא לן העוסק במצווה פטור מן המצווה, והיינו דווקא בשאי אפשר לקיים שניהם, דאל"כ אטו מי שלובש טלית ותפילין בראשו ומזוזה בפתחו יהא פטור מן המצווה וכו', עיין שם. ולדברי רבינו תקשה דהכי פטר ליה מכמה מצוות עשה כל זמן שעוסק בשמירתה, דהיינו כל זמן שהאבדה אצלו, ולענ"ד נראה [ד]בהכרח צריך לומר דגם רבינו לא פטר ליה מכמה מצוות עשה, אלא בזמן שעוסק בה [בפועל], דהיינו בניעור או שוטחה לצורכה וכיוצא, ומכל מקום [לעניין גדרי חובת השמירה] קראו [הרמב"ם] 'שומר שכר' לענין חיוב באחריותה, דכל זמן שהיא אצלו נקרא כן, וכפשט דברי רב יוסף, ולפי"ז מה שסיים רבינו כל זמן שהוא עוסק בשמירתה הכוונה בעסק גמור כגון נייעור ושוטחה וכיוצא"

כלומר, לפי ה"מעשה רקח" אין כל סתירה בין הרישא לסיפא, ואכן לעניין חיוב האחריות המוזכר ברישא, אזי כל זמן שהאבדה אצלו- הרי הוא חייב באחריותה כדין שומר שכר. מאידך לעניין גדר "עוסק במצווה", שאז הוא פטור ממצוות אחרות, על זה נאמר בסיפא

ס. וע"ע לקמן בסוגיית "כותבי ס"ת, תפילין ומזוזות בעניין עוסק במצווה", שם הבאנו את המשך דברי המג"א, ומה שלכאורה משמע ממנו, שהוא עצמו מבאר שהרמב"ם כתוס', ועיי"ש.
סא. אך עיין בדברי המהר"ח או"ז כיצד תירץ זאת.

שהוא פטור דווקא כאשר הוא עוסק ממש בטיפול באבדה^{סב}. וזה כדברי שו"ת "דברי מלכיאל" ו"דברי יחזקאל" דלעיל^{סי}.

להלכה

הב"י (או"ח סי' ל"ח סע' ח') מביא את מחלוקת התוס' ר"ן-או"ז דלעיל, אך הוא אינו מכריע. וז"ל השו"ע שם:

"כותבי תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים, פטורים מהנחת תפילין כל היום..."^{סד}.

ומוסיף הרמ"א:

"ואם היו צריכים לעשות מלאכתן בשעת ק"ש ותפלה, אז פטורין מק"ש ותפלה ותפילין. דכל העוסק במצווה פטור ממצווה אחרת אם צריך לטרוח אחר האחרת, אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח, יעשה שתיהן"

מכך שהרמ"א הביא את הסברה של "טרחא" מוכח שהוא פסק כדבריו של הר"ן ודלא כתוס'^{סה}.

דיון נוסף בעניין "עוסק במצווה" מובא בטור (או"ח סי' ע"א אות ג'), שכותב:

"המשמר המת, אפילו אינו מתו- פטור".

והב"י (שם) מביא שוב את מחלוקת התוס' והר"ן הנ"ל. אך מדברי השו"ע, שמעתיק את לשון הטור נראה שלא ניתן להוכיח כמי הוא פסק.

סב. וכן הוא ב"הלכה למשה" (על הרמב"ם שם ד"ה "וכל זמן"), וכן מסיק הלח"מ נדרים (פ"ז ה"א).
סג. ועיין עוד ב"ספר חסידים" (מהדורת "משנת אברהם" ח"ג עמ' 399-398) מה שכתב לדון בדברי הרמב"ם בסוגיין.

סד. בדין זו נרחיב לקמן בסוגיית "כותבי ס"ת, תפילין ומזוזות בעניין עוסק במצווה", ועיי"ש שלמסקנת הדברים הבאנו שניתן לדייק מדברי השו"ע, שגם הוא פסק כשיטת הר"ן.

סה. וכן כתב ב"תוספות יום טוב" (סוכה פ"ב מ"ד). ועיין ב"מציעין" על הרמ"א, שכתב שמקור דבריו הוא: "הגהות אשר"י בשם או"ז ור"ן פרק הישן" ולפי דברינו לעיל הרי שיש מחלוקת ביניהם, במיוחד, שכך עולה גם מדברי הדרכ"מ כדלעיל.

ועיין בספר "פתח הבית" (טיקטין, "דבר בעתו" על מסכת סוכה כה. סי' ק'), שאכן הבין כדברינו שיש חילוק בין שיטת הר"ן לשיטת האו"ז, ומוכיח זאת ג"כ מדברי הדרכ"מ הארוך שהבאנו לעיל, אך גם הוא תמה מדוע במקור דברי הרמ"א מוזכרים האו"ז והר"ן יחד.

ועמדו על כך גם ב"אוצר מפרשי התלמוד" (סוכה כה. הערה 39), וכתבו: "ואולם בדבר בעתו תמה על מה שצוין ברמ"א שם גם האו"ז... וראה שדי חמד, אסיפת דינים, כללי הפוסקים סי' י"ד אות ד', שהביא מכמה אחרונים שהציונים שבהגהות אינם מהרמ"א, ובכמה מקומות לא צדק המציעין...".

אציין, שלענ"ד נראה לומר שלפחות את חלק מהציונים על הרמ"א כתב הש"ך, כנראה למעיין ביו"ד סי' ק"צ סע' כ"ז, שכתוב בהערה על הרמ"א שם: "... וכמו שכתבתי בס"ק ל"ז" ואכן את הדברים המובאים שם בציון כתב הש"ך שם בס"ק ל"ז.

עוד נידון של "עוסק במצווה" מובא בטור (או"ח סי' תר"מ אות ז'), שהביא את סברת הרא"ש (סוכה פ"ב סי' ו')^{סז} וכתב:

"והעוסקין במצווה או הולכים בדרך מצווה כגון להקביל [פני] רבו או ללמוד תורה ולפדיון שבויים וכיוצא בזה פטורין בין ביום בין בלילה וכגון שאם היה צריך לחזור אחריה בלילה יתבטל גם ביום ממצוותו אבל אם הולך ביום דרך מצווה ויכול לחזור אחר סוכה בלילה בענין שלא יתבטל ממצוותו צריך לחזור אחריה".

והב"י שם הביא שוב את מחלוקת הראשונים דלעיל, אך לא הכריע. ובשו"ע העתיק את לשון הרמב"ם (הל' שופר, סוכה ולולב פ"ו ה"ד):
"שלוחי מצווה פטורים מן הסוכה, בין ביום ובין בלילה"

וברמ"א שם כתב:

"ועיין לעיל סי' ל"ח".

ועיי"ש במג"א (סקי"ד) ובמשנ"ב (סקל"ח)^{סח} שכתבו בפירוש את סברת הר"ן. עולה לנו אם כן מהוספת הרמ"א לעיין בסי' ל"ח [שראינו לעיל שהרמ"א שם פסק בפירוש כר"ן] ומביאור המג"א והמשנ"ב שכותבים שהפטור של שלוחי מצווה הוא כל היכא שיש טרחה- עולה לנו בפירוש שהרמ"א לא פסק כתוס', אלא פסק כר"ן^{סט}.

כמו כן כותב הביה"ל (סי' ל"ח ד"ה "אם צריך") בפירוש, שהב"י והרמ"א פסקו כשיטת הר"ן, וז"ל:

"עיין במ"ב וכן כתב הר"ן. ואף דהתוספות והרא"ש ורי"ו מחמירין בזה, מ"מ משמע מהב"י והרמ"א דמסכימים להלכה כהר"ן והגהות אשר"י בשם או"ז מפני הראיות העצומות שהביאו לזה. וכן המג"א הביא בשם הרב המגיד שהרמב"ם והגאונים ג"כ סוברים דפטור אפילו ביכול לקיים שתייהן^{סט}. וטעם הדבר כתב הר"ן לפי שכל שעוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות אף על פי שיכול אז לקיים כמה מצוות... אבל מי שלבש בתפילין אף על פי שמקיים מצווה אינו נקרא עוסק במצווה להפטר מכל המצוות אלא בשעה שלובשן אבל לא אח"כ. וכן לענין משמר אבידה וכמו שכתבתי במ"ב כל זה מתבאר מדברי הר"ן ואו"ז. ומש"כ הרמ"א אבל אם וכו' בלא טורח ר"ל שאינו מוסיף טרחה כלל בשביל

סו. שכפי שצינינו לעיל היא כסברת התוס'.

סז. וכן כותב המשנ"ב סי' ע' סקי"ח וסקי"ט [בדין העוסק בצרכי ציבור שפטור מן התפילה], וז"ל: "לא יפסיק- ואם יכול להפסיק לק"ש ואח"כ לחזור ולגמור צרכי צבור בלא טורח- יפסיק... יגמור עסקיהם- ומ"מ יעשה מה שיכול ויקרא לפחות פסוק ראשון עם בשכמל"ו בזמנה כי זה דבר קצר ואפשר לו אפילו בשעה שעוסק בצרכי צבור". ועיי"ש בשעה"צ סקט"ו.

סח. ולפי מה שכתבנו לעיל, אזי להבנת הב"י זוהי גם שיטת האו"ז.

סט. ונראה שיש להוסיף בדבריו של הביה"ל ולומר "אפילו ביכול לקיים שתייהן בלא טורח" וכמו שראינו שהמג"א כתב בפירוש לעיל. ולפי"ז המג"א בהסבר המ"מ והרמב"ם מיקל יותר מאשר שיטת הר"ן.

מצווה השניה אלא טורח אחד לשתייהן וכדרכו במצווה הראשונה יכול לצאת ידי שתייהן אז בודאי יראה לצאת ידי שתייהן..."

וע"ע בדברי שו"ע הרב (סי' תר"מ סע' י"ח), שהביא את דברי הר"ן לדינא. ועל כן נלע"ד לומר למסקנה, שגם הב"י פסק כר"ן.

כאמור, הר"ן ס"ל, שכל עוד הוא "עוסק" במצווה אזי הוא יהיה פטור ממצווה אחרת, שיש טרחה לקיים אותה, אבל כאשר אין הוא "עוסק" במצווה, אלא רק "מקיים" מצווה, אזי אין לו את הפטור של "עוסק במצווה פטור מן המצווה". ועל כן למשל, מי שיש עליו טלית ותפילין- אינו פטור משאר מצוות, וכמו שהרחבנו לעיל.

אלא, שלדינא עדיין יש לברר כיצד הפסק הזה מתיישב עם פסק אחר של השו"ע, שכן השו"ע (או"ח סי' רמ"ח סע' א'-ב) פסק:

"מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת, אם הולך לדבר מצווה... אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת; הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול..."

ועיין בהקדמת המשנ"ב לסימן שם וכן במשנ"ב סק"א, שמבאר, שלדינא השו"ע פסק שאין להפליג בספינה ג' ימים לפני השבת, שכן ה"צער ובלבול" גורמים לביטול "עונג שבת", אבל אם הוא יוצא לדבר מצווה, אזי מצד "העוסק במצווה" אליה הוא הולך כעת- "פטור מהמצווה" של עונג שבת^{עא}.

ויש לברר, שכן ה"עיסוק" במצווה הוי רק כאשר האדם עלה בפועל לספינה, אבל במשך כל זמן השייט בספינה, אין לאדם דין של "עוסק", אלא רק "מקיים" מצווה בהליכתו, שלכאורה אין הוא טרוד והוא יכול לקיים מצוות אחרות, ומדוע אם כן הוא יהיה פטור מ"עונג שבת"!

ע. אלא, שיש לעיין במשנ"ב (סי' תר"מ סקל"ו) המבאר את דברי השו"ע בדין שלוחי מצווה, הפטורים מן הסוכה, ושם כותב המשנ"ב: "פטורים מן הסוכה, אפילו בשעת חגיתן ויש לפניהם סכה בנויה". פשוט לשון המשנ"ב הוא, שאפילו אם יש לפניהם סוכה בנויה ואין כל טרחה להיכנס אליה, מ"מ הם פטורים, וזה לא כדברי הר"ן, אלא משמע יותר כדבריו של האו"ז. ואילו על דבריו של הרמ"א שם כתב המשנ"ב (סקל"ח): "וע"ל סימן ל"ח- רוצה לומר בסעיף ח' בהג"ה דמוכח שם דדוקא כשצריך לטרוח אחר הסוכה אבל אם אין צריך לטרוח אחריה כגון שיש סוכה מזומנת לפניו צריך לכנוס בסוכה ולאכול ולישון שם ואם אין יכולים לישון כ"כ בטוב בסוכה ויהיו יגיעים למחר ולא יוכלו לקיים המצווה כראוי פטורין". אם כן לכאורה ניתן להבין, שהמשנ"ב רומז על מחלוקת בין השו"ע [שפוסק כאו"ז] לבין הרמ"א [שפוסק כר"ן], וכן נמצא שדבריו במשנ"ב סותרים את דבריו בביה"ל, שכתב שהב"י פסק כר"ן. על כן לענ"ד יש לבאר את דברי המשנ"ב (סקל"ו) שהבאנו לעיל, שאפילו אם יש לו סוכה לידו, הרי שהוא פטור מן המצווה- אין הכוונה שאפילו אם יכול בקלות לישון בסוכה, אלא נראה לומר שהכוונה היא כמו שכתב בסקל"ח, שאם ילך לישון בסוכה, אז המצווה שלו מחר תפגם.

עא. וכפי שכתב הר"ן (שבת ז:) בפירוש.

אלא נראה לומר, ראינו את דברי הגמ' סוכה (כה:) האומרת, שדין "עוסק במצווה" נלמד מהאנשים שהיו טמאים לנפש אדם, וראינו שמדובר שם על מציאות בה האדם עסק במת, וסיים את העיסוק בו, ומכל מקום יש לו גדר של "עוסק במצווה"! ועל כן יש לחלק בין המקרים, שכאשר העיסוק במצווה הנוכחית יביא את האדם בעתיד לכך, שאמנם הוא לא יעסוק באותה השעה במצווה, אבל מ"מ הוא יהיה פטור מן המצווה, כי ההתבטלות העתידית מהמצווה היא תוצאה ישירה מהמצווה שהוא מקיים כעת. וכך הדין גם במי ששט לדבר מצווה, שהעיסוק הראשוני במצווה מביא את האדם למציאות בה כתוצאה מהמצווה הראשונה שהוא עסק בה הרי שהוא כעת אינו יכול לקיים מצווה אחרת [של עונג שבת]. וזאת לעומת אדם שעוסק במצווה וסיים לעסוק בה, וכעת העיסוק במצווה הראשונה כלל אינו אמור למנוע ממנו מלקיים את המצווה השנייה, וכגון מי שהניח תפילין וכעת הוא עטור בתפילין, שאין בכך בכדי למנוע ממנו מלקיים מצווה אחרת.

הסבר נוסף שניתן להביא הוא שהגדר של "עוסק במצווה" לעיתים הוא גדר "יחסי", דהיינו לעניין מסוים האדם יהיה מוגדר כ"עוסק במצווה" ואילו לעניין אחר הוא לא יהיה מוגדר כ"עוסק במצווה". למשל כפי שנראה לקמן בסוגיה של "טרדה", אזי המלוים את המת, שאינם עתידים לשאת את המיטה, יהיו חייבים בק"ש, שכן אין הם טרודים בכל עת להיות זמנים לשאת את המיטה [ולכן אין הם מוגדרים כ"עוסקים במצווה" לעניין ק"ש], ומאידך הם פטורים מתפילה, שכן לעניין זה הם כן "טרודים" [ולכן הם מוגדרים כ"עוסקים במצווה" לעניין הפטור מתפילה]. קמ"ל שיש גדר של "עוסק במצווה יחסי".

ומכאן למשל במקרה של השבת אבדה, אזי כאשר החפץ מונח אצל המוצא בבית, ואין המוצא מטפל בו כעת, לא אומרים שהמוצא כעת "עוסק" במצווה, אלא רק מקיים, ולכן הוא יהיה חייב בשאר מצוות כל עוד אין שאר המצוות סותרות את מצוות השבת האבדה, למשל אם יבקשו מהמוצא ללכת לטפל בחולה למשך זמן ארוך, ובזמן הזה הוא לא יוכל לטפל באבדה, אזי אין עליו חובה ללכת למצווה השניה, שכן הליכה למצווה השנייה תגרום לכך, שהוא לא יוכל לטפל באבדה כפי שצריך²⁷. ועל כן, אדם העולה כעת לספינה לצורך מצווה, אמנם לאחר עצם העליה בפועל לספינה, הרי שבשאר הזמן הוא מוגדר כ"מקיים" מצווה, מ"מ אם נדרוש ממנו שבשבת הוא יהיה בעונג שבת, שכן כעת הוא כלל לא עוסק במצווה, נאמר שהדרישה ממנו לקיים עונג שבת סותרת את המצווה אותה הוא התחיל לקיים, רק שבינתיים הוא בגדר "מקיים" בלבד ולא עוסק, ומ"מ הוא יהיה פטור.

העוסק במצווה ובאו כעת לפניו מספר רב של מצוות

יש לברר האם אמרינן שהעוסק במצווה פטור ממצוות רבות. כאשר אדם עוסק במצווה ובאה לפניו מצווה אחרת, הרי שהוא פטור ממנה, וכאשר לאחר מכן באה מצווה נוספת, הרי שהוא שוב פטור ממנה וכו', בבחינת "קמא קמא בטיל", ולכן פשוט שכל עוד הוא עוסק במצווה,

עב. בהנחה שאין אחר שיכול לטפל בה וכו'.

הוא יהיה פטור מכל המצוות שבאות לפניו. הנידון הוא כאשר אדם עוסק במצווה אחת וכעת באה לפניו מצווה אחרת, שבקיומה ישנן מספר מצוות, האם בכגון זה הדין יהיה שונה.

לכאורה לפי שיטת הריטב"א, כאשר אדם עוסק במצווה הרי ששאר המצוות הינן רשות לגביו, אזי לא שנא מצווה אחת או הרבה מצוות, מכל מקום הרי שאין הוא חייב בהן. אבל נראה לומר, שגם לפי שאר שיטות הראשונים, מכל מקום אמרינן שהעוסק במצווה יהיה פטור גם מהרבה מצוות אחרות שבאות לפניו.

לכאורה ניתן להביא ראיה מכך שהגמ' אומרת, שהעוסק במצוות השבת אבדה יהיה פטור ממצוות צדקה, ובמצוות צדקה הרי ישנן כמה מצוות^ע. אך שמא ניתן לדחות ולומר, שגם במצוות השבת אבדה ישנן כמה מצוות^ד.

ראיה נוספת שניתן להביא, היא מדברי הגמ' האומרת, שהעוסק במצוות מסוימות "פטור מתפילין", ובתפילין הרי ישנן ב' מצוות^ה. קמ"ל שלא משנה כמה מצוות באות לפני האדם כעת, מ"מ העוסק במצווה פטור מן המצוות. כנלע"ד.

מסקנות העולות מהסוגיה:

א- המקור לדין "עוסק במצווה פטור מן המצווה" רמוז בתורה, הן מצד הדרשה של "בלכתך בדרך" והן מהסיפור של אנשים שהיו טמאים לנפש ולא יכלו לקיים את הפסח.

ב- נחלקו הראשונים מהי הסברה בדין "עוסק במצווה" ובאילו מקרים אומרים את הגדר של "עוסק במצווה פטור מן המצווה":

שיטת התוס'- הסברה ב"העוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד "עיקוב", כלומר, מכיוון שהעיסוק במצווה אחרת יכול לבטל או לעכב, הרי שאז פטור מהמצווה השנייה, אבל כאשר אין כל ביטול או עיקוב בעשיית המצווה השנייה גם כן- חייב בשתי המצוות.

שיטת הר"ן- הסברה ב"העוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד "טרחה", שכל שעיסוק במצווה השנייה מטריח את העוסק במצווה, הרי שהוא פטור ממנה, שכן בעת עשיית המצווה הראשונה הרי שהעושה אותה הוא כמו שכיר המחויב לעשות את המצווה בכל כחו ולא לטרוח בדברים אחרים. אבל אם העיסוק במצווה השנייה כלל אינו גורם לטרחה- הרי שהוא חייב לקיים גם את המצווה השנייה.

עג. עיין במדרש רות זוטא (פ"ב, י"ט) האומר: "ללמדך שיותר ממה שבעל הבית עושה עם עני, העני עושה עם בעל הבית, הבעל הבית קונה לו [כלומר, מזכה את העני ב]מצווה אחת, [ואילו] העני קונה לו [מזכה את בעה"ב ב]עשר מצוות: פתוח תפתח, נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתך לו, לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ את ירך, והחזקת בו, וחי אחיך עמך..." [וצ"ע, שהמדרש מזכיר עשר מצוות ומונה רק ז'].

עד. עיין ב"מ (כו:).

עה. עיין בספר המצוות לרמב"ם (עשין י"ב ו"ג), שיש מ"ע של תש"ר ומ"ע של תש"י.

שיטת האו"ז- הסברה ב"העוסק במצווה פטור מן המצווה" היא מצד "גזרת מלך", ולכן אפילו אם אין כל עיכוב או טרחה בקיום המצווה השנייה, מכל מקום הוא פטור.

ג- לדינא פסקו הרמ"א, שו"ע הרב, משנ"ב ועוד אחרונים כשיטת הר"ן. ונראה לומר, שהר"ן אינו חולק על התוס' אלא מוסיף עליו, ועל כן גם סברת התוס' ירדה לדינא, ויש מי שחולק.

ד- נראה לומר שסברת "טרחה" אינה בהכרח טרחה גופנית, אלא גם "טרחה נפשית", כגון שהדבר מסיח את דעתו מקיום המצווה ויש בזה מעמסה על האדם.

ה- נחלקו הפוסקים בדעת הר"ן מה הדין כאשר יכול לקיים את המצווה השנייה ללא כל טורח, שהר"ן אומר שיש לקיימה מצד "מהיות טוב"- האם הכוונה היא שהוא אכן מחויב במצווה השנייה או שמא הוא פטור ממנה, ורק ראוי לקיימה. ודעה ראשונה נראית עיקר.

ו- נראה לומר, שהעוסק במצווה פטור משאר המצוות, ואפילו אם כעת באות לפניו כמה וכמה מצוות יחד.

ז- לשיטת הר"ן צריך שהאדם "יעסוק" בפועל במצווה על מנת שהוא יהיה פטור ממצווה אחרת, ולא די בזה שהוא "מקיים" מצווה. ועל כן מי שעטור בתפילין, אינו פטור עקב כך ממצוות אחרות, אבל במציאות בה האדם כעת קושר את הרצועות לזרועו וכו', הרי שאז הוא נחשב כמי שעוסק בפועל במצווה.

ח- אם אדם עסק במצווה ועקב כך נוצרה מציאות שלאחר מכן, כאשר האדם כבר לא יעסוק במצווה, מכל מקום ההשלכה של קיום המצווה הראשונה יביא לידי כך שאין הוא יכול לקיים את המצווה השנייה שתבוא לפניו לאחר מכן, הרי שאע"פ שהוא כעת כלל אינו "מתעסק" במצווה, מכל מקום הוא פטור מן המצווה.

ט- ישנן מציאויות בהן אדם עוסק במצווה אחת, וכאשר באות בפניו מצוות אחרות, אזי את חלקן הוא יכול לקיים ואין בכך כל טרחה ולכן הוא חייב בהן ואילו אחרות הוא אינו יכול לקיים ללא טרחה ולכן יהיה פטור מהן. כגון היוצא לשוט בים לדבר מצווה, שמותר לצאת אפילו ביום ששי, אזי מצד אחד הוא יהיה פטור מעונג שבת, שכן כעת הוא עוסק במצווה, ואם הוא ירצה לקיים את המצווה של עונג שבת נמצא שהמצווה הראשונה לא תתקיים. ומאידך הוא יהיה חייב בק"ש ובתפילה, שכן מצוות אילו אינן מונעות או מטריחות אותו במהלך הפלגתו בספינה לצורך קיום המצווה.